

PIACGAZDASÁG ÉS STATISZTIKA

BODA GYÖRGY

Tanulmányom első része közgazdasági esettanulmány, melyben egy részvénytársaság, a Compack Douwe Egberts menedzsere szemszögéből próbálom megbecsülni vállalkozása legfontosabb termékének piaci részesedését. Ebben túlnyomó részt a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adataira támaszkodom. A becslés során azt szeretném bemutatni, hogy a feladatot, amennyiben csupán a KSH jelenleg publikált adataira támaszkodom, csak jelentős pótlólagos, az átlagos menedzserrel szemben támasztott követelményeket messze meghaladó erőfeszítéssel (és azzal is csak úgy-ahogy) lehet megoldani. A tanulmány második részében, a probléma megoldására tett kísérlet után, a tapasztalatokkal foglalkozom. Ezek általánosítása vezet el a piacgazdaság és a statisztika kölcsönviszonyának tárgyalásához.

Azok a nehézségek, melyek egy ilyen elemi feladat megoldásához szükségesek számos gondolatot, többek között a statisztikai szolgálat munkájának jelenlegi feltételeivel és végzett munkájával kapcsolatos problémákat vetnek fel. Ezek áttekintése során arra kívánok rámutatni, hogy a piacgazdaság eredményes működése a tervgazdasághoz képest nem kevesebb, hanem több és megbízhatóbb információt igényel, ezt pedig nem lehet egy legyengült statisztikai hivatallal biztosítani. A piacgazdaság információs igényeinek kielégítéséhez a jelenleginél jóval megbízhatóbb, a változó körülményekhez gyorsabban alkalmazkodó statisztikai szolgálatra van szükség.¹ Ezt a követelményt eddig a kormányzat és a tágabb politikai élet nem ismerte fel kellő mértékben. A statisztika eredményes működéséhez szükséges kereteket nem biztosította, így a statisztika általános működése nem is felelhet meg a vele szemben támasztott követelményeknek. Az általános körülmények azonban a hiányosságokat csak részben magyarázzák. Magának a statisztikai szolgálatnak a működésében sem látni azokat a változásokat, amelyekre már a jelenlegi körülmények között is sor kerülhetne, sőt számos ponton még visszalépéseknek vagyunk tanúi.

Remélem, e problémák említése nem ünneprontó a KSH fennállásának 125 esztendőjü jubileumán. Úgy gondolom, a számvetés időszakában nem csak eredményekről, sikerekről kell szólni. A hiányosságok, a problémák, a még ki nem használt lehetőségek számbavétele még az ünneplésnél is fontosabb. Legfőbb célom pedig az, hogy statisztikus kollégáimat az eredményesebb működésükhöz szükséges, a jelenleginél lényegesen jobb általános feltételek kiharcolásában segítsem.

¹ Ezzel kapcsolatban igen értékes mű [1], mely éppen a rendszerváltás statisztikai összefüggéseivel foglalkozik.

A bevezetőben meg kell említeni még egy fontos szempontot, melynek ismerete nélkül a tanulmány szerkezete, felépítése nem egészen világos. Felvetődhet ugyanis a kérdés, hogy a sorra kerülő problémákat miért kell egyetlen tanulmányban tárgyalni. Nem lenne-e szerencsésebb mindezt két részletben közölni; egy a statisztikai mérések megbízhatóságával, magával a mérhetőséggel foglalkozó tanulmányban, illetve egy a piacgazdaság és a statisztika kapcsolatát, kölcsönviszonyát elemző esszében. Jómagam úgy látom, hogy a két, gyakorlatilag önálló, ám mégis összetartozó rész erősíti egymást és együttes közlésük példát szolgáltat arra, miként kapcsolódik a gyakorlati gazdasági munka az elméleti általánosításhoz. Napjainkban gyakran öltik fel a szakmai álarcot, sokan élnek vissza a „szakemberek” szerepével. Az ehhez hasonló helyzetet szeretném elkerülni, felmutatván a leszűrt gondolatok konkrét szakmai, tapasztalati anyagát.

A FELADAT

Kell-e bizonyítani, hogy bármilyen vállalkozás komolytalan, ha vezetői nem ismerik saját termékeik piaci részesedését.

A piacgazdaság körülményei között adva van egy meghatározott nagyságrendű társadalmi szükséglet, adottak egy vállalkozás szellemi, illetve anyagi eszközei, és a vállalkozás vezetőinek dönteniük kell arról, hogy ezzel az erőforrással az adott társadalmi szükséglet mekkora hányadát kívánják kielégíteni és milyen paraméterekkel. Lényegében ez a piaci részesedésről való döntés. Ha a vállalkozó helyesen ismerte, illetve mérte fel az adott társadalmi szükségletet és egyúttal a maga erejét, akkor reális tervhez jut. E nélkül lehetetlen az üzemgazdasági arányok optimális beállítása, továbbá nem alakítható ki semmilyen megalapozott vállalkozói stratégia sem.

Ezen adatok azonban korántsem csak a vállalkozók számára fontosak. Egy jól működő piacgazdaság kiépítésére törekvő kormányzat számára épp ilyen fontos annak figyelemmel kísérése, hogy a piac egyes résztvevői monopol pozícióban vannak-e, vagy sem, illetve hogy vannak-e erre esélyei vagy sem. Ennek ismerete nélkül nincs monopóliumellenes törvényhozás, nem lehet garantálni a versenysemlegességet, és nem lehet tisztán látni abban sem, hogy adott szándék mögött milyen valós társadalmi érdekek húzódnak meg, illetve mennyiben csak az egyes termelők nyereségmaximalizáló törekvései vagy a monopóliumra törekvő hatalmi központok érdekei bújnak meg.

A termék, melynek piaci részesedését megkísérlem megbecsülni, a pörkölt kávé. Ezt mindennap fogyasztjuk, fogyasztásának kialakult szokásai, hagyományai vannak. A pörkölt kávé piacán alapos strukturális változásoknak vagyunk tanúi. Igen megnőtt a választék. A kínálat az árban és a minőségben jelentősen széthúzódott. A kereskedelmi elárúsító helyeken az egyes márkák között erős verseny alakult ki. A médiumokban egymást váltják az egymással versengő hirdetések. Sőt még a kereskedelmi elárúsító helyek tekintetében is verseny alakult ki: aluljárókban, piaci standokon is megjelent ez az árucikk.²

Ezen a pörköltkávépiacon szeretném megállapítani a Compack Douwe Egberts részvénytársaság részesedését. Azt, hogy egy részvénytársaság, valamint a kormány

² A tanulmány még az aluljárók rendeltetészerű használatát biztosítani hivatott rendőri intézkedések megtevése előtt került a szerkesztőséghez. — Szerk. megj.

számára miért fontos a piac ismerete, már indokoltam. Ezen konkrét termék esetében azonban további szempontokat is meg kell említeni.

A pörkölt kávé ára a korábbiakban mindig a termelők és a kormányzat közötti alku szerint alakult. A közösen kialakított ár a termelőknek tisztos nyereséget, a kormányzatnak — a pörkölt kávéra kivetett fogyasztási adó révén — jelentős adóbevételt jelentett. Az árat a fogyasztó fizette. Ez az alkurendszer a magyar kávéipar előrehaladó privatizálásával megszűnt, a fogyasztási adó azonban megmaradt.

További lényeges változás, hogy a rendszerváltást követően a kormányzat ezen a piacon is lehetővé tette az importversenyt. A korábbi két monopolista termelő, a Compack és az Édesipari Vállalat (továbbiakban Zamat) monopolhelyzete megszűnt. Megjelentek az osztrák és a német versenytársak, az Eduscho, a Jacobs stb.

A változásoknak azonban még nincs vége. A lakosság is felismerte, hogy a pörkölt kávé ausztriai vásárlásával milyen előnyösen ki lehet használni a ricardoi komparatív előnyöket. Az Ausztriába vásárlási céllal kiutazók ritkán felejtenek el pörkölt kávé tenni. Amit a lakosság felismert, azt az árnyékgazdaság vállalkozói is felismerték. A lakosság által kicsiben bonyolított magánimportot nagyüzemi jellegű vállalkozássá szervezték, és tömegével dobják piacra a kilogrammonként két-háromszáz forintos kávé. Természetesen ők a kormányzatnak semmiféle adót sem fizetnek.

Aligha meglepő, hogy a magyar kávétermelőket mindez érzékenyen érintette. A lakosságnak egyre nagyobb része állt át fokozatosan az osztrák kávék fogyasztására, és ennek következtében a magyar kávék értékesítése jelentősen csökkent. A Compack Douwe Egberts részvénytársaság heti értékesítései például több mint egyharmadával csökkentek. Hasonló nagyságrendben érezte meg a változásokat a Zamat is. Érthető, hogy ez minden magyar kávéipari dolgozót foglalkoztat. Több mint 2000 álláshelyről van szó.

A magyar pörköltkávé-termelés csökkenése a kormányzatnak is gondokat okoz. A növekvő munkanélküliség veszélyén túl csökkennek adóbevételei, az a tény pedig, hogy a legalitás körülményeit és követelményeit többnyire figyelmen kívül hagyó kávécsempészet a piac jelentős részét elfoglalja, a versenysemlegességet teszi kérdésessé. Legalábbis van egy olyan — nem jelentéktelen — terület, ahol ezt a kormányzat nem tudja biztosítani.

A versenysemlegesség szempontja külön tárgyalást érdemel. A kávépiac ugyanis azokhoz az egyelőre még nem számottevő területekhez tartozik, ahová beáramlott a nemzetközi tőke. A korábbi legnagyobb, az akkori piac 60 százalékát uraló Compack vállalatot az amerikai—holland Sara Lee/Douwe Egberts részvénytársaság vette meg, de a Szerencsi Édesipari Vállalat megvásárlásával bejött a Nestlé, itt van az Eduscho, és ugrásra kész a német tőke is. Ennek részleteit lásd [4].

A nemzetközi tőke szempontjából a vázolt probléma másként vetődik fel. Miért hoztuk mi ide több milliárdnyi tőkét — tesz fel jogosan a kérdést —, ha minket, akik betartjuk a törvényes előírásokat, megadóztatnak, míg mások, akik semmibe veszik adófizetői kötelezettségeiket, a kormányzati munka gyengeségei miatt prosperálhatnak? A későbbiekben látni fogjuk, hogy itt olyan nagyságrendű árnyékgazdasági jelenségről van szó, amely nem a kormányzati szándékokkal összhangban, hanem azok ellenére alakult ki, és nemcsak a hozzánk beáramlott nemzetközi tőkének, hanem a kormányzatnak az érdekeit is súlyosan sérti, és ez mindenképpen a nem túl hatékony kormányzati piacvédelemre utal.

Téved, aki erre a kérdésre legyint, mondván, hogy ez már nem a magyarok, hanem a „multik” problémája. A Compack részvénytársaság esetében a nemzetközi tőke tőkeemeléssel került be, azaz úgy szerzett többségi részesedést, hogy a magyar vállalatnak a vagyonértékelések során felbecsült értékét elismerte, és egy ezt meghaladó devizaösszeget letétbe helyezett az országon belül. Így a korábban felhalmozott tőke nemcsak gazdát cserélt, hanem az országon belül ki is bővült. Mivel a letétbe helyezett rész későbbi hazai beruházások egyezményes forrása, hamarosan újabb hazai munkahelyek biztosítója, illetve létrehozója lesz, és mint ilyen, több figyelmet érdemel. Különben sem emelhető kormányzati rangra az a következtetés, hogy egyfelől mindent elkövetünk a külföldi tőke bejöveteleért, másfelől viszont amikor bejön, eltűnjük, hogy hátrányos megkülönböztetésben legyen része.

E súlyos kérdések az említett üzemgazdasági szempontokon túl is figyelmet érdemelnek. Ezek vizsgálatára gyűjtöttem össze a szükséges statisztikai adatokat. Úgy képzeltem, a KSH adatai leírják a teljes piac terjedelmét, azaz a hazai termelés és az import összegeként adódó összes forrást, és ha a Compack pörköltkávé-termeléséről pontos képem van, a pörkölt kávé piaci részesedésének megállapítása csak osztási művelet kérdése.

A KSH által mért összes forrás megoszlása

A kiskereskedelmi forgalomban a KSH által megfigyelt pörköltkávé-értékesítés nem támasztja alá az előzőkben mondottakat.

1. tábla

A kiskereskedelemben eladott pörkölt kávé mennyisége

Év	Összes eladott mennyiség (tonna)	Az előző	Az 1981.	Ebből:				Eduscho és a többiek	
		év százalékában	forgalma (tonna)	Compack		Zamat		forgalma (tonna)	piaci részesedése (százalék)
				piaci részesedése (százalék)	forgalma (tonna)	piaci részesedése (százalék)			
1980..	30 029	—	96,6	18 017	60	12 012	40	—	—
1981..	31 086	103,5	100,0	18 159	58	12 434	40	—	—
1982..	31 407	101,1	101,0	18 699	60	12 464	40	—	—
1983..	28 858	91,9	92,8	16 851	58	11 116	39	—	—
1984..	27 319	94,7	87,9	14 693	54	11 311	41	—	—
1985..	26 672	97,6	85,8	14 041	53	11 854	44	—	—
1986..	28 715	107,7	92,4	15 109	53	12 721	44	—	—
1987..	25 515	88,9	82,1	13 376	52	11 482	45	—	—
1988..	24 501	96,0	78,8	13 167	54	10 429	43	—	—
1989..	21 801	89,0	70,1	12 016	55	9 190	42	595	3
1990..	18 574	85,2	59,8	10 244	55	7 008	38	1 322	7

Megjegyzés. Itt és a továbbiakban a Központi Statisztikai Hivatal adatai, illetve azokhoz illeszkedő saját számítások szerepelnek.

Ezen adatokra támaszkodva, azt mondhatnánk, hogy a magyar kávétermelők részesedését a piacon megjelent osztrák és német kávéértékesítők mindössze 7 száza-

lékkal csökkentették. Így tehát a Compack Douwe Egberts a hazai kávépiac többségét változatlanul kézben tartja, és ha csak ebből indulnánk ki, a kávépiac leírásánál említett számos jelenséget elhanyagolhatónak minősíthetnénk. Fejtörést csupán az értékesítések csökkenő trendje okozna.

Ha azonban ezeket az adatokat egybevetjük a népesség létszámával (lásd a 2. táblát), akkor nyilvánvalóvá válik, hogy a kitűzött feladat megoldását nem lehet a kiskereskedelmi értékesítések megfigyeléseire alapozni. Ha ugyanis a kiskereskedelemben értékesített pörkölt kávé mennyiségét egyenlőnek tekintenénk a lakosság rendelkezésére álló összes mennyiséggel, amit egy adott évben a lakosság elfogyaszt, akkor azt is el kellene fogadni, hogy az egy főre jutó pörköltkávé-fogyasztás az 1980-as évtizedben egy kilóval, azaz egyharmadával csökkent, és ez ellentmond a tapasztalatoknak. Érezzük, illetve tudjuk, hogy életszínvonalunk az 1980-as évtizedben nem nőtt. Voltak évek, amikor stagnált, illetve néhány százalékkal csökkent, de az időszak egészére vonatkozóan 30 százalékos csökkenést a KSH egyetlen életszínvonal-mutatója sem jelzett, és tudjuk, hogy ez nem is következett be. Akkor pedig mitől esett volna ilyen mértékben vissza egy olyan tradicionális termék fogyasztása, mint a pörkölt kávé?

2. tábla

Az egy főre jutó kávéfogyasztás

Év	Az értékesített pörkölt kávé mennyisége (tonna)	Összes népesség (ezer fő)	Egy főre jutó fogyasztás (kilogramm/fő)		
			pörkölt kávéból	kávéból*	keverék és instant kávéból**
1980.....	30 029	10 707	2,8	2,9	0,1
1981.....	31 086	10 700	2,9	3,1	0,2
1982.....	31 407	10 683	2,9	3,1	0,2
1983.....	28 858	10 656	2,7	2,9	0,2
1984.....	27 319	10 619	2,6	2,9	0,3
1985.....	26 672	10 579	2,5	2,9	0,4
1986.....	28 715	10 534	2,7	3,1	0,4
1987.....	25 515	10 486	2,4	2,9	0,5
1988.....	24 501	10 443	2,3	2,9	0,6
1989.....	21 801	10 398	2,1	2,6	0,5
1990.....	18 574	10 364	1,8	2,3	0,5

* A keverék és instant kávé pörköltkávé-egyenértékben tartalmazza.

** Pörköltkávé-egyenértékben.

A csökkenés lényegében az utolsó években — 1986 után — vált jelentőssé, amikor is a korábbi szigorú utazási és vámkorlátozások fellazultak. Ez is arra utal, hogy a kiskereskedelmi adatok nem veszik számba a lakosság rendelkezésére álló összes forrást.

Hangsúlyozni szeretnénk, hogy különbséget teszünk a pörkölt kávé és a kávé között. A kávé olyan gyűjtő fogalom, amely minden egyes kávéfajtát magába foglal, így a pörkölt kávé éppúgy, mint azokat az úgynevezett keverék kávékat, melyekbe a kávészemek mellé további kávészerű anyagokat (például árpát) is belekevernek, valamint az utóbbi időben igen gyorsan elterjedő instant kávékat is. Amikor tehát

a továbbiakban kávéfogyasztásról beszélünk, akkor mindig az összes kávéfogyasztást értjük. Ha viszont pörkölt kávé említünk, akkor mindig csak ennek egy részéről, a pörkölt babkávéről vagy a vákuumos csomagolásban árusított pörkölt kávéról beszélünk, a többi kávéfajtáról nem. Vizsgálatom is csak a pörkölt kávéval foglalkozik.

A 2. táblában szereplő adatokkal kapcsolatban felmerült kétségeinket elmondtuk az adatokat szolgáltató statisztikus kollégáknak, akik megerősítették, hogy a kiskereskedelmi értékesítés megfigyelése nem terjed ki a lakosság magánimportjára, illetve a kávécsempészetre.

Mivel a kiskereskedelmi értékesítések oldaláról az összes forrást nem sikerült feltárni, a KSH termelési és importadatait használtuk fel. Feltételeztük, hogy amit a felhasználások oldaláról közvetlenül nem sikerült megtudni, azt a források oldaláról sikerül behatárolni. A 3. tábla azonban mutatja, hogy szándékunk nem járt sikerrel. A magyarázat ez esetben is ugyanaz volt, mint a kiskereskedelmi értékesítések esetében: a termelési adatok csak a hazai termelők, így a Compack és a Zamat kibocsátásait tartalmazzák, az importadatok pedig csak a legális pörköltkávé-importot. A lakosság magánimportja, illetve a csempészett pörkölt kávé nem jelenik meg a vámáru-nyilatkozatokon. Ettől kezdve a józan észre kell támaszkodnunk. Fogadjuk el azokat a KSH-adatokat, melyek kiállják a józan ész kritikáját, a többit pedig különböző feltevések alapján becsüljük meg.

3. tábla

A pörkölt kávé összes hazai forrásának összetevői

Év	Termelés		Import		Összes forrás	
	mennyisége (tonna)	az 1981. év százalékában	mennyisége (tonna)	a termelés százalékában	mennyisége (tonna)	az 1981. év százalékában
1980.....	30 029	97,3	—	—	30 029	97,3
1981.....	30 856	100,0	—	—	30 856	100,0
1982.....	31 375	101,7	—	—	31 375	101,7
1983.....	28 292	91,7	—	—	28 292	91,7
1984.....	25 916	84,0	—	—	25 916	84,0
1985.....	25 833	83,7	—	—	25 833	83,7
1986.....	27 920	90,5	37,6	0,1	27 957,6	90,6
1987.....	25 052	81,2	97,6	0,4	25 149,6	81,5
1988.....	23 672	76,7	70,6	0,3	23 742,6	76,9
1989.....	21 200	68,7	202,6	1,0	21 402,6	69,4
1990.....	17 602	57,0	428,9	2,4	18 030,9	58,4

Az eddig bemutatott KSH-adatok közül nyugodtan használhatók azok az adatok, melyek az egy főre jutó összes kávéfogyasztás 1980 és 1983 közötti induló szintjére, valamint a keverék és instant kávé egy főre jutó fogyasztására vonatkoznak. Az 1980-as évek elején ugyanis a lakosság magánimportja, de különösen a kávécsempészet nem volt jelentős. Ez idő tájt a KSH-nak a kiskereskedelmi értékesítésekre, a termelésre, valamint az importra vonatkozó megfigyelései megfelelő alapot nyújtottak az összes forrás kiszámításához. Az egy főre jutó összes kávé- és a pörköltkávé-fogyasztás közötti rést ugyancsak valósnak tekinthetjük, mivel a keverék és

instant kávénak a múltban sem volt és most sincs jelentős magánimportja, illetve csempészete. Ez valóban jelzi azt a helyettesítést, illetve keresleti eltolódást, amely különböző okok hatására a kávépiacon kibontakozott. Ha ezen adatokat elfogadva feltételezzük, hogy az 1980-as évek elejére kialakult 3 kilós egy főre jutó összes kávéfogyasztás lényegében nem csökkent, akkor véleményem szerint megbízhatóbb egy főre jutó pörköltkávé-fogyasztási adatokhoz jutunk, ha minden évben a 3 kilóból levonjuk az adott évi, KSH szerinti, egy főre jutó egyéb kávéfogyasztást. Az így kapott egy főre jutó pörköltkávé-fogyasztást megszorozva a népesség létszámával a KSH által megfigyeltnél reálisabb összes forrást becsülhetünk meg. Ezt a gondolatmenetet dokumentáltuk a 4. táblában. Természetesen ilyen becsült összes forrás mellett más piaci arányokhoz jutunk.

4. tábla

A piaci arányok alakulása

Év	Az egy főre jutó fogyasztás (kilogramm)				Összes forrás pörkölt kávéból (kilogramm)***	Piaci arányok a pörkölt kávé piacán (százalék)			
	összes	keverék és instant	összes	pörkölt		Com-pack	Zamat	Edu-scho és a többiek	magánimport, csempészet
1980.....	2,9	0,1	2,9	2,8	30 029	60	40	0	0
1981.....	3,1	0,2	3,1	2,9	31 086	58	40	0	2
1982.....	3,1	0,2	3,1	2,9	31 407	60	40	0	0
1983.....	2,9	0,2	3,0	2,8	29 924	56	37	0	7
1984.....	2,9	0,3	3,0	2,7	28 381	52	40	0	8
1985.....	2,9	0,4	3,0	2,6	27 730	51	43	0	6
1986.....	3,1	0,4	3,0	2,6	27 662	55	46	0	—1
1987.....	2,9	0,5	3,0	2,5	26 564	50	43	0	7
1988.....	2,9	0,6	3,0	2,4	25 545	52	41	0	7
1989.....	2,6	0,5	3,0	2,5	25 960	46	35	2	17
1990.....	2,3	0,5	3,0	2,5	25 829	40	27	5	28

* A KSH-adatok alapján.

** A 3 kilogrammos becslés alapján.

*** A 3 kilogrammos becslés és a népességszám alapján.

Ezek szerint a Compack Douwe Egberts Rt. piaci részesedése 1990-ben nem 55 százalék, hanem csak 40 százalék volt, és így már a kormányzat sem egy elhanyagolható problémával áll szemben, hanem igen alapos megfontolásokat igénylő adózási, illetve piacvédelmi kérdésekkel. A Compack számára egyáltalán nem mindegy, hogy vezető termékének piaci részesedése 15 százalékkal több, vagy kevesebb, a kormányzatnak viszont az nem mindegy, hogy elveszít-e egy többszáz millió forintos adóbevételt, vagy sem. Ezenkívül fennáll még a piacvédelem, illetve a piaci versenysemlegesség biztosításának problémája.

A magyar kávétermelők minden 100 forint értékű pörkölt kávé értékesítése után 40 forintot befizetnek a költségvetésbe.³ Ha ily módon a törvényes előírásokat betartó

³ A kézirat leadását követő időszakban a kormány javaslata alapján a Parlament a fogyasztási adót 30 százalékra mérsékelte, és a kormány a pörkölt kávé behozatalára vonatkozó vámrendelkezéseket is szigorította. Ez arra utal, hogy a problémát kormányzati körökben is felismerték.

adózók hátrányba kerülnek, akkor más is veszélybe kerül. Mindenekelőtt a magyar kávétermelők, majd a magyar kávétermelésben foglalkoztatottak és azok családtagjai. De itt nem áll meg a lavina, mert a folyamat hamarosan eléri magát a fogyasztót is. Erre a kérdésre még visszatérünk.

A kormányzat számára növeli a probléma fontosságát az, hogy ez a jelenség olyan piacon lépett fel, ahol lehetőség van a nemzetközi tőkével való együttműködésre. Erről ebben az esetben csak korlátozottan beszélhetünk, hiszen ha a csempészett pörkölt kávé aránya a piacon 30 százalék, akkor a kormányzat a piaci résztvevők számára nem biztosítja a versenysemlegességet.

Végül a statisztikai szolgálat szempontjából sem közömbös a probléma. Egyrészt ez is az adófizetők pénzéből él, másrészt legfontosabb feladata épp az, hogy a piacgazdaság működéséhez biztosítsa az alapvető információkat. Jelen esetben ezt sem a termelők, sem a kormányzat nem kapják meg. Így azok a lakonikus válaszok, miszerint „mi a kávécsempészetet nem figyeljük meg”, meg hogy „mi csak ezt, meg ezt figyeljük meg” stb. nem növeli a statisztikusok tekintélyét. Épp ellenkezőleg! Rombolja társadalmi presztízsüket és végül rontja saját helyzetüket is, különösen akkor, ha kiderül, hogy valamilyen formában ezt mégis megfigyelik, csak ennek nincsenek mindannyian a tudatában, mint ahogy az a későbbiek során kiderül.

Igaz-e, hogy az évi egy főre jutó pörköltkávé-fogyasztás három kilogramm?

Ha e feltételezésünk téves, akkor egész eddigi gondolatmenetünk megbukott. Nyilvánvaló tehát, hogy további elemzéseinkkel ezt a hipotézist kell ellenőrizni.

A megerősítésnek két statisztikai eszköze van, az egyik a nemzetközi összehasonlítások statisztikája. Kávé másutt is fogyasztanak, mégpedig a kávécsempészet „résztvétele” nélkül. Az egy főre jutó pörköltkávé-fogyasztás kialakult szintje nyilván valamilyen összefüggésben áll az adott ország gazdaságával, egy főre jutó GDP-jével. *Jánossy Ferenc és Ehrlich Éva* nemzetközi összehasonlítási módszereivel [2] meg lehet becsülni a hazai pörköltkávé-fogyasztás egy főre jutó szintjét. A másik statisztikai eszköz a fogyasztásstatisztika keretében rendszeresen megismételt jövedelemfelvétel, melynek során több ezer háztartás fogyasztását közel teljeskörűen felméri a kapott és az elköltött jövedelmek oldaláról. A megfigyelést végző családoknak a KSH fizet az információkért. Az adatfelvétel megbízhatóságát ugyancsak fizetett kérdezőbiztosok hivatottak növelni. A jövedelemfelvételből fontos kvantitatív információkhoz juthatunk arról, hogy Magyarországon egy évben mennyit költenek kávévásárlásra. Ha ismerjük a kávé átlagárát, akkor ebből meghatározható, hogy ez hány kilót jelent évente, amiből levonva a keverék és instant kávék évi fogyasztását megkapjuk a pörkölt kávé éves fogyasztásának magyarországi szintjét kilóban.

A nemzetközi összehasonlító statisztikai munkában igen nehéz az összehasonlítás feltételeit biztosítani. Értelmezhető adatokhoz, eredményekhez csak alaposan átgondolt kompromisszumok segítségével juthatunk.

Ilyen összehasonlító munka többnyire az ENSZ égisze alatt folyik. Az egy főre jutó nemzetközi kávéfogyasztási adatokat is az ENSZ-statisztikákból vettük át.⁴ Jó

⁴ 1982-re: Statistical Yearbook. United Nations. New York. 1985. 186. old.; 1983/84-re: Statistical Yearbook. United Nations. New York. 1986. 178. old.; 1985/86-ra: Statistical Yearbook. United Nations. New York. 1988. 123. old.

lett volna, ha ugyanezen statisztikákból az egyes országok egy főre jutó GDP-i is rendelkezésünkre állnak, mégpedig nem a GDP nominál értékén, hanem összehasonlítható áron. Ilyen magas követelményeket is kielégítő ENSZ-statisztikákról azonban nem tudunk. Birtokunkba jutott azonban két amerikai tudós statisztikusnak — *Robert Summersnek* és *Alan Hestonnak* — 1988-ban publikált adat-összeállítása [3], mely számos ország egy főre jutó GDP-adatait összehasonlítható rendszerben tartalmazza. A két statisztika egyesítéséből jött létre az az adatbázis, mely nemzetközi összehasonlításaink kiindulópontjául szolgált. Ez egy további kellemetlen kompromisszumra is rákényszerített.

A nemzetközi összehasonlítás felettébb időigényes, különösen akkor, ha az adatbázis összeállítói még az adatok bizonyos szempontok szerinti átdolgozását, homogenizálását is magukra vállalják. Így nem meglepő, hogy a Summers—Heston-adatbázis záró éve 1985. Ezért mindaz, amit a nemzetközi összehasonlítások alapján mondhatunk, csak annyiban érvényes az 1980-as évtized végére, amennyiben az ezen összehasonlításban szereplő, nálunk fejlettebb országok ránk vonatkoztatott példái jövőképeknek tekinthetők. Emiatt az 1980-as évek végére vonatkozó megállapításokat erősebben meg kell alapoznunk. Ezt a megerősítést a jövedelemfelvétel segítségével végezzük el.

A nemzetközi összehasonlítások eredményeit grafikus formában mutatjuk be. Az ábra x tengelyén az egy főre jutó GDP-t ábrázoljuk dollárban, az y tengelyen pedig az egy főre jutó kávéfogyasztást kilogrammban. Így az ábra adott pontja egy ország egy főre jutó 1985. évi kávéfogyasztását mutatja az egy főre jutó GDP függvényében.

A kávéfogyasztási szokások országonként igen eltérők. Az Egyesült Királyság például tipikusan teafogyasztó ország. Ennek megfelelően az egy főre jutó kávéfogyasztás itt lényegesen alacsonyabb annál, mint amekkora az egy főre jutó GDP-je alapján lehetne. Ugyanakkor vannak tipikusan kávéfogyasztó nemzetek, mint például a skandinávok. Itt az egy főre jutó fogyasztás szintje meghaladja az ország gazdaságának egy főre jutó GDP-ben mért szintjét. Befolyásolja a képet a kávé fogyasztásának módja és az időjárás is. A mediterrán Olaszország eszpresszótípusú kávéfogyasztási szokásai alapján inkább a trend mentén helyezkedik el. Fontos, hogy Magyarországnak mind éghajlata, mind kávéfogyasztási szokásai az olaszokéhoz hasonló.

Nehéz helyzetben lennénk, ha a magyar kávéfogyasztási szokások a nemzetközi átlagtól annyira eltérnének, hogy ezekhez a trendekhez sehogy sem illeszkednénk. Ebben az esetben ilyen nemzetközi összehasonlítás alapján nem is lehetne megbízhatóan megbecsülni az egy főre jutó kávéfogyasztás szintjét. Mivel azonban mind az 1980. évi, mind az 1985. évi magyar adatok illeszkednek a nemzetközi tendenciákhoz, van értelme olyan számításnak, mely a magyar egy főre jutó kávéfogyasztást a magyar egy főre jutó GDP függvényében, de a nemzetközi regressziós trend adataival határozza meg.

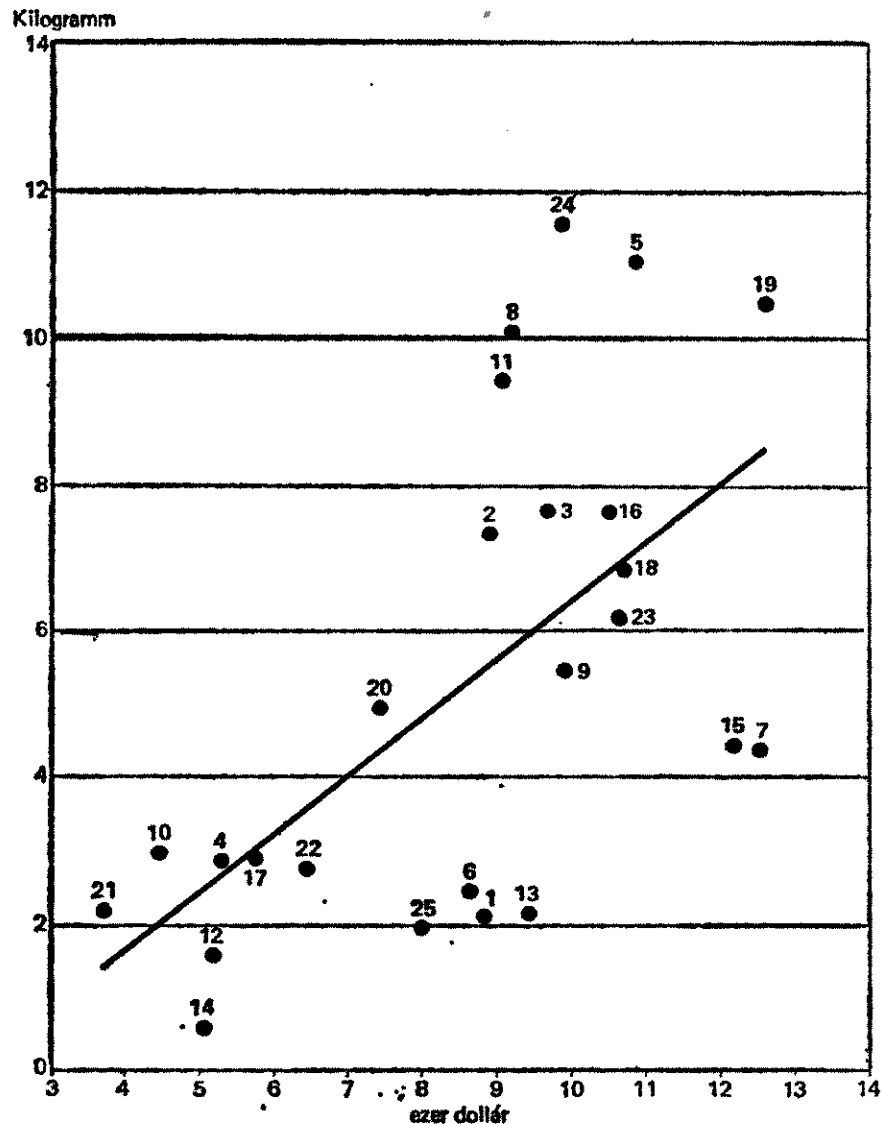
Az 1985. évi regressziós egyenlet:

$$Y = 0,000798 X - 1,59858$$

Mivel a Summers—Heston-féle adatbázis szerint az 1985. évi hazai egy főre jutó GDP 5765 dollár, az 1985. évi egy főre jutó hazai kávéfogyasztás: $(0,000798 \times 5765) - 1,59858 = 3,00189$, azaz pontosan 3 kilogramm. A megfelelő KSH-adat ebben az

évben 2,9 kilogramm, ami azt jelenti, hogy ez idő tájt a KSH-mérések még pontosan tükrözték a piaci tendenciákat.

*Az egy főre jutó kávéfogyasztás
1985-ben az egy főre jutó GDP függvényében*

1. Ausztrália	14. Jugoszlávia
2. Ausztria	15. Kanada
3. Belgium	16. Luxemburg
4. Ciprus	17. Magyarország
5. Dánia	18. Németország
6. Egyesült Királyság	19. Norvégia
7. Egyesült Államok	20. Olaszország
8. Finnország	21. Portugália
9. Franciaország	22. Spanyolország
10. Görögország	23. Svájc
11. Hollandia	24. Svédország
12. Írország	25. Új-Zéland
13. Japán	

1985 után a Summers—Heston-féle adatbázisnak nincs adata. Így az 1985 utáni egy főre jutó kávé-, illetve pörköltkávé-fogyasztást nem tudjuk a nemzetközi összehasonlítások segítségével megbecsülni. Rendelkezésünkre állnak azonban a KSH 1985., 1987. és 1989. évi jövedelemfelvétel-adatai, melyek segítségével egyrészt a nemzetközi összehasonlítások alapján készült becslést is ellenőrizhetjük, másrészt megbecsülhetjük a későbbi évek kávéfogyasztási szintjeit is. Ezen jövedelemfelvételek feldolgozott eredményeit látjuk az 5. táblában.

5. tábla

A különböző jövedelmi színvonalú családok egy főre jutó kávéfogyasztásának alakulása

Év	Nagyon szegény	Szegény	Szerény	Átlagos	Jómódú	Gazdag	Nagyon gazdag	Országos átlag
	családok fogyasztása							
	Inaktív népesség (forint)							
1985...	631	681	835	1007	1230	1292	1525	1000
1987...	629	929	1040	1280	1459	1516	1951	1158
1989...	809	901	1044	1194	1444	1543	1686	1202
	Aktív népesség (forint)							
1985...	545	616	630	763	919	1080	1412	835
1987...	571	667	787	990	1278	1339	1528	927
1989...	533	635	666	759	903	1053	1262	849
	Aktív és inaktív népesség (forint)							
1985...	565	630	676	807	967	1113	1431	866
1987...	582	719	833	1035	1303	1365	1601	967
1989...	600	708	764	850	993	1135	1320	922
	Inaktív népesség (kilogramm)							
1985...	1,7	1,8	2,3	2,7	3,3	3,5	4,1	2,7
1987...	1,3	1,5	1,8	2,3	2,9	3,1	3,5	2,1
1989...	1,7	1,9	2,2	2,5	3,0	3,2	3,5	2,5
	Aktív népesség (kilogramm)							
1985...	1,5	1,7	1,7	2,1	2,5	2,9	3,8	2,2
1987...	1,3	1,6	1,9	2,4	3,0	3,1	3,7	2,2
1989...	1,1	1,3	1,4	1,6	1,9	2,2	2,6	1,8
	Aktív és inaktív népesség (kilogramm)							
1985...	1,5	1,7	1,8	2,2	2,6	3,0	3,9	2,3
1987...	1,3	1,6	1,9	2,4	3,0	3,1	3,7	2,2
1989...	1,2	1,5	1,6	1,8	2,1	2,4	2,7	1,9

Az adatokat felhasználásuk előtt át kellett dolgoznom, mert 1985 és 1989 között minden egyes jövedelemfelvétel más és más jövedelemkategória-rendszerrel dolgozott, továbbá ezeket egységes, összehasonlítható rendszerben még nem publikálták. Az átdolgozás során a nominális jövedelemkategória-határokat a fogyasztói árindexek segítségével 1985. évi árra áraztam át, majd így soroltam be őket a táblában szereplő egységesített jövedelmi kategóriákba. A KSH megadta az egyes kategóriákban megfigyelt népességet is, így elvégezhető volt a mintabeli adatok új kategória-rendszerre való átdolgozása. Hogy ez mennyire sikerült, azt a 6. tábla mutatja be.

Az eredménnyel nem vagyok elégedett. Az 1987-es kategória-rendszer alapján a népesség túlzottan az alsó jövedelemkategóriákra koncentrálódott, és így a későbbiek során igen jelentős szerepet játszó „gazdag” kategóriában (az 1987. évi mintában) nagyon alacsony a népességszám, de az 1985-ös és az 1989-es kategória-rendszerek a népesség hasonló arányát tömörítik és így összehasonlíthatók.

Az 5. tábla adatai szerint az az inaktív népesség, mely olyan családban él, amelyben egyetlen főállású dolgozó sincs, átlagosan több kávéfogyaszt, mint a nála jóval gazdagabb aktív népesség. Ez az eredmény azonban csak első látásra tűnik

meglepőnek. A magyar kávéfogyasztási szokások húzódnak meg mögötte, nevezetesen az, hogy az aktív dolgozók a naponta elfogyasztott kávé jelentős, talán legnagyobb részét a munkahelyükön, vendégségben, esetleg utazások alkalmával stb. fogyasztják el.

6. tábla

A KSH jövedelemfelvételeinek egységesített kategóriái

A család jövedelem-színvonala szerinti kategória	Az 1985. évi		Az 1987. évi		Az 1989. évi	
	alsó	felső	alsó	felső	alsó	felső
	jövedelemkategória					
	Határa (folyó áron, forint)					
Nagyon szegény ...	0	26 400	0	31 200	0	40 800
Szegény	26 401	31 200	31 201	40 800	40 801	50 400
Szerény	31 201	36 000	40 801	50 400	50 401	60 000
Átlagos	36 001	50 400	50 401	69 600	60 001	79 200
Jómódú	50 401	60 000	69 601	79 200	79 201	90 000
Gazdag	60 001	69 600	79 201	84 000	90 001	108 000
Nagyon gazdag	69 601 felett		84 001 felett		108 001 felett	
	A népesség aránya (százalék)					
Nagyon szegény ...	7,7		7,5		5,4	
Szegény	9,4		19,6		9,9	
Szerény	13,1		24,1		16,2	
Átlagos	36,9		30,3		31,6	
Jómódú	14,8		7,4		11,6	
Gazdag	8,0		2,7		12,0	
Nagyon gazdag	10,1		8,4		13,3	
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>		<i>100,0</i>		<i>100,0</i>	

7. tábla

Az egy főre jutó kávéfogyasztás becslése

Megnevezés	1985.	1987.	1989.
	évben		
Tényadatok			
Az inaktív népesség egy főre jutó kávéfogyasztása (kilogramm)	2,7	2,1	2,5
Az inaktív népesség száma (1000 fő)	1 825,4	1 792,0	2 134,2
Az inaktív népesség összes kávéfogyasztása (tonna)	4 928,5	3 763,1	5 335,4
A „gazdag” inaktív népesség egy főre jutó kávéfogyasztása (kilogramm)	3,5	3,1	3,2
Az aktív népesség száma (1000 fő)	7 919,0	8 577,4	8 196,1
Az aktív népesség összes kávéfogyasztása (tonna)	27 577,7	26 221,8	26 292,1
Becsült értékek			
Összes kávéfogyasztás (tonna)	32 506,3	29 984,9	31 627,5
A mintabeli népesség összes száma (1000 fő) ...	9 744,4	10 369,4	10 330,2
Az egy főre jutó kávéfogyasztás (kilogramm) ...	3,3	2,9	3,1

Megjegyzés. A KSH 1985. és 1989. évi jövedelemfelvételi adatai alapján.

A jövedelemfelvétel során a megkérdezett azt a mennyiséget adja meg a „Mennyi kávét vásárolt?” kérdésre, amelyet ő maga vásárolt, és ez nem azonos az elfogyasztott kávéval. Ugyanezt teszi az inaktív kategóriába sorolt népességhez tartozó megkérdezett is, de az ő esetében vásárolt kávé mennyisége és az általa ténylegesen elfogyasztott kávé mennyisége durván egybe is esik. Ez a réteg ugyanis szegényebb, mint az aktív népesség, kevesebbet jár étterembe, vendégségbe, kevesebbet utazik, és így kávéját is döntően odahaza fogyasztja el. Ezen feltételezés alapján a jövedelemfelvételi adatokból csak az inaktív népesség egy főre jutó kávéfogyasztási adatait fogadom el valónak, továbbá feltételezem, hogy az aktív népesség egy főre jutó átlagos kávéfogyasztása a „gazdag” inaktív népesség egy főre jutó átlagos kávéfogyasztásával egyenlő.

Ezen feltételezések alapján — a jövedelemfelvételi adatokra támaszkodva — az 1980-as évek kávéfogyasztását a 7. táblában vázolt módszerrel becsültem. Az eredmény igazolta korábbi feltevéseinket. A KSH jövedelemfelvételei alapján a hazai egy főre jutó kávéfogyasztás az 1980-as évek végén nem csökkent tartósan 3 kilogramm alá, ami megerősíti a 4. tábla adatait.

Melyek ezek az arányok ma?

A 4. tábla utolsó adata 1990-re vonatkozik. Az elemzés idején azonban 1991-et írunk. Meg kell gondolnunk, hogy eddigi eredményeink alapján mit mondhatunk a jelenlegi arányokról.

A bevezetőben megemlítettem, hogy a Compack Douwe Egberts Rt. heti kávéértékesítése több mint egyharmadával esett vissza. Ha a lakosság éves kávéfogyasztási szintjét továbbra is változatlanul (évi 3 kilogramm körülire) tekintjük, akkor a Compack részesedésének az 1990. évi 40 százalékos körüliről 30 százalék körülire kellett csökkennie. Ez törvényszerű következménye a vállalati értékesítések csökkenésének. További kérdés azonban, hogy csak a Compack részesedése csökkent-e 1991 folyamán, vagy (ami ezzel egyenértékű) mások részesedése növekedett?

Erről nincsenek további adataim, de az ezzel kapcsolatos találgatás már nem része az általam vállalt feladatnak. Mindenesetre nagy csodának kellett volna bekövetkeznie ahhoz, hogy a Compack részesedésének további csökkenését a másik magyar kávétermelőnek, a Zamatnak a piaci előretörése okozza. A versenysemlegesség a Zamat számára éppen úgy nincs meg, mint a Compack számára. Az is valószínű, hogy ebben a versenyben nyert valamit a Jacobs és az Eduscho, de nem valószínű, hogy mindent ők nyertek meg. Ehhez az kellett volna, hogy valami megtörje a kávécsempészet lendületét. Tettek ennek érdekében adminisztratív lépéseket (például a beutazásonként vámmentesen behozható kávé mennyiségét 2 kilogrammra mérsékeltek),⁵ de ezek szigorúsága nem nőtt annyira, hogy magát a kávécsempészetet kiiktassa.

Mindemellett a csempészetet ösztönző gazdasági „emelyűk” változatlanul hatnak. Így nem kis esélyt kell adni annak a feltételezésnek, hogy a Compack piaci részesedésének további csökkenését kiváltó okok a Zamatnál is hasonló tendenciákat eredményeztek, és hogy a növekedés jelentősebb részét a kávécsempészet tette ki.

⁵ A legújabb kormányzati intézkedések e területen is továbbmentek. A jelenleg vámmentesen behozható mennyiséget 1 kilogrammra csökkentették.

Akkor pedig ennek az ellátási csatornának a részesedése nagy valószínűséggel 40 százalék körüli, és elindult az 50 százalék felé.

Ezzel a vállalt feladatot közelítőleg megoldottam. A tanulmány hátra levő részében megkísérlem szétválasztani e megoldás egyedi, illetve általános problémáit, majd egy sikeres, jól működő piacgazdaság szempontjából szeretném elemezni az utóbbiak segítségével nyert tapasztalatokat.

MEDITÁCIÓK A FELADAT MEGOLDÁSA SORÁN

Azt hiszem, nem mondok újat, ha azt állítom, hogy a statisztikai szolgálat presztízse az utóbbi néhány évben a mélypontjára süllyedt. Vajon mi állhat e mögött? Két figyelemreméltó okot szeretnék elemezni. Az egyik politikai természetű, a másik szakmai.

A politikai okot olyan laikusok (nem statisztikusok) fogalmazták meg a legőszintébb nyíltsággal, akiknek zöme saját helyzetét nagyobb mértékben érezte rosszabbodni, mint ahogy azt a KSH által közzétett átlagok jelezték, és ebből azt a következtetést vonták le, hogy a KSH „hazudik”. Ahogy az elmúlt politikai gazdasági rendszerrel szemben megrendült a bizalom, úgy vált a KSH is „gyanússá”. Sokan úgy vélték, hogy mivel a KSH kormány szerv, és a kormánynak nem érdeke bemutatni az igazságot, így a KSH-t a valóság eltorzítására utasítja. (Vagy ha nem is utasítja erre közvetlen formában a statisztikusokat, ezt elvárja, és a statisztikusok ezt az elvárást szolgálai módon teljesítik is.) Ez a nézet nemcsak a laikusok, hanem a szakemberek között is megjelent. Jó példa erre a fogyasztóiár-index megtámadása. Bírálói azt nem mondták meg, hogy mekkora, de állították (vagy sugallták), hogy lényegesen nagyobb a KSH által kimutatottnál.

A KSH munkája iránt megnyilvánult politikai bizalmatlanságot jó néhány szervezet és személy igyekezett kihasználni. Felvetődött, hogy végre közölni kell a GDP valós növekedési ütemét, ki kell adni egy statisztikai fehér könyvet stb. Ez a politikai indulatokra visszavezethető hangulat azonban némileg lecsitult, mint sok más, nem a reális tényekben gyökerező jelenség.

A KSH-val olyasvalami történt, illetve történik, mint ami a rendőrséggel és a honvédséggel. Ezekkel a szervezetekkel szemben is erősen megrendült a bizalom, amikor a volt rendszerrel szembeni ellenérzésünket kivetítettük annak erőszak-szervezeteire. Amikor azonban fokozatosan kiderült, hogy nem ezek a szervezetek az előrelépés, az útkeresés akadályai, akkor előtérbe került e szervezetek igazi rendeltetése, nevezetesen az, hogy miként tudják a köz- és nemzetbiztonságot megővni. Ekkor indult meg a társadalmi vita arról, hogy vajon el tudják-e látni ezek a szervezetek a feladataikat, adott-e ehhez minden feltételük?

Úgy látom, hogy a KSH-t illetően a közvélemény még csak a bizalomvesztésnél tart. Az a szemléletváltás, melyről a rendőrséggel és a honvédséggel kapcsolatban szóltam, a KSH-t illetően még nem ment végbe, de meggyőződésem, hogy előbb-utóbb napirendre kerül, mert ahogy egy egészséges társadalom nem lehet meg köz- és nemzetbiztonság nélkül, úgy egy egészséges piacgazdaság sem lehet meg jó statisztika nélkül.

Jómagam a KSH negatív megítélésének szakmai okait abban látom, hogy a közvélemény — és itt már nem a laikus közvéleményre, hanem elsősorban a szakmára

gondolok — a KSH jelenlegi teljesítményét nem tekinti elég jónak, azaz a mai feltételek között az elvárható legjobbnak. Nem úgy látja a statisztikai szolgálatot, mint amelyik mindenben helyzete magaslatán áll, csupán az általános körülményei mostohák, hanem a jelenlegi működési zavarok mögött az általános szakmai színvonal visszaesését is sejti. Ha egy menedzser, egy kormányhivatalnok vagy egy tudományos kutató egy statisztikai adatot keresve csak kifogásokba, illetve elhárításokba ütközik, akkor nem az az első reakciója, hogy az „ördög vinné el a KSH rosszabbodó munkafeltételeit”, hanem az, hogy „ez egy sóhivatal”. Reakcióját pedig az magyarázza, hogy tapasztalata szerint a statisztika nem tudott segítségére lenni problémája megoldásában. A KSH-val való találkozása után nem az a vélemény alakul ki benne, hogy ami a jelenlegi körülmények között mérhető, azt megkapta. A válaszokban inkább a „lerázást” sejti, azt hogy a szakmai érvek mögött nem a statisztikai szolgálat működéséhez szükséges alapfeltételek hiánya, hanem a szakmai gyengeség rejlik.

Ezen érzések és reakciók nem teljesen jogosak. A KSH negatív társadalmi megítélését örömmel szemlélők között talákoztam egy típussal, melyet különösen korlátoltnak tartok. Ez az a menedzsertípus, aki azért örül annak, hogy a KSH „már csak árnyéka önmagának”, mert így „nem kell annyi statisztikai adatot szolgáltatni”. A kötelezettségek csökkenése, ha ezt a tényt csak önmagában vizsgáljuk, valóban kellemes dolog, de mindenképpen problematikus, ha ez olyan következményekkel jár, amelyek a kötelezettség nélküli helyzetet nem könnyebbé, hanem nehezebbé teszik. A piacgazdaság résztvevői nemcsak adatszolgáltatók, hanem az adatok felhasználói is. Aki piacgazdasági körülmények között meg akar maradni a piacon, annak égető szüksége lesz statisztikai adatokra. Ha nem kapja meg, akkor magának kell azokat létrehozni, megbecsülni és ez romló statisztikai szolgálat mellett csak növekvő vállalkozói ráfordításokkal lehetséges. A növekvő ráfordítások pedig felétlen hatékonyságcsökkenést okoznak.

A Compack piaci részesedésének fenti becslése jó példa erre. Egyetlen osztással szemben áll több hónapos munka, az ehhez járuló bérköltség és az a feláldozott haszon, amelyet azzal érhattünk volna el, ha ezek az emberek mással foglalkozhattak volna. Olyan ez, mint a megfelelő szintű infrastruktúra és oktatás hiánya. Ezt finanszírozni teher, de ha nincs, akkor elkerülhetetlen a hatékonyságcsökkenés a társadalom minden egyes területén.

Zárójelben jegyzem meg, hogy ez az általam felettebb korlátoltnak minősített menedzsertípus jelenleg még nem igazán vállalkozik. Ma még döntően csak a korábban ilyen-olyan eszközökkel kivívott hatalmi pozíciójának megőrzésével van elfoglalva, és ezért olyan szűk a látóköre. Mihelyt azonban ezeken a hatalmi harcokon túljut, mihelyt érdemben kezd vállalkozni, gondolkozása gyorsan meg fog változni. Legalábbis csak akkor marad meg a piacon, ha megváltozik az információhoz való viszonya. Információfelhasználóvá válik, és mivel az információ felhasználása lesz számára a fontosabb, nem fog idegenkedni attól, hogy ehhez néha információt is kell szolgáltatnia.

A statisztikai szolgálat színvonalának az említett okok miatti romlására számtalan tényező utal. A statisztikai adatok késése egyre nő. Ma már probléma az egy évvel korábbi nemzetgazdasági mérlegek, különösen az azok mögötti strukturális adatok beszerzése. Ezzel pedig a piacgazdaság információs alapjai rendülnek meg. Egyre megfoghatatlanabbá, ködösebbé válik, hogy mi is az a piac, mitől függ növe-

kedése, zsugorodása. Fogalmakkal kezdünk operálni, és elveszítjük mögülük a kvantitatív tartalmat. Ez a tendencia pedig egyre inkább fáj mindenkinek, mert nem szabad megfeledkezni arról, hogy a piacgazdaság nem egy kontrollmechanizmusok nélküli intézményrendszer. A piacgazdaság a gazdálkodás versenyfeltételeinek nagyon finom felmérésére és időnkénti korrekciójára épül, és ezt kvantitatív háttér nélkül megvalósítani hiú ábránd.

Fő érveimet azonban egy menedzser szemszögéből szeretném megfogalmazni. A menedzser dönteni szeretne, előre látni. Ehhez tudnia kell, hogy miként alakul a piac. Nem csodát vár, ami majd önmagától áldást hoz, hanem egy konkrét, valóságos, elhelyezhető termékekkel mérhető piacot. Ha tudja a megcélózandó piac méreteit, és reális döntést hoz az általa elérhető, illetve elérendő piaci részesedésről, akkor a kettő alapján lehet reális terve, és ennek megfelelő piaci stratégiát tud kialakítani. Természetesen a szakmájával szeretne foglalkozni, azzal, hogy vállalkozásainak céljai miképpen érhetőek el, és nem annak a kiderítésével, hogy amit a KSH iparstatisztikusai nem figyelnek meg, azt ugyanezen intézmény fogyasztásstatisztikusai mégis csak megfigyelik, és hogy miként lehet a kettő különbségéből kiszámítani azt, amire a statisztikusok azt mondják, hogy nem figyelik meg. Ez az „ügyfél” jogosan kérdezi, hogy miért nem lehet ezt az információt a statisztikai szolgálattól egyszerűen beszerezni? Nem túl bonyolult adatról van szó, hanem, például esetünkben, csak az összes forrásról egy nem jelentéktelen piacon.

Az egész tanulmány és különösen ez utóbbi meditáció görcsösen küzd a sommás, leegyszerűsítő ítéletek ellen. Ezek ugyanis mindenkinek, mindennek ártanak: a statisztikusoknak éppúgy, mint a statisztika felhasználóinak.

A kiválasztott feladat elvégzése jó illusztrációja annak, hogy a jelenlegi statisztikai szolgálat teljesítménye nagyon értékes elemeket hordoz, és aki érti a módját, hogyan kell a Hivatal által publikált adattömeget kezelni, az sok mindent kiszámíthat belőle. Azonban ez az adattömeg nincs a piacgazdaság számára „fogyasztható”, kellően „becsomagolt”, „piacképes módon tárolt” formában. Pótlólagos, nem jelentéktelen erőfeszítések nélkül ezen adattömeg számos lényegi mondanivalója csak nehezen vagy egyáltalán nem található meg.

Mindazonáltal és mindezekén túl — véleményem szerint — ennek a statisztikai adatszolgáltatásnak az alapjai is megrendültek. A korábbi, államilag elrendelt statisztikai adatforrások fokozatosan megszűnnek, az újak pedig még nem alakultak ki. További nehézség, hogy az új adatok nem pótolják a kiesett régi adatokat. Egy államilag elrendelt adatgyűjtés kiesése csak akkor nem vezet a statisztikai adatszolgáltatás minőségének romlásához, ha az abból beszerzett lényeges információt megfelelő reprezentatív felmérésekkel, illetve pótlólagos becslési eljárásokkal pótolni lehet. Ez viszont pénzt kíván, amit a statisztika rendelkezésére kellene bocsátani.

A korábbi, államilag elrendelt statisztikai adatgyűjtések jelentős költségeket okoztak minden egyes termelőegységnél és osztályszintű szinten is. Ha ezeket részben — azaz annyiban, amennyiben feleslegesek — megszüntetjük, akkor ezek a költségek is csökkennek mind a termelőegységeknél, mind osztályszintű szinten. A korábban államilag begyűjtött teljes körű adatoknak azonban nem mindegyike felesleges. Ha ezek egy részét a KSH a jövőben reprezentatív megfigyelésekkel szerzi be, akkor ez jelentős költségnövekedést okoz a KSH-nál. Ha a változás végiggondolt, akkor az összköltségsökkenés a termelőegységeknél nagyobb lehet, mint a KSH-

nak juttatandó pótlólagos források, és az információáramlás továbbra is biztosított. Ha viszont a korábbiakban említett szűk látókörű menedzser fejével gondolkozunk, és a termelőegységeknél felszabadult forrásokból semmit sem juttatunk a KSH-nak, akkor a KSH nem tud megbízható információt szolgáltatni, ami a termelőegységeknél orientációs zavarokhoz, ennek következtében pedig hatékonyságcsökkenéshez vezet. Ezt elkerülendő újra növelni kényszerülnek informatikai ráfordításaikat, és oda jutnak, ahol voltak.

Mindezekre alapozva állítom, hogy a statisztikai kormányzat a menedzserrétegben természetes szövetségesére találhatna, ha ezt felismerné, és ezt a kapcsolatot a vállalkozók szövetségein keresztül tudatosan építené, ápolná. Meggyőződésem, hogy ezt a szövetséget a helyi és a központi államigazgatás, valamint a munkavállalói szövetségek is támogatnák, mivel a megfelelő tisztánlátás nekik is elemi érdekük. De azt is állítom, hogy ez a szövetség sohasem fog kiépülni, ha a menedzserréteg nem fogja megérezni azt az őszinte törekvést, hogy a statisztikai szolgálat az összhatékonyság növelése érdekében — és ami evvel egyenértékű, az összköltségek csökkentése érdekében — kéri a pótlólagos forrásokat. Ezt azonban csak akkor fogják neki elhinni, ha a kérés szakmai megalapozottságáról is meggyőződnek. Ehhez pedig elengedhetetlen feltétel, hogy a KSH ne csak mérjen, méricskéljen, hanem gondolkodjon is a mérések előtt, alatt, és ami nagyon fontos, után.

A magyarországi társadalmi–politikai fejlődés jelenlegi szakaszában igen nagyok a majdan kiépítendő piacgazdasággal szembeni várakozások. Az emberek látják, hogy számos olyan ország van, ahol a piacgazdaság a társadalom javára vált, és eredményesen teremti meg a társadalmi problémák megoldásához a megfelelő gazdasági hátteret. Ez azonban csak a felszín. A piacgazdaságnak van számos további attribútuma is, melyeknek feltárása már elmélyültebb vizsgálandást igényel. Ilyen az állam megfelelő arányú részvétele, illetve „nem részvétele”, az adózás intézményei, a verseny lehetőségeinek, illetve szabályainak biztosítása, illetve védelme stb. Ezek hiánya, illetve ezen intézmények nem kielégítő hatékonyságú működése olyan piacgazdaság-jellegű alakzatokhoz vezet, amelyek ugyancsak léteznek, de amikor piacgazdaságról van szó, valahogy nincsenek az átlagember látókörében. Ilyenek például a dél-amerikai piacgazdaságok. Mindannyian hajlamosak vagyunk arra, hogy csak a szebbet, csak a könnyebbet vegyük észre, és egy pontig ez így is van rendjén, de hiba, ha a társadalomtudósok, a szakemberek és a politikusok nem igyekeznek e mögé látni. Ha ezt nem teszik, vagy ha az ezzel kapcsolatos meglátásaikat elhallgatják, akkor valójában a lovak közé dobják a gyeplőt, és abba az illúzióba burkolóznak, hogy a szabadon futó lovak mindig a helyes útra viszik a kocsit. Ha pedig valaki egy ilyen kocsis utasa, akkor még kevésbé bújhat illúziók, új típusú jelszavak mögé.

Mindez igaz a statisztika és a piacgazdaság viszonyára is. A statisztika a társadalom információ-rendszerének legfontosabb pillére. Ennek megingása a társadalmi alapokat veszélyezteti. Ezért ezt végiggondolatlanul kitenni a rendszerváltás fordulatainak azzal a megfontolással, hogy az új rendszer úgyis jobb lesz, mint a régi, és ez majd a statisztikának is hasznára válik, nagy hiba, mint ahogy nagy hiba ez az oktatás és a kultúra esetében is. Hogy miért, azt tanulmányommal igyekeztem részletesen indokolni. Kellemesebb lehetett volna vállalkozásom háttere, ha mindezt egy szakmailag minden szempontból hivatása magaslatán álló statisztikai szolgálat tá-

mogatása érdekében fejthettem volna ki, de alighanem maguk a statisztikusok minősítették volna az ilyen beállítást valótlannak. Bízom abban, hogy mindazok, akik ezt a nagy értékű informatikai tevékenységet a maguk területén magas színvonalon művelik és a statisztikai szolgálat megújulásának letéteményesei, nem értenek félre.

IRODALOM

[1] Auswirkungen gesellschaftlicher Veränderungen auf Funktion und Arbeitsweise der amtlichen Statistik — Berlin als Beispiel. Herausgegeben von *Reiner Stäglin* und *Gert Wagner*. Berlin. 1990. 207 old.

[2] *Jánossy Ferenc*: A gazdasági fejlettség mérhetősége és új mérési módszere. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1963. 323 old.

[3] *Summers, R.—Heston, A.*: A new set of international comparisons of real product and prices: Estimates for 130 countries, 1950—1985. *The Review of Income and Wealth*. 1988. évi 1. sz. 1—26. old.

[4] *Négyesi Judit*: Privatizáció a magyar kávé- és édességpiacon. *Hungarian Market Report*. 1991. évi 10. sz. 15—17. old.

TÁRGYSZÓ: Piaci modell. Statisztikai tevékenység.

РЕЗЮМЕ

Первым разделом настоящего очерка является экономический анализ, в котором автор — бывший работник ЦСУ, ныне экономист-менеджер — с точки зрения акционерного общества Компак Дай-Эгбертс производит оценку рыночной доли его товара (кофе), главным образом путем использования данных Центрального статистического управления. В ходе произведения оценки он показывает также и то, что если бы он опирался только на опубликованные в настоящее время данные ЦСУ, он был бы в состоянии решить эту задачу только ценой очень больших усилий, почти превышающих силы среднего менеджера. Этот опыт заставил автора задуматься над тем, в чем заключается причина этого факта.

Во втором разделе своего очерка, путем обобщения полученного в ходе поиска причин опыта автор анализирует взаимоотношение между рыночной экономикой и статистической службой, а также новые требования, предъявляемые к статистике.

SUMMARY

The first part of the study is an economic case study, in which the author (formerly staff member of the Central Statistical Office, economist manager at present) estimates, from the point of view of a corporation (Compack Douwe Egberts) the market share of the firms' product, namely roasted coffee — mostly using the data of the Central Statistical Office. In the course of estimation he also shows, that if he relied merely on the data published by the CSO he would hardly be able to solve the task without significant excess work, surpassing the efforts of an average manager. This experience led the author to reconsider the reasons behind.

In the second part of the study, through generalizing the acquired experience, the author pragmatically analyses the interrelationship of market economy and the statistical service as well as the new requirements facing statistics.

DEMOGRÁFIAI ÁTMENET FINNORSZÁGBAN ÉS MAGYARORSZÁGON*

HABLICSEK LÁSZLÓ

Finnország és Magyarország hosszú távú népességfejlődésének összehasonlítása több szempontból is érdekes. Az azonos nyelvcsaládba tartozó finn és magyar nyelv különleges az európai nyelvek között. Történelme során mindkét országot erős keletnyugati hatások érték. Földrajzi elhelyezkedésük következtében állandóan egyensúlyozniuk kellett különböző kultúrájú és fejlettségi szintű országok között. Az első világháború végéig — abban az időszakban, amikor Magyarország az Osztrák—Magyar Monarchia társállama — Finnország hosszabb időn keresztül az Orosz Birodalom nagyhercegsége volt. Az első világháború után mindkét ország függetlenné vált. Magyarország elvesztette területének kétharmadát és népességének egyharmadát. Az utóbbi négy évtizedben Magyarország a Szovjetunió kelet-európai befolyási övezetéhez tartozott, Finnország pedig lépésről lépésre megvalósította a piacgazdaság és a jóléti állam északi modelljét.

Természetesen nem tudhatjuk, hogy e jellemzők mennyire határozták meg a demográfiai átmenetet. Feltételezhető azonban, hogy Finnország és Magyarország sajátos hasonlóságokat és eltéréseket mutat az európai demográfiai átmeneten belül. Az európai demográfiai átmenettel foglalkozó tanulmányok ugyanis a két országot általában más-más csoportba sorolják. *W. Lutz* [23] bebizonyította, hogy a finn nupcialitás és termékenység átmenete a keleti és a nyugati modell között helyezkedett el. *J. Lindgren* [20] figyelemre méltónak találja, hogy Finnországban az iparosítás áttörése — más kelet-európai országokhoz hasonlóan — viszonylag későn következett be, és emiatt Finnország helyzete egyedülálló az európai demográfiai átmeneten belül. A magyarországi népességfejlődés a gyermekszám korai csökkenése és egyéb sajátosságok miatt „közbülsőnek” tekinthető. [8]

A demográfiai átmenet gyakorlati elemzése hosszú ideig a nyers népmozgalmi arányszámokon és a népszámlálások néhány bázisadatán alapult. (Ennek kritikáját lásd [29].) Módszertani szempontból a princetoni vizsgálat [5] nagy előrelépést jelentett: standardizált mutatószámai alkalmasak mind időbeli, mind térbeli összehasonlításra.

* A tanulmány az Alli Paasakivi Alapítvány támogatásával készült. A szerző köszönetet mond a kutatási feltételek biztosításáért *Jouko Hulkkonak*, a Finn Népességi és Családjóléti Szövetség igazgatójának és *Jarl Lindgrennek*, a finn Népességkutató Intézet igazgatóhelyettesének, valamint értékes megjegyzéseiért *Csernák Józsefné dr.-nak*, a KSH Népességtudományi Kutató Intézet tudományos tanácsadójának.

Jelenleg rekonstruált adatok és kiegészítő becslések formájában a demográfiai átmenet egész időtartamára adottak a modern demográfiai elemzés segédeszközei (halandósági táblák, korszpecifikus termékenységi arányszámok, reprodukciós mutatók stb.), továbbá vizsgálhatók a születési kohorszok demográfiai jellemzői is. A források bővülésével, az új vizsgálati módszerek megjelenésével az 1990-es években lehetővé válhat az európai demográfiai átmenet újabb tanulmányozása is.

Magyarország és Finnország adatforrások tekintetében jó helyzetben van. Finnországban — a svéd mintára bevezetett népességregisztrálási rendszernek köszönhetően — a halandóság és a termékenység két és fél évszázadra visszamenőleg elemezhető. Magyarországon a rendszeres, évtizedenkénti népszámlálások jó adatbázist biztosítanak a vizsgálathoz és a számításokhoz.

A tanulmány összefoglalja a két ország 1881 és 1986 közötti demográfiai átmenetét. Az elemzés középpontjában az átmenet klasszikus kéttényezős modellje áll: a termékenység és a halandóság alakulása, a népesség számának és korösszetételének változásai naptári időszakok és születési évjáratok szerint. A függelékben bemutatunk továbbá néhány, az 1991 és 2041 közötti időszakra vonatkozó népességprojekciót is, amelyek a termékenység és a halandóság különböző szintjeinek és az 1980-as évek közepén megfigyelt korösszetételnek a rövidebb-hosszabb távú hatásait vizsgálják.

Adatok és módszerek

A rekonstrukciós vizsgálat alapja mindkét országra azonos részletezettségű adatállomány:¹

- népességszámok nemek és ötéves korcsoportok szerint 1881-től 1986-ig ötévenként;
- termékenységi arányszámok az anyák ötéves korcsoportjai szerint öt naptári év átlagában 1881—1885-től 1981—1985-ig;
- transzverzális halandósági táblák nemek és ötéves korcsoportok szerint öt naptári év átlagában 1881—1885-től 1981—1985-ig.

A naptári időszakok és korcsoportok szerint rendezett állományokból átlós kiválogatással, ún. kvázi kohorsz becsléseket [26] kaphatunk.² Ennek alapján a születési kohorszokra is előlítható egy becsült adatállomány, amely szintén tartalmazza a népességszámokat, a termékenységi arányszámokat és a halandósági táblákat. Azon kohorszok adatait, amelyek élettörténete nem fejeződött be 1986-ig, az 1981 és 1985 közötti időszakban megfigyelt termékenységgel és halandósággal egészítettük ki. Megjegyzendő, hogy a termékenységi arányszámok kiszámítása a két országban különbözik egymástól.³

Az elemzés középpontjában nagyjából a korstruktúrától független mutatószámok állnak. A teljes termékenységi arányszám az egy nő által átlagosan szült gyermekek számát jelenti (tehát a korcsoportok szerinti termékenységi arányszámok összege szorozva öttel). A bruttó reprodukciós együttható ezen belül csak a leánygyermekre vonatkozik (teljes termékenységi arányszám szorozva a leányok összes

¹ A finnországi adatok forrása [23] és [19]. A magyarországi adatok forrása a demográfiai évkönyvek megfelelő évi kötetei, továbbá [24], [14], [16], [11].

² A kvázi jelző nem az elemzési módra, hanem a kohorszadatok előállításának módjára (retrospektív adatok, paneladatok, illetve a tanulmányban használt átlós válogatás) vonatkozik.

³ *W. Lutz* számításában (lásd [23]) ún. hibrid típusú arányszámokat, míg a magyar becslés ún. perspektivikus arányszámokat alkalmaz.

születésen belüli arányával). A termékenység naptára (timing) a korcsoportok szerinti arányszámok megoszlásával egyenlő. A továbbélési valószínűség a születéstől megadott korcsoportig az — egységnyi gyökű rövidített halandósági tábla szerinti — $L(x, x + 4)$ ötödrésze. A stacioner népesség az adott korcsoportban a születésszám és a továbbélési valószínűség szorzata. A stacioner népesség száma ezen korcsoportok népességének összege.

A nettó reprodukciós együttható egy újszülött leánygyermek által előreláthatóan szült leánygyermek átlagos számát jelenti, ami felfogható a két generáció közötti növekedési arányszámnak és a két generáció születésszáma hányadosának is. A nettó reprodukciós együtthatót a továbbélési valószínűségek és a leánygyermekre vonatkozó termékenységi arányszámok szorzatainak (a nettó termékenységi arányszámoknak) összegezésével számítjuk ki.

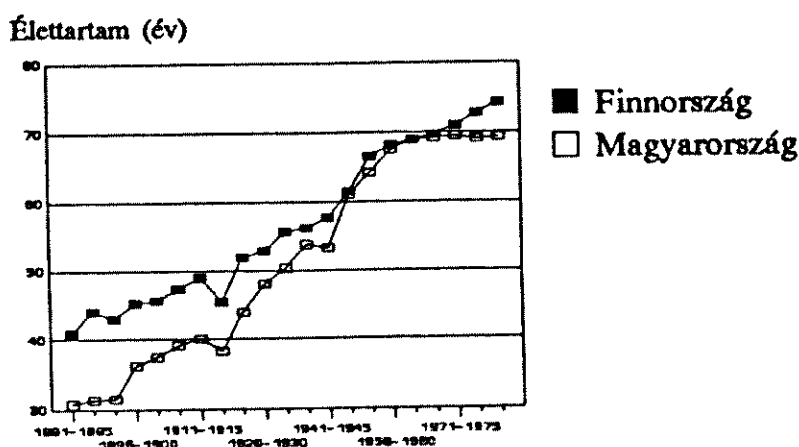
Az eltartási arány általában a 0—14 éves és a 65 éves és idősebb korú népességnek a 15—64 éves népességhez viszonyított aránya. Minden mutatót transzverzális (naptári éves, időszakos) és longitudinális (a születési kohorszokra vonatkozó) megközelítésben is ki lehet számolni.

A vizsgálat kiegészítéseként két halandósági és három termékenységi feltételezés alapján hat népességprojekció készült kohorsz komponens módszerrel, öt éves korcsoportok és öt éves lépések szerint 1991-től 2041-ig.

A halandóság átmenete

Az 1. ábra szerint 1881—1885-ben a születéskor várható átlagos élettartam mindkét nemre számítva Finnországban 41, Magyarország mai területén 31 év lehetett.

1. ábra. A születéskor várható átlagos élettartam Finnországban és Magyarországon, 1881—1985

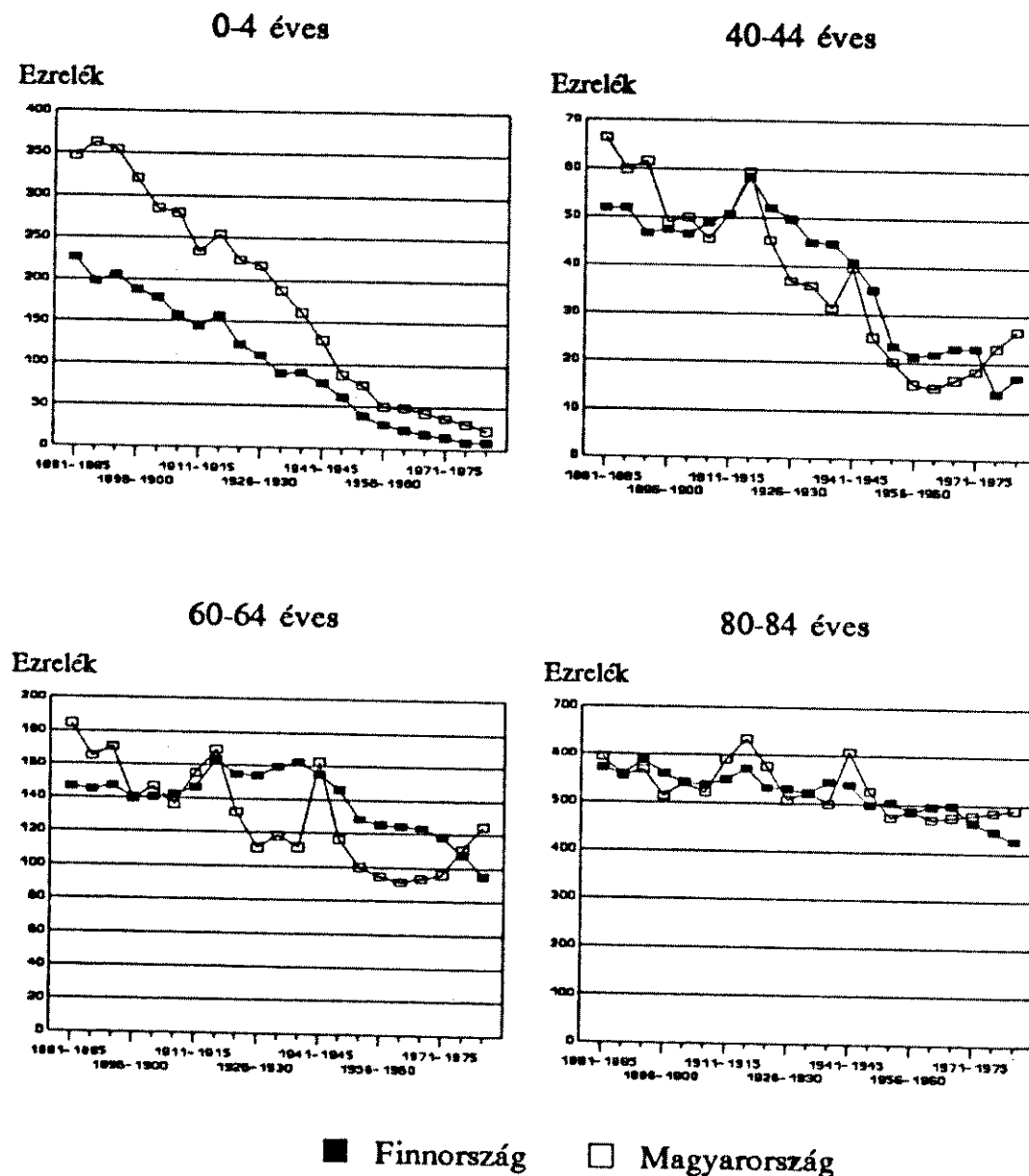
A 10 évnyi különbség aligha magyarázható a mortalitás csökkenése megkezdődésének esetleges időbeli eltéréssel. Finnországban az élet átlagos hossza nagyjából 35 év körül ingadozott 1750-től 1880-ig, és a növekedés innen számítható. [7] A magyarországi halandósági átmenet kezdetét dr. Klinger András ugyancsak az 1880-as évek elejére teszi. [18] Feltételezhetően a két ország halandósága a XIX. század során mindvégig különbözött. Ez például a járványok nagyobb magyarországi intenzitásának is tulajdonítható. Magyarország mai területén az 1820-as években a születéskor várható átlagos élettartam 28,5 év volt, pedig ebben az évtizedben „mindössze” négy kisebb járvány, két influenza, egy-egy himlő és malária fordult elő. [12]

A kezdeti nagy különbség az átmenet során az 1960-as évek közepére eltűnt. A születéskor várható átlagos élettartam közötti eltérés 1901 és 1905-ben nyolc év, 1930—1936-ban öt év, 1951 és 1955 között már csak két év volt. Az 1961 és 1965 közötti évek átlagában egy újszülött átlagosan 69 életévre számíthatott mindkét országban.

A. J. Coale és P. Demény által kidolgozott modell halandósági táblái [4] alapján Finnország az európai halandóságnak az északi, Magyarország a keleti típusába tartozott. A két típus között azonos halandósági szint mellett az a különbség, hogy az északi típusban a csecsemők és a gyermekek mortalitása alacsonyabb. A felnőtt népesség mortalitása viszont keleten alacsonyabb, mint északon.

A halandóság átmenetének általános jellemzője, hogy a csökkenés először a fiatalabb korcsoportokban, elsősorban a csecsemők és a gyermekek elhalálozási arányszámaiban következik be. Ezt követi később a középkorúak életkilátásainak javulása. Az 1970-es évek közepétől leginkább az időskorúak halandósága csökkent.

2. ábra. A férfiak perspektivikus elhalálozási valószínűségei

Finnországban a 0—4 éves fiúk perspektivikus elhalálozási valószínűsége 1881 és 1885 között 230, Magyarország mai területén 350 ezrelék lehetett. A kezdeti másfélszeres relatív különbség az átmenet folyamán tovább növekedett (1961 és 1965 között

e valószínűség értéke 23, illetve 50 ezrelék volt). Ugyanakkor a csecsemő- és a gyermekhalandóság egyre alacsonyabb szintjei kevésbé befolyásolták a születéskor várható átlagos élettartam növekedését. Ez már önmagában is jelentősen csökkentette az élettartamok közötti különbségeket.

A 20 éven felüli népesség halandósága az 1960-as évekig Magyarországon volt alacsonyabb. 1906 és 1910 között a születéskor várható átlagos élettartam Finnországban nyolc évvel volt magasabb, mint Magyarországon. A 20 éves és idősebb magyar férfiak elhalálozási valószínűsége ugyanakkor minden korcsoportban 2—5 százalékkal alacsonyabb volt a finnekénél. A halandóság északi és keleti típusának különbsége még szembetűnőbb volt az 1960-as évek elején, amikor a 40 éven felüli magyarországi férfinépesség elhalálozási valószínűségei 30—60 százalékkal alacsonyabbak voltak a finnországinál. Ez kiegyenlítette a két ország között a magasabb magyarországi gyermekhalandóságból származó különbséget, és a fiúk születéskor várható átlagos élettartama ebben az időszakban Magyarországon egy évvel magasabb volt a finnországinál.

Az 1970-es évek elejétől megváltoztak a két ország közötti halandósági különbségek. Az élettartam Finnországban 1986-ig öt évvel emelkedett, míg Magyarországon a 20 évvel korábbi szinten stagnált. A vizsgált időszakban Finnországban általános, csaknem minden korcsoportra kiterjedő és különösen az idősebb korcsoportokban jelentős mértékű halandóságcsökkenés következett be. Magyarországon ebben az időszakban nőtt a 25 éven felüli népesség elhalálozási kockázata. A férfiak korszpecifikus halálozási arányszámai 1981—1985-ig egyes korcsoportokban kétszeresükre nőttek, és magasabbak lettek a 20 évvel korábbi finn értékeknél. Tehát a két ország halandósági típusa „felcserélődött”. Magyarországon is a „keleti szokások” elterjedése, így a rossz minőségű cigaretták tömegessé vált szívása, a tömény szesz mértéktelen fogyasztása, a zsírdús táplálkozás és hasonló okok vezethettek egy, a demográfiai átmenetben példátlan időtartamú halandósági stagnáláshoz, illetve növekedéshez. [28] Mindezek a felszínen tapasztalható jelenségek nyilván számos olyan társadalmi és társadalomlélektani folyamat következményei, melyeknek elemzése részben előttünk álló feladat.

A termékenység átmenete

Az 1881 és 1885 közötti évek átlagában a bruttó reprodukciós együttható Finnországban 2,4, Magyarország mai területén 2,8 körül lehetett. A különbség jelentős, hiszen mindkét nemre számolva közel egy gyermeket eredményez. A XIX. században feltehetően ennél nagyobb különbség is előfordult. Az 1820-as évek átlagában Magyarország mai területén a bruttó reprodukciós együttható 3,5, a teljes termékenységi arányszám 7,0 felett is lehetett. [12]

A népesség növekedési ütemében ugyanakkor a termékenység szintbeli eltérései nem mutatkoztak meg. Ebből arra következtethetünk, hogy a két ország közötti gyermekszámkülönbség jelentős része magyarázható a meghalt gyermek helyettesítésének elméletével. [25] A magyarországi magasabb fiatalkori halandóság következtében ugyanannyi életben maradó gyermekhez több születésre volt szükség.

A termékenység általános csökkenése Magyarországon lényegében a halandóság csökkenésével egyidőben [18] kezdődött, és időben megelőzte a finnországi termé-

kenység csökkenését. (Lásd az 1. táblát.) Ezt összefüggésbe hozhatjuk az iparosítás időbeli különbségeivel is. [20] Emellett a magyarországi demográfiai átmenet sajátosága, hogy a parasztság gyermekszámának visszaesése viszonylag korán következett be. [1] Mindez azonban csak a modern demográfiai átmenetre, az elmúlt egy évszázadra vonatkozik. Ha figyelembe vesszük a gyermekszám csökkenésének egy jóval korábbi, ún. malthusianus szakaszát, amely Finnországban a XIX. század elején következett be, akkor a gyermekszám esése Magyarországon később kezdődött, mint Finnországban. [23]

1. tábla

A bruttó reprodukciós együttható és az anyák átlagos kora gyermekeik megszületésekor

Időszak	A finn- országi	A magyar- országi	A finn- országi	A magyar- országi
	bruttó reprodukciós együttható		anyák átlagos kora gyermekeik megszületésekor (év)	
1881—1885	2,4	2,8	32,0	29,9
1886—1890	2,4	2,8	32,0	29,9
1891—1895	2,3	2,7	32,0	29,8
1896—1900	2,4	2,6	31,9	29,7
1901—1905	2,3	2,4	31,9	29,7
1906—1910	2,3	2,3	31,9	29,4
1911—1915	2,1	2,1	32,0	30,1
1916—1920	1,7	1,3	31,9	28,6
1921—1925	1,6	1,7	31,5	29,3
1926—1930	1,4	1,5	31,3	29,0
1931—1935	1,2	1,3	31,0	28,8
1936—1940	1,2	1,2	30,4	28,4
1941—1945	1,3	1,2	30,6	28,3
1946—1950	1,6	1,2	29,6	27,7
1951—1955	1,4	1,3	29,2	27,3
1956—1960	1,4	1,1	28,6	26,7
1961—1965	1,3	0,9	28,2	26,0
1966—1970	1,0	1,0	27,5	25,6
1971—1975	0,8	1,0	26,9	25,3
1976—1980	0,8	1,0	27,5	25,1
1981—1985	0,8	0,9	28,0	25,1

1911 és 1915 között a bruttó reprodukciós együttható értéke 2,1 volt mindkét országban. Erről a szintről egészen a második világháborúig a termékenység szintje csaknem ugyanolyan mértékben és ütemben csökkent. 1936—1940-re ez az érték mindkét országban 1,2-re esett vissza. Ettől kezdve azonban a trendek eltértek egymástól. Finnországban igen korán elkezdődött a baby-boom (a születések számának igen nagy mértékű emelkedése) időszaka. A vizsgált mutató értéke 1946 és 1950 között 1,6 volt, és csak az 1960-as évek második felében csökkent újra az 1930-as évek szintje alá. A magyarországi termékenységi átmenetből ez a szakasz kimaradt. Az 1950-es évek első felének termékenységi csúcspontja a művi abortuszok teljes tilalmának hatására következett be, és semmiképpen nem tekinthető a baby-boom rövid időtar-

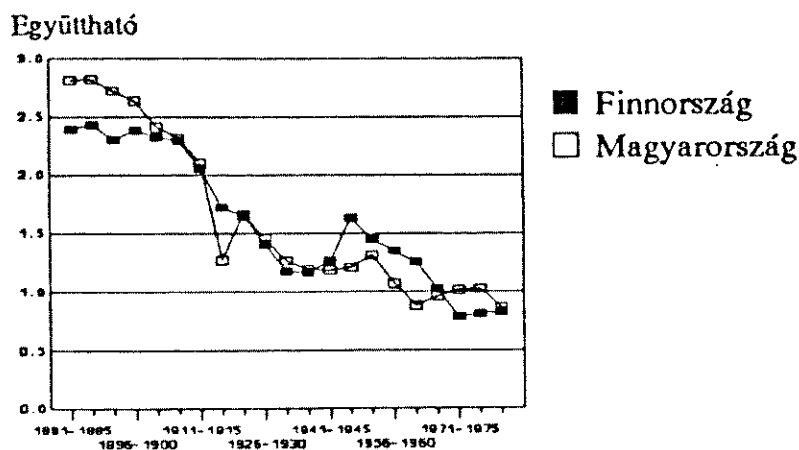
tamú megfelelőjének. Sőt, az 1960-as évek első felében Magyarországon mérték a világon addig ismert legalacsonyabb termékenységi színvonalat (a bruttó reprodukciós együttható értéke 1961—1965-ben 0,9 volt).

Dr. Andorka Rudolf szerint ezt többek között az elképzelt és az elérhető élet-színvonal hirtelen kialakult különbsége, vagyis Easterlin-típusú hatás válthatta ki.[1] A kelet-európai ún. szocialista rendszerekre jellemző állandóan újratermelődő hiány és az ennek csökkentésére Magyarországon kidolgozott intézkedések, az alkalmazott és a megengedett eszközök nagymértékben befolyásolhatták a magyarországi termékenység későbbi alakulását is.

Az 1970-es években Finnországban a nagy létszámú generációk felnőttkorba kerülésével a termékenység elérte a mélypontját (a bruttó reprodukciós együttható szintje 0,8), majd 1986-ig kismértékben emelkedett. Magyarországon az 1960-as évek végén bevezetett népességpolitikai program után emelkedett a gyermekszám (az 1970-es években a bruttó reprodukciós együttható átlagosan 1,0 volt), az 1980-as évek elején azonban újra visszaesett, és a két ország termékenységi szintje ismét megközelítően azonos.

Az egyes születési kohorszok termékenységi színvonalának alakulását a 3. ábra szemlélteti. Az 1896 és 1910 között született kohorszok termékenységének csökkenése mindkét országban lényegében azonos ütemű és mértékű volt. A baby-boom hatása Finnországban és ennek elmaradása Magyarországon az 1911 és 1945 között született kohorszok esetében mutatható ki.⁴ Ezt követően némileg magasabb azon magyar kohorszok gyermekszáma, amelyeknek a gyermekszülés szempontjából legaktívabb periódusa az 1970-es évekre esett.

3. ábra. Az 1866 és 1970 közötti születési kohorszok bruttó reprodukciós együtthatója

Megjegyzés. Az 1990-es termékenység még befolyásolhatja a szülőképes korú kohorszok befejezett termékenységét.

A termékenység naptárának különbségeit Finnországban és Magyarországon sem befolyásolták a gyermekszámban bekövetkezett változások. Az anyák átlagos gyermekszülési kora Finnországban 2—3 évvel mindig magasabb volt a magyarországinál, még akkor is, amikor a termékenység szintje eltérő volt. (Lásd az 1. táblát.) Ugyanennyi volt a szülési korok közötti különbség is. A finnországi termékenység

⁴ A baby-boom tulajdonképpen az 1911 és 1935 között születetteket érintette Finnországban, ugyanakkor volt utóhatása az 1936 és 1945 között születettekre is, akiknek kumulált termékenysége még elérte az egyszerű reprodukció szintjét.

inkább a nyugati, a magyarországi egyértelműen a keleti mintát követte. Úgy tűnhet, hogy az eltérő minták közvetlenül nem befolyásolták a gyermekszám szintjét. A továbbiakban azonban bebizonyítjuk, hogy a finnek nettó termékenysége magasabb volt a magyarokénál.

Reprodukció, népességnövekedés

A népesség reprodukciójáról sokféle értelemben beszélhetünk. A demográfiában *A. J. Lotka* vezette be a nettó reprodukciós együttható fogalmát, amely azt fejezi ki, hogy egy újszülött leány élete során átlagosan hány leánygyermeket szül. [22] A stabil népesség elméletében ez a mutató közvetlen kapcsolatban áll a népesség szaporodásával, ugyanis az ún. intrinsic szaporodási arány a nettó reprodukciós együttható egy évre jutó növekménye. A népességek — különösen a demográfiai átmenet során — azonban általában nem tekinthetők stabilaknak, mivel legalább három további tényező is befolyásolhatja a reprodukciót:

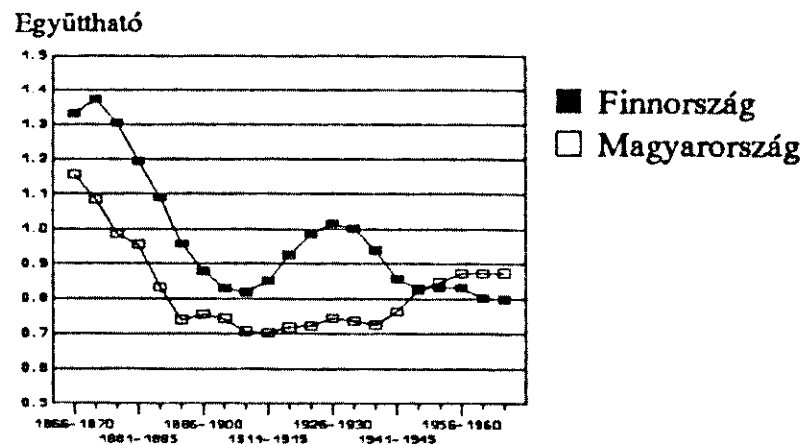
1. a népesség korösszetétele az átmenet kezdetén, amely igen fiatal és így hosszú időre — csökkenő gyermekszám mellett is — biztosíthatja a népesség számának gyarapodását;
2. a halandóság csökkenése az átmenet időszakában, sőt azt követően is; az egymás utáni nemzedékek születésszáma az átmenetben egyre kisebb lesz, viszont továbbélési esélyei egyre jobbak, így az alacsonyabb születésszámot a felnőttkori létszámban már kiegyenlíthetik;
3. a tényleges népességekben a külső vándorlás is lényeges szerepet játszhat, különösen egyes időszakokban és a továbbgyűrűző hatásokban.

A továbbiakban három mutatószámot vizsgálunk: a nettó reprodukciós együtthatót, a stacioner népesség teljes számát és az átmenet kezdetétől számított népességnövekedést. A stacioner népesség teljes száma azt méri, hogy az adott születésszámú kohorsz tagjai összesen hány életévet élnek. Ez tehát a születésszám és a születéskor várható átlagos élettartam szorzata. A *L. Henry*től származó mutató kifejezi, hogy a születésszám-csökkenését mennyire ellensúlyozza az élettartam növekedése és fordítva. [13] Az átmenet kezdetétől számított teljes időtartamra vonatkozó tényleges népességnövekedés fogalmát *J. C. Chesnais* vezette be. [3] Az átmenet végi népességszám és a kezdeti népességszám hányadosát a demográfiai átmenet multiplikátorának nevezik. A tanulmányban ezt a hányadost a közbeeső időpontokra is kiszámítottam, mégpedig az egyes időpontok népességszámait elosztottam az 1881. évi népességszámmal.

A demográfiai átmenet során a finnországi nettó reprodukciós együttható lényegesen magasabb szintű volt a magyarországinál. Ez az alacsonyabb csecsemő- és gyermekhalandóság miatt még az átmenet kezdetén is így volt amikor a finn termékenység szintje sokkal alacsonyabb volt, mint a magyar. A finn nettó reprodukciós együttható a magasabb termékenység miatt is a baby-boom időszakában jóval meghaladta a magyar értéket. A magyarországi születési kohorszok nettó reprodukciós együtthatójának alakulása valószínűleg egyedülálló Európában, ugyanis a női kohorszokra becsült nettó reprodukciós együttható az átmenet középső szakaszában a 0,8-et sem éri el. (Lásd a 4. ábrát.) Ez azt jelenti, hogy Magyarországon az 1901 és 1940 között született leányok a saját születésszámuknál 25—30 százalékkal kevesebb leányt szültek életük során. Ezen kohorszok átlagosan az 1930 és 1965 közötti években szültkék gyermekeiket.

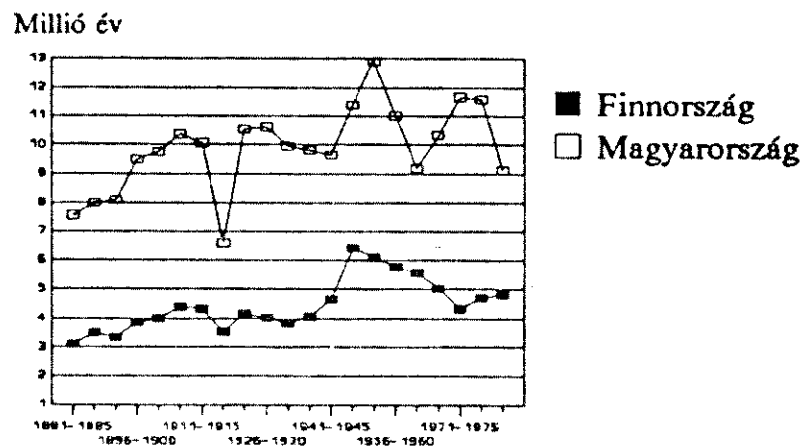
Az 1871 és 1875 között született finnországi kohorszok nettó reprodukciós együtthatója megközelítette az 1,4-et, de az 1906 és 1910 közötti születési kohorsz e mutatójának értéke már csak 0,8 volt. Az ezt követő korhorszokban a baby-boom időszakának hatására e mutató értéke emelkedett, és az 1926 és 1935 között születetteknél már ismét elérte az egyszerű reprodukció szintjét. Az 1941 és 1945 közötti női kohorsz nettó reprodukciós együtthatója a két országban közel azonos, a magyarországi reprodukciós szint később — feltehetően az 1970-es évek népesedéspolitikai intézkedései hatására — kissé meghaladta a finnországit. A vizsgált születési kohorszok egy része még szülőképes korú, ezért nem tudjuk, hogy ez a különbség tartós vagy ideiglenes.

4. ábra. Az egyes születési kohorszok nettó reprodukciós együtthatója

A stacioner népesség 5. ábrán bemutatott teljes száma egyfajta előrelátható, elérhető népességszámot is jelent, és a nettó reprodukciós együtthatótól eltérően alakul. [19]

5. ábra. A stacioner népesség száma

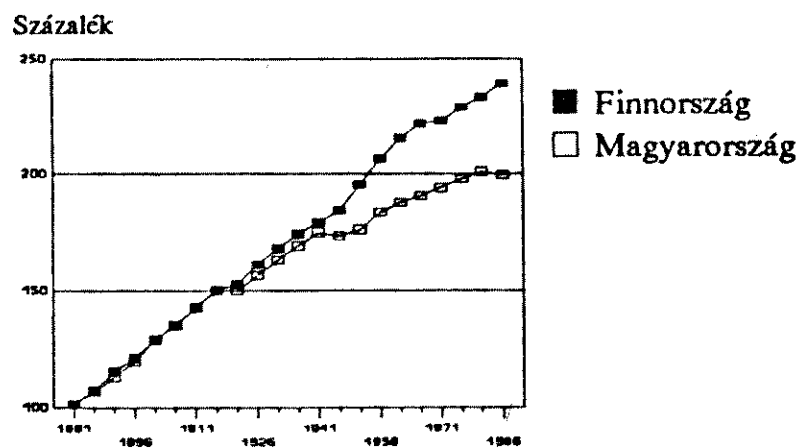

A mutató az átmenet kezdeti szakaszában mindkét országban gyorsan növekedett. 1901 és 1910 között már elérte a tényleges népességszám 1950-es évek végi szintjét (Finnországban 4,4, Magyarországon 10 millió). A két világháború között kissé mértékben visszaesett, majd a várható népességszám szintjének növelése érdekében mindkét országban népesedéspolitikai intézkedéseket hoztak. A stacioner népesség teljes száma Finnországban a baby-boom csúcán 6,4 millió volt, vagyis 67 százalékkal magasabb az 1931 és 1935 közöttinél. Magyarországon a művi abortuszok betiltásának időszakában (az 1950-es évek első felében) a stacioner népesség száma 13 millió volt, ami 30 százalékkal haladta meg az 1930-as évek első felének megfelelő adatát.

Az 1970-es években a stacioner népesség száma 11,5 millióra emelkedett. Végeredményben a mutató eddigi értékei alapján az átmenet során elérhető „végső” népességszám Finnországban 5 millió fő körülire, Magyarországon 10 és 11 millió fő közöttire becsülhető, és nem sokkal magasabb az 1910 körül már „előreláthatónál”, viszont csak akkor valósulhat meg, ha a születésszám és élettartam változásai a jövőben, hosszabb időszakok átlagában legalább kiegyenlítik egymást.

A tényleges népességszámnak az 1881. évi népességszámmal viszonyított arányai az átmenet kezdetétől bekövetkezett népességnövekedést mutatják. Az értékek 1916-ig mindkét országban megközelítően azonosak voltak. Magyarország első világháborús népességvesztése nagyobb arányú volt, és ez a különbség jelentkezik a vizsgált mutatóban. A két ország népességének növekedése azonban 1941-ig igen hasonló volt.

6. ábra. Az 1881 és 1986 közötti népességszám az 1881. évi százalékában

A 6. ábrán bemutatott népességnövekedés szerint Finnországban folytatódott a közel lineáris trend, Magyarországon viszont a növekedés lelassult, sőt 1981-ről 1986-ra csökkenni kezdett. 1986 elején Finnországban 2,4-szer, Magyarország mai területén 2,0-szer többen éltek, mint 1881-ben. Mindkét érték az alacsonyabbak közé tartozik Európában, sőt a magyarországi az egyik legalacsonyabb.

A magyarországi népességprodukciónak tehát minden tekintetben alacsonyabb volt a finnországinál a demográfiai átmenet időszakában. A népességprodukciónak feltételei Magyarországon az átmenet időszakában mindvégig rosszabbak voltak az európai átlagnál, különösen a XX. század első harmadától.

A népesség korösszetétele

A termékenység és a halandóság átmenetének egyik legfontosabb következménye a népesség korösszetételének változása, a népesség öregedésének folyamata. Az öregedés demográfiai okaival foglalkozó tanulmányok elsősorban a termékenység hatását emelik ki, megjegyzik ugyanakkor, hogy a halandóság, és kisebb mértékben a külső vándorlás is, befolyásolta a korösszetételt. Más nézőpontból viszont a halandóság csökkenésének hatása emelhető ki. Egy naptári év népessége különböző születési évszámokból tevődik össze. A népesség egy korcsoportja — eltekintve a külső vándorlástól — a megfelelő kohorsz születésszámának és továbbélési valószínűségének szorzata. Tehát a halandóságnak a termékenységgel egyenértékű hatása is lehet a népesség korösszetételére. Ha pedig két születési kohorszot hasonlítunk össze abból a szem-

pontból, hogy tagjaik életüknek mekkora hányadát töltik egy-egy korcsoportban, akkor a különbségek egyértelműen a halandósági eltérésekből adódnak.

A demográfiai átmenet kezdetén a finn és a magyar népesség korösszetétele megközelítően azonos volt. 1881-ben a 0—14 évesek aránya 35—36, a 15—64 éveseké 60—61, az időseké 4 százalék lehetett. A népesség átlagos kora Finnországban 26,4, Magyarország mai területén pedig 26,5 évre becsülhető. 1986-ban a népesség átlagos kora Finnországban 36,5 év, Magyarországon 36,6 év volt, a fiatalabb korcsoportok aránya Finnországban valamivel kisebb, az idősebbeké kicsit nagyobb volt, mint Magyarországon.

Magyarország népességének korösszetétele a demográfiai átmenet nagy részében jóval idősebb volt a finnországinál.

2. tábla

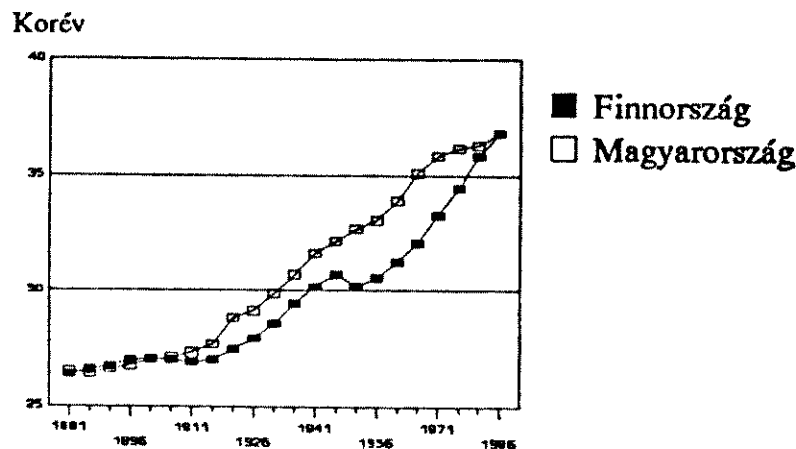
A népesség megoszlása fő korcsoportok szerint

Időpont (év)	A 0—14 évesek	A 15—64 évesek	A 65 évesek és idősebbek	A 0—14 évesek	A 15—64 évesek	A 65 évesek és idősebbek
	aránya (százalék)					
	Finnországban			Magyarországon		
1881	35,5	60,5	4,0	35,2	61,2	3,6
1886	36,0	59,5	4,4	36,0	60,0	4,1
1891	35,8	59,4	4,8	36,2	59,6	4,2
1896	35,2	59,8	5,1	35,8	59,9	4,2
1901	35,0	59,9	5,1	34,9	60,7	4,4
1906	35,4	59,3	5,3	35,2	60,0	4,8
1911	36,2	58,2	5,6	34,8	60,3	5,0
1916	35,8	58,5	5,7	34,0	60,7	5,2
1921	34,1	60,1	5,8	30,6	63,8	5,6
1926	31,7	62,5	5,8	29,0	65,1	5,9
1931	29,7	64,4	5,9	27,5	66,1	6,3
1936	28,4	65,8	5,8	28,4	64,9	6,7
1941	26,9	67,1	6,0	26,0	67,0	7,0
1946	26,7	66,9	6,4	24,9	67,9	7,1
1951	30,0	63,4	6,6	25,0	67,1	7,9
1956	30,8	62,2	6,9	25,8	65,8	8,4
1961	30,1	62,5	7,4	25,2	65,6	9,1
1966	26,8	65,0	8,1	23,0	66,5	10,5
1971	24,3	66,4	9,3	20,5	67,8	11,6
1976	21,8	67,4	10,8	20,6	66,7	12,8
1981	19,9	67,9	12,2	22,0	64,7	13,3
1986	19,3	67,9	12,8	21,4	66,1	12,5

A népesség átlagos életkora 1906-ig alig nőtt, miközben a halandóság már mindkét országban jelentősen csökkent. Ennek oka, mint az európai demográfiai átmenetben általában, a magas reprodukció volt. 1911-től kezdődik és 1986-ig tart az a szakasz, amikor a magyarországi népesség átlagosan idősebb a finnországinál. Az első világháború miatti nagyobb magyarországi születéskiesés hatására az átlagos kor különbsége 1—1,5 év. A finnországi baby-boom időszakában a különbség három évre nőtt. Az 1970-es évektől az eltérés lépésről lépésre megszűnt. Ez részben a magyar-

országi valamivel magasabb gyerekszámával és az emelkedő halandósággal, részben pedig a finnországi nagyarányú halandóságjavulással magyarázható.

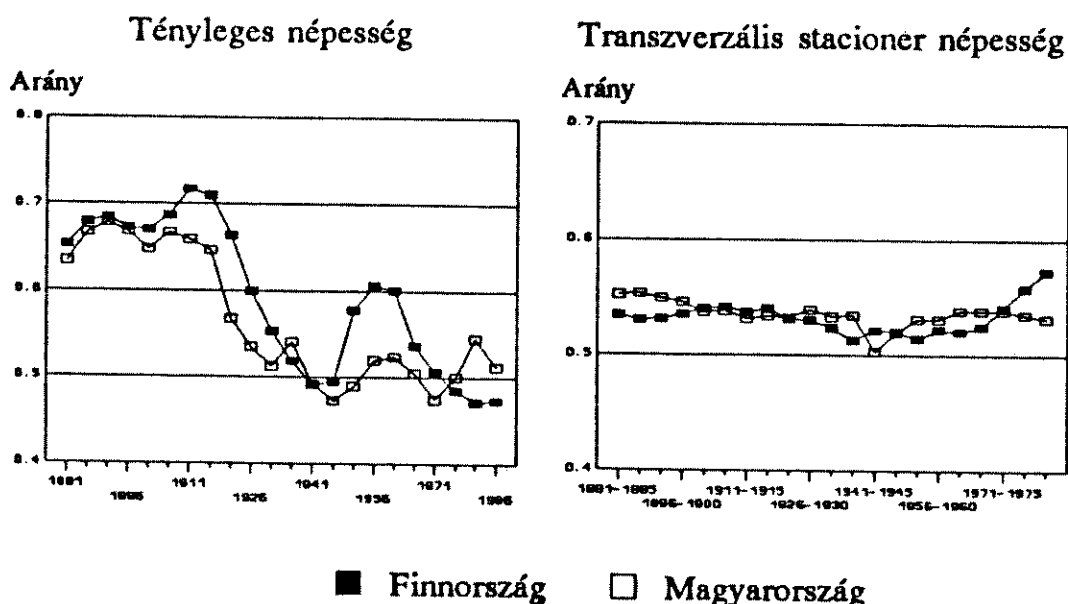
7. ábra. A népesség átlagos életkora

A magyar népesség korösszetétele nemcsak az átlagos életkor, hanem az egyes korcsoportok aránya tekintetében is idősebb a finnországinál. A 0—14 évesek aránya 1901-től 1975-ig Magyarországon átlagosan 3 százalékponttal volt alacsonyabb. A 15—64 éves népesség aránya 1881-től 1970-ig volt nagyobb Magyarországon, kivéve 1936-ot, amikor az első világháború alatt született rendkívül kis létszámú kohorsz éppen belépett e korcsoportba. A 65 évesek és idősebbek aránya 1926-tól 1981-ig átlagosan egy százalékponttal volt nagyobb Magyarországon.

A demográfiai átmenet vizsgálatánál figyelmet érdemel az eltartási arány⁵ alakulása. A 8. ábrán látható, hogy a tényleges népesség eltartási arányának szintje 0,65—0,70-ról 0,50 körüli értékekre csökkent. Vagyis a 15—64 évesek aránya 60-ról közel 70 százalékra emelkedett.

8. ábra. Az eltartási arány alakulása

Mi ennek a demográfiai magyarázata? Ha az átmenet végére a nettó reprodukciós együttható 1,0 körüli szintet ért volna el, akkor a népesség korösszetétele ma

⁵ Az eltartási arány az angol dependency rate magyar fordítása. Nem tévesztendő össze az eltartott—kereső aránnyal, amely nagymértékben függ például az eltérő munkaszervezési stratégiáktól (így a női foglalkoztatás mértékétől) is.

viszonylag közel állna a legújabb halandósági táblákból becsülhető stationer népességhez. A korábbi halandósági táblákból számított transzverzális stationer népességekben az eltartási arány mindkét országban közel állandó és közel azonos szintű volt az 1970-es évekig. Ez a (0,53 körüli) szint jellemezhetné jelenleg a tényleges népesség eltartási arányát is, ami azonban — nyilvánvalóan az egyszerű reprodukciós szint alatti termékenység kialakulásával összefüggésben — ennél kisebb.

A tényleges és a transzverzális stationer népesség eltartási arányának eltérését úgy is értelmezhetjük, hogy mindkét országban „pótlólagos elvonás” lépett fel az egyszerű reprodukciót biztosító gyermekszámhoz képest. A tényleges eltartási teher túl nagy, illetve elosztása túl szűk körű lehetett. Például a középfokú oktatás általánossá válásával a 15—19 évesek kikerültek a munkaképes korúak közül. Magyarországon a férfiak nyugdíjkorhatára 60, a nőké 55 év, ami jelentősen növelheti a járadékot igénybe vevők számát, szemben Finnországgal, ahol a nyugdíjkorhatár ennél öt évvel magasabb. Ennek figyelembevételével a magyarországi arány a legutóbbi 15 évben sokkal magasabb volt a 8. ábrán bemutatottnál.

A gondolatmenet általánosítása elvezethet oda, hogy ténylegesen is meg kellene változtatni (növelni) a gazdaságilag aktív népesség össznépességén belüli arányát. Ennek négy módja lehet. Az elsőt már mindkét ország népessége „kipróbálta” a gyermekszám csökkentésével. A másodikat Magyarország „fedezte fel” a halandóság növelésével. Emelhető a munkaképes korúak aránya a bevándorlással, erre mindkét országnak, gazdasági teljesítménye miatt elsősorban Finnországnak lenne lehetősége. Végül csökkenthető az eltartási arány a nyugdíjkorhatár emelésével.

Mindez azért is fontos, mert az eltartási arány kialakult szintje ideiglenes, várhatóan a közeljövőben alapvetően megváltozik. Finnországban a baby-boom kohorszainak időskorba lépésével az eltartási arány ugrásszerű növekedése várható. Az új halandósági trendek ettől függetlenül is növelik az eltartási arányt. A népesség további öregedése Magyarországon is bizonyosnak tűnik.

*

A magas gyermekszámú és alacsony élettartamú múlt századi népességből az alacsony termékenységű és halandóságú modern népesség kialakulásának folyamata, a demográfiai átmenet, lényeges hasonlóságokat és ugyancsak lényeges különbségeket mutat Finnországban és Magyarországon. Úgy tűnik, hogy a finn népesség összességében nagyobb demográfiai „teljesítményre” volt képes, mint a magyar. Ez a demográfiai átmenet egészére és egyes szakaszaira is érvényesnek látszik. Az utóbbi 30 évben a legnagyobb különbség a halandóságban alakult ki a két ország között. Az előrebecslések szerint a magyarországi demográfiai képletek számára perspektívát jelentene a szabályozott piacgazdaság és a jóléti állam észak-európai modellje, az ebben megvalósult népesedési trendek felé történő elmozdulás. Ehhez az 1990-es években a gyermekszám szinten tartása és gyors halandóságcsökkenés lenne szükséges.

FÜGGELÉK

Finnország és Magyarország 1991—2041. évekre vonatkozó népességprojekciói

A demográfiai jelenségek kialakult szintje, de különösen a népesség struktúrája a jövőbeni változások meghatározó tényezője. *A. J. Lotka* kutatási eredményei szerint, ha a demográfiai

folyamatok intenzitása két népességben azonos, akkor idővel a két népesség struktúrája is azonos lesz. [27] *A. Lopez* bebizonyította, hogy ugyanez bekövetkezhet azonosan változó halandósági és termékenységi viszonyok esetén is. [21] A népesség ugyanis igyekszik „elfelejteni” eredeti korösszetételét. Ehhez azonban igen hosszú idő szükséges, és rövidebb távon igen nagy a kiindulási korösszetétel hatása. [29]

A tanulmányban részletesen elemeztük Finnország és Magyarország 1881. és 1985. évek közötti népesedési jellemzőit. A vizsgált országok 1991—2041. évekre vonatkozó népességprojekcióját (ötéves korcsoportokra és ötéves naptári időszakokra) komponens módszerrel, két halandósági és három termékenységi feltételezés kombinálásával hat változatban készítettük el. A projekciókban a nemzetközi vándorlástól eltekintettünk.

Az 1991 és 2041 közötti termékenység naptára azonos az 1980-as évek első felében mérttel. A teljes termékenységi arányszám értéke az egyes hipotézisek szerint 1,5, 1,8 és 2,1.

A születéskor várható átlagos élettartam (e_0^0) az 1981 és 1985 közötti értékről indulva 1991 és 2030 között lineárisan változik. Az e_0^0 értéke az egyes hipotézisek szerint 2030-ban, mindkét nemre vonatkozóan 70, illetve 80 év.

A perspektivikus elhalálozási valószínűségeket a változó e_0^0 értékekhez a Brass-féle logit-modell szerint számítottuk ki. [2] A modellben csak az α paraméter értéke változik, β paraméter értéke mindvégig 1. Mindkét országra α és e_0^0 között

$$\alpha = a \cdot f(e_0^0)^2 + b \cdot f(e_0^0) + c$$

egyenlet szerint egy regressziós összefüggést becsültünk, ahol:

$$f(e_0^0) = \ln \left[\frac{e_0^0}{100 - e_0^0} \right]$$

α értékei $-2,5, -2,0, \dots, +2,0, +2,5$ voltak. Az 1981 és 1985 közötti évek halandósági tábláját tekintettük standardnak. e_0^0 az egyenletben annak a halandósági táblának a születéskor várható átlagos élettartama, amelyet a standardból α adott és β rögzített értéke mellett a logit-modellből nyerünk.

Az egyenlethez a legkisebb négyzetek módszerével becsült paraméterek értékei Finnország esetében: $a = -0,16$, $b = 0,77$, $c = 0,88$; Magyarország esetében pedig: $a = 0,17$, $b = 0,81$, $c = 0,82$.

A becsült a , b és c paraméterekből és egy megadott e_0^0 értékből kiszámítható egy Brass-féle transzformáció α paramétere. Brass formulája alapján — az 1981 és 1985 közötti halandósági táblát standardnak véve — új halandósági táblát számítottunk, amelyben a születéskor várható átlagos élettartam körülbelül azonos az előre megadott e_0^0 értékkel.

A halandósági feltételezések közül az $e_0^0 = 70$ év Magyarországon lényegében az 1960-as évekre kialakult, és azóta stagnáló szint folytatódna. Finnország esetében ez a mortalitás intenzitásának nagyarányú növekedését jelentené. E halandósági feltételt a legalacsonyabb teljes termékenységi arányszámmal párosítva, lényegében katasztrófa prognózist kapunk, a középső termékenységi arányszámmal összekapcsolva pedig a jelenlegi átlagos gyermekszám fennmaradását eredményezné, míg a legmagasabb termékenységi arányszámmal együtt újabb baby-boomhoz vezetne.

Az $e_0^0 = 80$ év Finnországban megfelel a mortalitás hosszú távú trendjének, míg Magyarországon folyamatos és dinamikus csökkenést jelentene. E feltételnek a legalacsonyabb termékenységgel történő összekapcsolásával olyan második demográfiai átmenethez jutnánk, amely Nyugat-Európában az 1970-es évek közepén kezdődött. [15] Az 1,8-es teljes termékenységi arányszám elérése hosszú távon sikeres népesedéspolitikát tételez fel. Az $e_0^0 = 80$ év és a legmagasabb termékenységi feltételezéssel készített változat a két ország kivételes demográfiai fejlődését vetíti előre európai viszonylatban. [10]

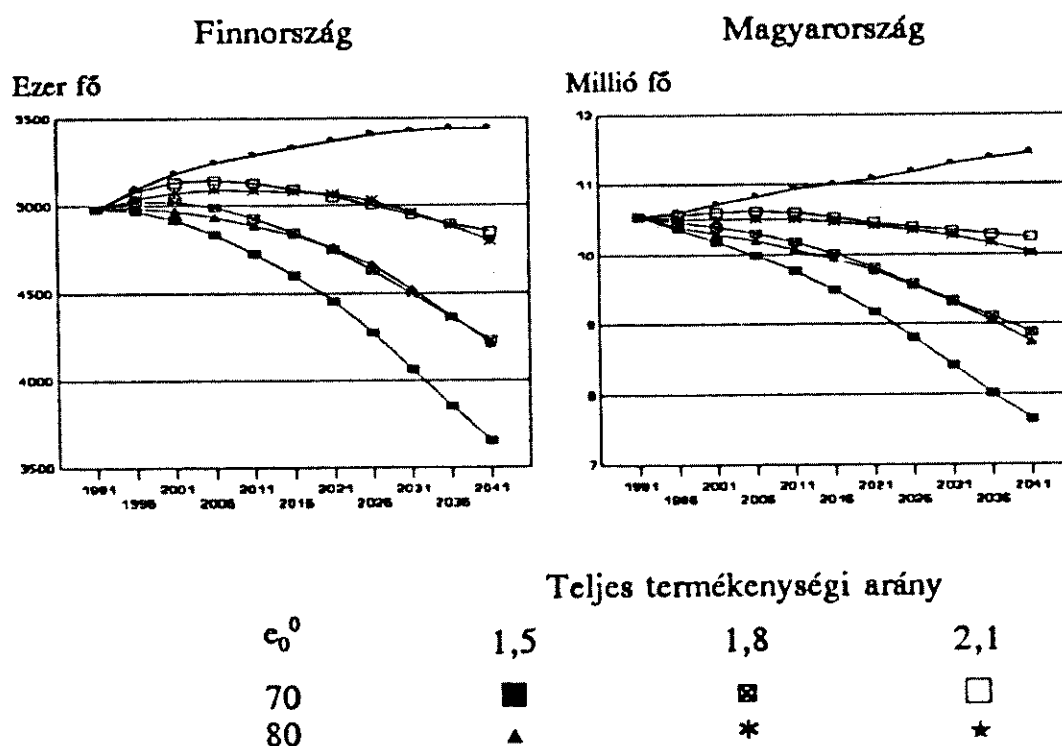
Az egyes változatokban mindkét ország népességszáma körülbelül azonos irányban és arányban változik. A legpessimistább változat 2041-re az 1986. évinél közel 30 százalékkal kisebb, a legoptimistább pedig 10 százalékkal nagyobb népességszámot eredményez. A változatok többsége valamilyen mértékű népességcsökkenést jelez, ugyanakkor a csökkenés üteme különböző. Magyarországon — a legmagasabb termékenységi szint kivételével — a népesség száma folyama-

tosan csökken. Finnországban az 1,8-es termékenységi szint még hosszabb-rövidebb ideig biztosítja a népességszám szinten tartását.

A korösszetétel változásai egyértelműen befolyásolják a népesség számát. Például a népesség további öregedése ma már általában népességsökkenéssel jár együtt. Ugyanaz a népességszám-változás viszont különböző demográfiaikorfa-módosulásokkal is bekövetkezhet.

Ezt az állítást az egyes változatok egyértelműen igazolják. Mindkét ország esetében két-két változat csaknem azonos népességszámot eredményez. (Lásd a 9. ábrát.) Ez a gyermekszám és a halandóság szintjei, valamint a népesség száma közötti összefüggésből adódik, ugyanis például az e_0^0 10 évvel és a teljes termékenységi arányszám 0,3-del történő emelése hasonló változásokhoz vezet a népesség számában, természetesen a korösszetételt már eltérően alakítja.

9. ábra. A népesség várható száma, 1991—2041

Az $e_0^0 = 70$ év és 2,1-es teljes termékenységi arányszám esetében 2041-ben a népesség száma Finnországban 4,9, Magyarországon 10,2 millió fő. A 0—14 évesek aránya mindkét országban 21 százalék. Az $e_0^0 = 80$ év és 1,8-es teljes termékenységi arányszám esetében a népességszámok csaknem megegyeznek az előzőkkel, de a 0—14 évesek aránya csupán 17, illetve 19 százalék.

Ezen összefüggések alapján készíthetnénk olyan projekciókat is, amelyek egyes időszakokban a termékenységnek, más időszakokban viszont a halandóságnak adnának nagyobb hangsúlyt. Így olyan számításokhoz is eljuthatnánk, ahol egy állandó népességszám dinamikus, azaz hullámzóan változó korösszetétel mellett alakulna ki. E projekciókkal bemutathatók az egy- és kétgenerációs termékenységi hullámok — Easterlin- vagy Grauman-féle mechanizmusból következő — hatásai. [17]

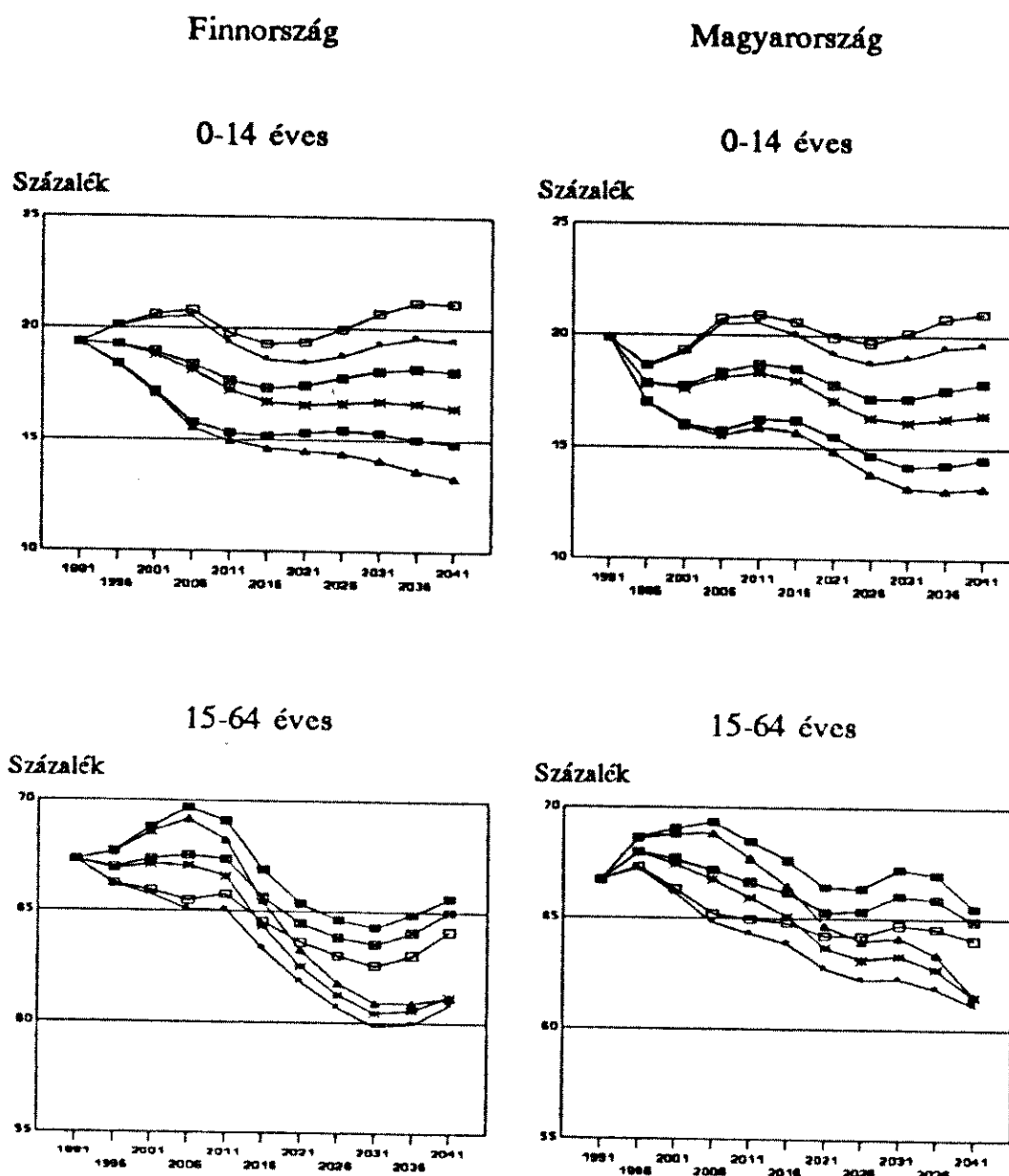
Csaknem mindegyik változat tovább öregedő korösszetételt eredményez. A születésszám korábbi ingadozásai miatt a korcsoportok arányaiban jelentős hullámzás várható. A hullámok maximumának és minimumának időpontja a két országban eltérő, mégis a főbb korcsoportok 2041. évi arányai mindegyik változatban mindkét országban lényegében azonosak.

A 0—14 évesek 10. ábrán bemutatott aránya csökkenni fog, ha a teljes termékenységi arányszám 2,1-nél kisebb lesz. Ha a gyermekszám az 1,5 értéket sem éri el, akkor e korcsoport aránya a jelenlegi 19—20-ról 15 százalékra csökken. 1,8-es teljes termékenységi arányszám esetén a halandóság javulásától függően a 0—14 évesek aránya 16—18 százalékra csökken.

A 15—64 évesek számának és arányának csökkenése a korösszetétel változásának egyik legfőbb jellemzője. A legpesszimistább változat szerint e korcsoport létszámcsökkenése Finnországban 1, Magyarországon 2 millió fő, a jelenlegi népesség egyötöde. E tendencia azonban csak 2011 után alakulhat ki, amikor idős korba lépnek a finnországi nagy létszámú generációk, illetve Magyarországon az 1950-es években született nagy létszámú kohorszok. Mindkét ország esetében

a korábbi termékenységi ingadozások növelik e korcsoport arányát, illetve fékezik a középkorúak arányának csökkenését. Az eltérő halandósági szintek hatása később jelentkezik. A tíz évvel magasabb e_0^0 a 15–64 évesek arányát 65-ről 60 százalékra csökkenti. Ez egyrészt a posztindusztriális halandóság egyik következménye, másrészt pedig e korcsoport arányának ez az 5 százalékos aránycsökkenése — a teljes termékenységi arányszám függvényében — hozzáadódik az idős-korúak arányához.

10. ábra. A 0–14 évesek aránya az aktív élettartam meghosszabbításával*

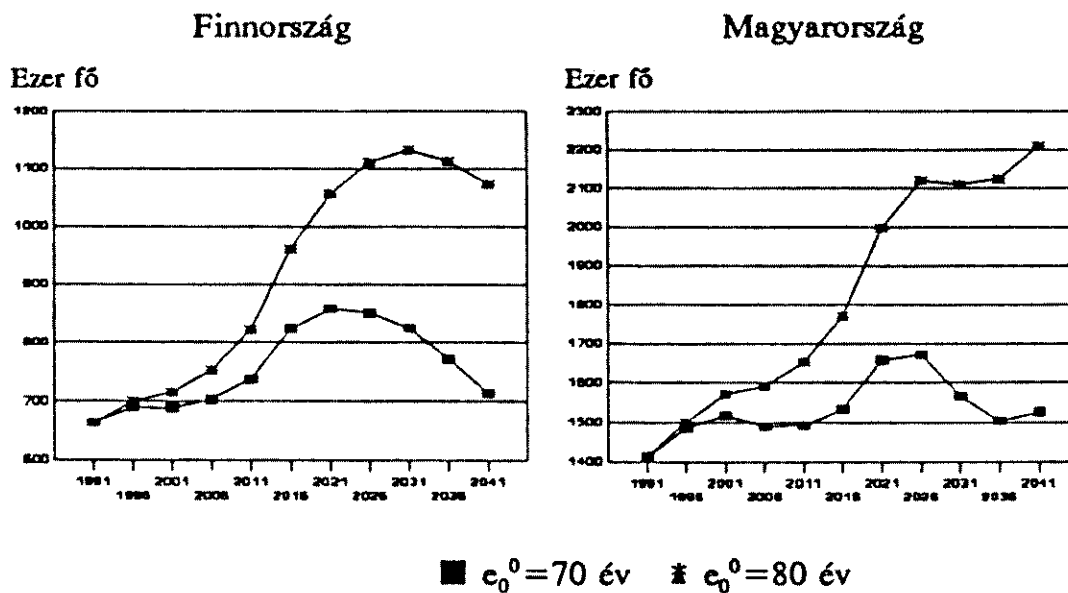
* A jelmagyarázatot lásd a 9. ábránál.

A 65 évesek és idősebbek aránya a legoptimistább változatban 13-ról 25 százalékra növekedhet. E korcsoport aránya a realisabbnak tűnő $e_0^0 = 80$ év és 1,8-es teljes termékenységi arányszám esetében is meghaladja a 20 százalékot. Az idős-korúak száma csak a halandóság alakulásától függ, hiszen mindazok, akik 1991 és 2041 között 65 évesek és idősebbek lesznek, már megszülettek. E korcsoport létszáma $e_0^0 = 80$ év elérése esetén 60-70 százalékkal is emelkedhet a jelenlegihez képest. A növekedés mértéke tehát független a gyermekszám és a népességszám alakulásától. (Lásd a 11. ábrát.)

Az eltartási arány alakulása természetesen ellentétes a 15–64 évesek arányának változásaival. Az eltartási arány 2011-ig az 1,5-es teljes termékenységi arányok esetén alacsonyabb, az 1,8-es teljes termékenységi arányszám mellett hasonló, míg a 2,1-es teljes termékenységi arányszám esetében magasabb a jelenleginél, ezt követően pedig minden változatban emelkedik. Ha e_0^0 eléri a 80 évet, akkor — a termékenységi hipotézisektől függetlenül — lényegében „visszatér” a demográfiai átmenet kezdetén, azaz 1881-ben jellemző szintre. (Lásd a 12. ábrát.)

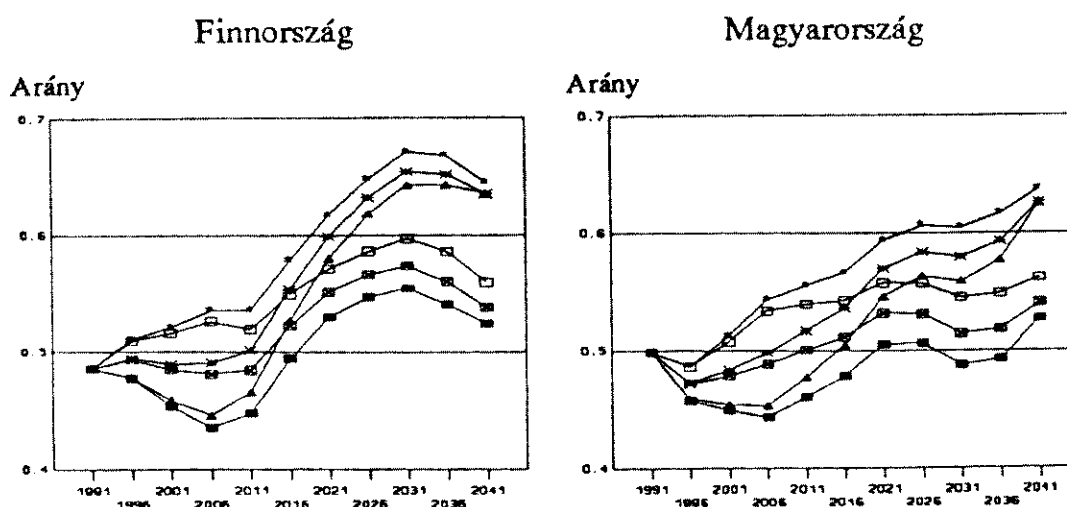
A társadalom eltartási terheit mérséklő demográfiai lehetőségek közül a gyermekszám csökkenése hosszabb távon nem akadályozza meg az eltartási arány növekedését. A halandóság további stagnálását, romlását szintén ki kellene zárni a lehetőségek közül. A bevándorlás hatását is ideiglenesnek tekinthetjük, hiszen a vándorlás sajátos korösszetétele miatt bizonyos idő elteltével emelkedik az idősek száma.

11. ábra. A 65 évesek és idősebbek száma*

* A jelmagyarázatot lásd a 9. ábránál.

12. ábra. Az eltartási arány*

* A jelmagyarázatot lásd a 9. ábránál.

Mindezeket figyelembe véve úgy tűnik, mindkét országban (Magyarországon minél előbb) új „társadalmi szerződés” megkötésének gondolatát is fel kellene vetni. Ennek lényege az lenne, hogy a nyugdíjkorhatár emelésével olyan eszközöket szabadíthatnánk fel, melyekkel (családi, közösségi és állami szinten) növelni tudnánk azt a gazdasági alapot, amelyből az újszülöttek jelentősebb „előleget” kapnának felnőttkoruk eléréséig, és ezzel növelni lehetne arányukat. A népességi optimum egyik megközelítési módja [6] is azt mutatja, hogy magasabb népességreprodukcióhoz fiatalabb korátlagra van szükség.

IRODALOM

[1] *Andorka Rudolf*: Gyermekszám a fejlett országokban. Gondolat. Budapest. 1987. 372 old.
 [2] *Brass, W.*: On the scale of mortality. Megjelent: Biological aspects of demography .Szerk.: *W. Brass*. Taylor and Francis. London. 1971. 69—110. old.
 [3] *Chesnais, J.-C.*: Patterns of demographic transition. Megjelent: Demographic transition. Akademie-Verlag. Berlin. 1983. 105—113. old.

- [4] Coale, A. J.—Demeny, P.: Regional life tables and stable populations. McMillan. London. 1966. 871 old.
- [5] Coale, A. J.: The decline of fertility in Europe from the French revolution to World War II. Ann Arbor University Press. Ann Arbor. 1969.
- [6] Coale, A. J.: The growth and structure of human populations. A mathematical investigation. Princeton University Press. Princeton. 1972. 227 old.
- [7] Population in Finland. Past, Present, Future. Central Statistical Office of Finland. Helsinki. 1987. 72 old.
- [8] Demeny, P.: Early fertility decline in Austria—Hungary: A lesson in demographic transition. *Daedalus*. 1968. évi 1. sz. 427—445. old.
- [9] Hablicsek, L.—Monigl, I.: Die voraussichtliche Bevölkerungsentwicklung in Ungarn nach dem Jahre 2000. *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*. 1989. évi 2. sz. 133—162. old.
- [10] Hablicsek, L.: Population reserves in Eastern-Europe. Előadás az IIASA konferenciáján. Tbiliszi. 1990. (Kézirat.)
- [11] Hablicsek László: A magyarországi hosszú távú népességfejlődés vizsgálata modellszámítások segítségével. (Kézirat.)
- [12] Hablicsek László: Halandósági táblák és népességi jellemzők becslése az 1820-as évekre. (Kézirat.)
- [13] Henry, L.: Réflexions sur les taux de reproduction. *Population*. 1965. évi 1. sz. 53—69. old.
- [14] Magyarország népességének rövidített halandósági táblái, 1949—1981. Halandósági tanulmányok V. Szerk.: Józán Péter. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1984. 39 old.
- [15] Kaa, D. van de: Europe's second demographic transition. *Population Bulletin*. 1987. évi 1. sz. 1—59. old.
- [16] 1970. évi népszámlálás. A nők családi állapotának és termékenységének adatai születési évjáratonként. Szerk.: Kamarás Ferenc. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1981. 266 old.
- [17] Keyfitz, N.: Can theory improve population forecasts? IIASA Working Papers. Luxemburg. 1982. 37 old.
- [18] Dr. Klinger András: A megyék termékenységi arányszámai az utolsó 150 évben. *Statisztikai Szemle*. 1980. évi 1. sz. 74—85. old.
- [19] Kolari, R.: Cohort mortality in Finland from 1851. Studies No. 57. Central Statistical Office of Finland. Helsinki. 1980. 97 old.
- [20] Lindgren, J.: Towards an ageing society. Some demographic and socioeconomic aspects of population ageing in Finland. Publications of the Population Research Institute. Series D. No. 25. Helsinki. 1990. 118 old.
- [21] Lopez, A.: Problems in stable population theory. Office of Population Research. Princeton University. Princeton. 1961. 107 old.
- [22] Lotka, A. J.: Relation between birth rates and death rates. *Science*. 1907. évi különszám. 21—22. old.
- [23] Lutz, W.: Finnish fertility since 1722. Publications of the Population Research Institute. Series D. No. 18. Helsinki. 1987. 136 old.
- [24] Pallós Emil: Magyarország népességének halandósági táblái 1900/01-től 1967/68-ig. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézet közleményei. 34. Budapest. 1972. 220 old.
- [25] The effect on infant and child mortality on fertility. Szerk.: Preston, S. Academic Press. New York. 1978. 1—18. old.
- [26] Schwarz, K.: Die Kohorten- oder Langschnittanalyse in den amtlichen Bevölkerungsstatistik des Deutschen Reichs und der Bundesrepublik Deutschland. *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaften*. 1986. évi 3. sz. 325—345. old.
- [27] Tekse Kálmán: Bevezetés a stabil népesség elméletébe. Statisztikai Kiadó Vállalat. Budapest. 1975. 224 old.
- [28] Valkonen, T.: Evolution of life expectancy and population age structure in Finland. Megjelent: Proceedings of the first Finnish—Soviet seminar on demography. Publications of the Finnish Demographic Society. No. 8. Helsinki. 1984. 56—74. old.
- [29] Valkovics Emil: A demográfiai átmenet elemzésének néhány gyakorlati nehézségéről. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest. 1982. 47 old.
- [30] Valkovics, E.: Population ageing in perspective: past and future trends. International population conference. Prága. 1989. július 3—7. (Kézirat.)
- [31] Wolf, D.—Wils, B.—Lutz, W.—Scherbov, S.: Population future for Europe: An analysis of alternative scenarios to the year 2050. IIASA konferencia. Sopron. 1988. október 18—21. (Kézirat.)
- [32] Hablicsek László: Népeségi tartalékok Kelet-Európában. *Demográfia*. 1990. évi 3—4. sz. 235—257. old.

TÁRGYSZÓ: Demográfiai modell. Népeség-előrejelzés. Nemzetközi összehasonlítás.

РЕЗЮМЕ

Автор сравнивает демографический переход в Финляндии и Венгрии в период с 1881 по 1986 год. Центральное место в анализе занимает классическая, двухфакторная модель демографического перехода, а именно влияние плодovitости и смертности на численность и состав населения. В своем исследовании автор использует детализацию по полам и пятилетним возрастным группам численности населения, коэффициенты плодovitости и таблицы смертности двух стран.

Автор путем комбинирования двух гипотез смертности и трех гипотез плодovitости методом когорт составляет шесть, охватывающей период 1991—2041 годов проекций населения, с помощью которого сравнивает ожидаемое движение численности и возрастного состава населения двух стран.

SUMMARY

The study compares demographic transition in Finland and Hungary in the 1881—1986 period. The analysis focuses on the classical two-factor model of demographic transition, i.e. the effect of fertility and mortality on the number and age composition of inhabitants. The author used for the analysis the number of inhabitants broken down by sex and five-year age groups in both countries as well as fertility rates and life tables.

Combining two mortality and three fertility hypotheses, the author presents six population projections, prepared with the cohorts' method, covering the period of 1991—2041. By means of these he compares the likely changes in the number and age composition of inhabitants in Finland and Hungary.

AZ ÉLELMISZER-FOGYASZTÁS JELLEMZŐI

HALÁSZNÉ BOKOR KATALIN

A belföldi élelmiszer-ellátást mind mennyiségben, mind választékban biztosító élelmiszer-gazdaság (a mezőgazdaság és az élelmiszeripar) jelentős mértékben hozzájárul az ország fizetőképességének megőrzéséhez.

Az 1934—1938-as években a mezőgazdaság termelése viszonylag alacsony színvonalú élelmiszer-ellátást eredményezett, ugyanis a számottevő mennyiségű élelmiszerexport csökkentette a belföldi felhasználást. A második világháborút megelőző évek exportegyenlege évi 421 ezer tonna kenyérgabona és liszt, 20 ezer tonna cukor, közel 50 ezer tonna hús és élő állat (baromfi nélkül), 35 ezer tonna sertézsiradék volt. Lisztből 1363,3 ezer tonnát, cukorból 113,5 ezer tonnát, csontos húsból 267,4 ezer tonnát, sertézsiradékból 152,2 ezer tonnát termeltek.

1945 után a háborús pusztítás következtében kialakult élelmiszerhiányt a megnövekedett termelési kedv sem tudta rövid idő alatt megszüntetni. 1951 és 1955 között az elhibázott gazdaságpolitika — az erőltetett iparfejlesztés — háttérbe szorította a mezőgazdaság fejlesztését. Ennek következményeként ebben az időszakban a mezőgazdasági termelés mennyisége elmaradt az egyébként sem túl magas 1938. évi színvonalától.

Az élelmiszer-gazdaság fellendülése — a főbb mezőgazdasági termékek termelésének növekedése — az 1960-as évek közepén indult meg.

1. tábla

A főbb mezőgazdasági termékek termelése

Megnevezés	Az 1934–1938. évi átlagos	Az 1950.	Az 1970.	Az 1980.	Az 1988.
	évi				
	termelés				
Csontos hús (ezer tonna)	267,4	300,8	518,0	777,4	813,4
Liszt (ezer tonna)	1363,3	1340,6	1301,4	1226,0	1194,6
Tej (millió liter)	1551,0	1464,7	1895,7	2478,4	2797,3
Tojás (millió darab) . .	1126,0	995,0	3280,0	4385,0	4585,0
Cukor (ezer tonna) . .	113,5	179,5	279,5	467,6	473,3
Burgonya (ezer tonna)	2433,0	1574,0	1813,0	1392,0	1407,0
Zöldség (ezer tonna) .	.	.	1374,3	1974,0	2248,0
Gyümölcs (ezer tonna)	.	.	1446,0	1653,0	1713,0

Napjainkban a mezőgazdasági termelés az 1945 előttinél nagyobb számú népességnek közel kétszer akkora (egy főre jutó) élelmiszer-fogyasztást biztosít, ezen túl pedig a mezőgazdasági és élelmiszeripari export is kedvezően alakul.

2. tábla

Néhány mezőgazdasági és élelmiszeripari termék külkereskedelmi forgalma

Megnevezés	Az 1934–1938.	Az 1950–1954.	Az 1966–1970.	Az 1980–1988.
	évek átlagos külkereskedelmi forgalma			
Kenyérgabona, liszt (ezer tonna) ..	421	146	13,3	31,4
Burgonya (ezer tonna)	58	—19	12,0	32,0
Cukor (ezer tonna)	20	39	32,5	57,2
Csontos hús, belsőség (ezer tonna) ..	51	34	110,8	274,1
Baromfi (ezer tonna)	8	46,2	185,6
Sertézsír (ezer tonna)	35	8	—8,7	100,3
Tojás (millió darab)	163	82	349,0	421,0

A mezőgazdasági eredetű termékek kivitele hazánk devizabevételeinek stabil és jelentős forrása. A kivitel mennyiségi növelését a külpiazi árak kedvezőtlen alakulása is kikényszeríti, ugyanis a csökkenő árak ellensúlyozhatók a nagyobb exportmennyiségekkel.

Az élelmiszer-gazdaság termelési szerkezete alapvetően meghatározza a fogyasztás struktúráját. Ha a fogyasztás összetételét a korszerű táplálkozás felé kívánjuk elmozdítani, akkor a lakosság szemléletét elsősorban a kínálat oldaláról változtathatjuk meg. Az élelmiszer-gazdaság jelentős feladata, hogy mind a mezőgazdaság, mind az élelmiszeripar olyan termékeket kínáljon a lakosság számára, amelyek nem a hagyományos, egészségtelen táplálkozási szokásokat erősítik.

A lakosság élelmiszer-fogyasztását mennyiségi oldalról az elfogyasztott élelmiszerek természetes mértékegységben kifejezett adataival, minőségi oldalról a tápanyagtartalom vizsgálatával, mennyiségi és minőségi szempontok szerint, együttesen pedig értékadatok segítségével jellemezhetjük.

Mennyiségi jellemzők

A lakosság 3. táblában bemutatott élelmiszer-fogyasztása az 1930-as évekhez képest nemcsak mennyiségében, hanem összetételében is jelentős mértékben megváltozott. A második világháború előtti időszakban nagyarányú volt a liszt-, a burgonyafogyasztás, alacsony szintű az állati eredetű élelmiszerek, valamint a zöldség- és gyümölcsfélék fogyasztása.

Az elmúlt negyven évben az élelmiszer-fogyasztás mennyiségi alakulásában a figyelemreméltó eredmények mellett néhány probléma is jelentkezett:

- a jelenlegi egy főre jutó 70-80 kilogramm közötti húsfogyasztás meghaladja a második világháború előtti, illetve az 1950-es évek eleji fogyasztás kétszeresét, és így mennyiségi szempontból kielégítő szintű;
- a baromfi- és tojástermelésben és -fogyasztásban az iparszerű termelési rendszerek – a kisgazdaságokkal együtt – kimagasló eredményeket értek el; az egy főre jutó évi 20 kilogramm körüli baromfihús- illetve 19 kilogrammos tojásfogyasztás nemzetközi összehasonlításban is kimagasló;

– a sokáig stagnáló tejfogyasztásban az 1970-es évtizedben fordulat következett be: az évtizedek óta megszokott 90-100 kilogrammos szint az utóbbi tizenöt évben megkétszereződött, s így 1988-ban az egy főre jutó fogyasztás már meghaladta a 190 kilogrammot;

– a vaj-, az étolaj- és a margarinfogyasztás az 1980-as évek második felében számottevően emelkedett, de nem a sertézsíradékok rovására, hanem annak lassúbb növekedésével egyidejűleg; változatlanul a táplálkozás-élettani szempontból szükségesnél több zsíradékot fogyasztunk, különösen állati (sertés-) zsíradékból;

– a cereáliák (liszt és rizs) fogyasztásának csökkenése egyértelmű, de a kívánatosnál lényegesen lassúbb;

– napjainkban ugyan lefékeződött a burgonyafogyasztás csökkenése, de összességében szintje a második világháború előtti fogyasztás 42 százalékára mérséklődött;

– a lakosság egy főre jutó zöldség- és gyümölcsfogyasztása az 1945 előtti 95 kilogrammról több mint másfélszeresére emelkedett.

3. tábla

Az élelmiszer-fogyasztás élelmiszer-féleségenként

Élelmiszer-féleség	Az 1934–1938.	Az 1950.	Az 1970.	Az 1980.	Az 1988.
	évi átlagos	évi			
		egy főre jutó fogyasztás (kilogramm)			
Sertéshús	15,0	15,9	29,8	40,2	41,5
Marha- és borjúhús ..	7,3	7,3	10,2	9,6	7,6
Ló- és juhhús	1,2	1,1	0,8	0,5	0,4
Csontos hús összesen	23,5	24,3	40,8	50,3	49,5
Belsőség	1,4	1,6	2,6	3,0	3,7
Baromfi hús	8,3	8,4	14,2	18,0	21,4
Vad, kecske, házinyúl	.	.	0,5	0,4	0,7
Hús összesen	33,2	34,3	58,1	71,7	75,3
Hal	0,7	0,6	2,3	2,1	2,2
Hús és hal összesen	33,9	34,9	60,4	73,8	77,5
Tej	101,9	99,0	109,6	166,1	192,8
Tojás	5,2	4,7	13,7	17,7	19,7
Vaj	1,0	2,1	2,0	2,5
Sertés zsíradék	13,0	14,4	22,0	21,2	23,9
Baromfi zsíradék	1,4	0,8	0,7	0,8
Étolaj	1,8	1,9	4,2	6,5
Margarin	0,1	0,9	2,4	2,7
Zsíradékok összesen	17,0	18,7	27,7	30,5	36,4
Liszt	144,7	141,2	124,1	111,7	103,8
Rizs	2,3	0,9	4,1	3,4	3,9
Liszt és rizs összesen	147,0	142,1	128,2	115,1	107,7
Burgonya	130,0	108,7	75,1	61,2	55,4
Cukor	10,5	16,3	33,5	37,9	33,8
Kakaó (dekagramm)	15	5	86	130	125
Zöldség, főzelék	83,2	79,6	86,8
Hazai gyümölcs	66,5	65,9	64,4
Déligyümölcs	6,0	9,0	8,7
Zöldség, gyümölcs összesen	95	100	155,7	154,5	159,9

A zöldség- és gyümölcsfogyasztásban sajátos telítettség figyelhető meg. Természetesen az alapvető zöldség- és gyümölcsfélésekhez ma már mindenki kellő meny-

nyiségben és minőségben hozzájut. A déligyümölcsök és néhány hazai gyümölcs (például a földieper, a málna) esetében a fogyasztás jövedelemrugalmassága igen nagy, tehát fogyasztásuk a különböző jövedelmű családok esetében eltérő, így a telítettségi szint sem általános.

Tápanyagtartalom

Az egyes élelmiszercsoportok fogyasztásának mennyiségi vizsgálata önmagában is széleskörűen tájékoztat az élelmiszer-fogyasztásról – az egyes élelmiszerekből fogyasztott mennyiség alakulásáról a 4. tábla adatai adnak részletes tájékoztatást –, mégsem elégedhetünk meg csupán a mennyiségi elemzéssel.

Azonos mennyiségű élelmiszerek igen különböző tápértékűek lehetnek, továbbá a mennyiségi mutatók nem tájékoztatnak az élelmiszerek feldolgozottsági fokáról (tisztított, csomagolt, tartósított, mélyhűtött stb.), elkészítésük gasztronómiai és ökonómiai szintjéről.

4. tábla

A tápanyagfogyasztás összefoglaló adatai

Élelmiszer	Az egy főre jutó						napi energiafogyasztás	
	összes élelmiszer fogyasztás kilogramm	fehérje	ebből állati eredetű	zsír	szénhidrát	napi átlagos fogyasztása (gramm)	kilokalória	kilojoule
Az 1950—1955. években átlagosan								
Hús és hal	35	14	14	12	0	164	687	
Tej, tejtermék	92	10	10	9	11	170	712	
Tojás	5	1	1	1	0	17	71	
Zsiradék (vajjal együtt) ..	20	2	2	49	0	450	1 884	
Gabona (lisztben számítva)	150	49	—	6	295	1 428	5 979	
Burgonya	110	6	—	1	44	205	858	
Cukor és méz	21	0	—	—	57	225	942	
Zöldség, gyümölcs	104	3	—	1	18	88	368	
Egyéb növényi élelmiszer	6	4	—	2	8	66	276	
Összesen	—	89	27	81	433	2 813	11 777	
1970-ben								
Hús és hal	60	24	24	22	1	299	1 251	
Tej, tejtermék	110	12	12	11	13	198	829	
Tojás	14	5	5	4	0	56	235	
Zsiradék (vajjal együtt) ..	28	3	3	68	0	628	2 629	
Gabona (lisztben számítva)	128	44	—	5	252	1 226	5 133	
Burgonya	75	4	—	0	29	133	557	
Cukor és méz	34	0	—	—	92	368	1 541	
Zöldség, gyümölcs	156	4	—	2	28	134	561	
Egyéb növényi élelmiszer	5	2	—	3	4	56	235	
Összesen	—	98	44	115	419	3 098	12 971	

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Élelmiszer	Az egy főre jutó						
	összes élelmiszer- fogyasztás (kilogramm)	fehérje	ebből állati eredetű	zsír	szén- hidrát	napi energiafogyasztás	
						napi átlagos fogyasztása (gramm)	kilokalória
	1980-ban						
Hús és hal	74	29	29	24	1	335	1 403
Tej, tejtermék	166	18	18	17	21	306	1 281
Tojás	18	6	6	5	0	71	297
Zsiradékok (vajjal együtt)	31	3	3	76	0	692	2 897
Gabona (lisztben számítva)	115	39	—	4	228	1 103	4 618
Burgonya	61	3	—	0	23	109	456
Cukor és méz	38	0	—	—	104	417	1 746
Zöldség, gyümölcs	155	4	—	2	28	137	574
Egyéb növényi élelmiszer	4	2	—	3	4	50	209
<i>Összesen</i>	—	104	55	131	409	3 220	14 481
	1988-ban						
Hús és hal	78	30	30	25	1	350	1 465
Tej, tejtermék	193	21	21	19	24	355	1 486
Tojás	20	6	6	6	0	79	331
Zsiradékok (vajjal együtt)	36	3	3	91	0	827	3 462
Gabona (lisztben számítva)	108	37	—	4	213	1 033	4 325
Burgonya	55	3	—	0	21	99	415
Cukor és méz	34	—	—	—	94	374	1 566
Zöldség, gyümölcs	160	4	—	2	29	140	586
Egyéb növényi élelmiszer	4	2	—	2	4	45	189
<i>Összesen</i>	688	106	60	149	386	3 302	13 825

Táplálkozás-élettani szempontból az élelmiszer-fogyasztást

- az elfogyasztott élelmiszerek fehérjetartalmával, ezen belül az állati eredetű fehérjék elfogyasztott mennyiségével;
- az energiatartalommal, azaz az egy napra jutó kilokalória- (kilojoule-) fogyasztással;
- az elfogyasztott vitaminokat és ásványi anyagokat a zöldség- és gyümölcsfogyasztás mennyiségével jellemezhetjük.

Hazánkban évszázadunk közepéig a fehérjefogyasztás, ezen belül az állati eredetű fehérjék fogyasztása lényegesen elmaradt a táplálkozás-élettanilag szükséges mennyiségtől. Az egy főre jutó napi 30 grammos állatifehérje-fogyasztás alacsony színvonalú, egyoldalú táplálkozást tükrözött. Az 1960-as évek közepétől felzárkóztunk a nemzetközi élvonalhoz, s ma már a napi fejenkénti 60 gramm megfelelő táplálkozási szintre utal.

A táplálkozástudomány figyelmének középpontjában az állati eredetű fehérje áll, holott egyes növényi élelmiszerek (burgonya, hüvelyesek s főleg a szójabab)

fehérjéje ugyanúgy teljes értékű, mint az állati fehérje, sőt bizonyos szempontból egészségesebb is. A hüvelyesek kiszorulása táplálkozásunkból éppen ezért nagy veszteség. Az állati és növényi fehérjék megfelelő mennyiségű együttes fogyasztása értékesebbé teszi a növényi fehérjéket is. A reformkonyhák erre a felismerésre alapozzák a szójával kiegészítette étrendjeiket.

Az elfogyasztott fehérje, szénhidrát, zsír és gyümölcssav együttes mennyisége az energiatartalomban összegződik. E mutatószám alapvetően jellemzi egy ország élemezésének színvonalát. A táplálkozástudomány felnőttek esetében — fizikai igénybevételüktől függően — átlagos normaként napi 2700—3100 kilokalóriát javasol.

Az 1934—1938-as években az egy főre jutó kalória-fogyasztás 2700 kilokalóriára tehető, amely — figyelembe véve a jelenleginél fokozottabb fizikai terhelést — valamelyest kevesebb volt a szükségesnél. Az 1950-es években, illetve az 1960-as évek elejétől a 3000 kilokalóriát megközelítő fogyasztás már mennyiségileg elegendő, az azóta tapasztalható folyamatos növekmény pedig már kifejezetten felesleges. Az utóbbi években a tápanyag-fogyasztásban mutatkozó ingadozás nem a táplálkozási szokások átalakulását, változását tükrözi, csupán az infláció okozta — főleg a jól tárolható kalorikus élelmiszerek (például a cukor, a rizs, az étolaj, a zsír, a liszt) forgalmát növelő — elővásárlások következményei. Felvásárlásból adódó fogyasztás-növekedés 1987—1989-ben volt megfigyelhető. A lakosság fogyasztásának vizsgálatához ilyen esetekben ajánlatosabb lenne két egymást követő év adatát együttesen értékelni.

Az egészségügyi szakemberek véleménye szerint a túltápláltság legalább olyan veszélyes a lakosság általános egészségi állapotára, mint az alultápláltság. A túlsúly sok betegség okozója lehet, ugyanis megterheli a keringési rendszert, szerepe van a magas vérnyomás kialakulásában, és a felnőttkori cukorbetegség is sok esetben a helytelen táplálkozásra vezethető vissza stb.

Az emberi szervezet vitaminokkal, ásványi és rostanyagokkal való ellátásában kiemelkedő jelentősége van a zöldség- és gyümölcsfogyasztásnak. A lakosság gyümölcsfogyasztása kielégítőnek tekinthető, ugyanakkor az éghajlati lehetőségekhez, valamint az élettani szükségletekhez képest alacsony zöldségfogyasztásunk az elmúlt harminc évben nem emelkedett.

Összefoglalva elmondható, hogy fogyasztási szokásaink mennyiségi és összetételbeli jellemzői az elmúlt ötven év alatt számottevően megváltoztak. Ezek a változások mennyiségi növekedést és minőségi javulást hoztak. Az 1930-as évekhez képest 2,3-szeres hús-fogyasztás, közel kétszeres tej-, közel négyszeres tojás-, 1,6-szeres zöldség- és gyümölcs-, 0,7-szeres liszt-fogyasztás a többi étel-miszerrel együtt mintegy 1,6—1,7-szer nagyobb étel-miszer-mennyiséget jelent egy főre számítva.

A mennyiségi növekedés mellett étel-miszer-fogyasztásunk minősége is javult, ily módon értéke is nőtt.

— A házon kívül — gyermekintézményekben, vendéglátóhelyen, munkahelyen — elfogyasztott ételek a feldolgozottság révén magasabb értékűek, mint ha azokat háztartásokban fogyasztották volna. Az 1980-as évek közepéig az étel-miszereknek közel 20 százalékát fogyasztottuk házon kívül. Azóta, a vendéglátás árának jelentős mértékű emelkedése következtében, egyre kevesebben engedhetik meg maguknak rendszeresen az éttermi étkezést, így 1988-ra a házon kívül fogyasztott étel-miszerek aránya az 1960-as évek szintjére esett vissza.

— Az élelmiszer-fogyasztás összetétele az egyre magasabb feldolgozottságú termékek felé tolódott el. A hentesárak, a zöldség- és gyümölcskonzervek, a mélyhűtött termékek és a lisztes készítmények egyharmadát teszik ki fogyasztásunknak. Az 1960-as évek elejétől e készítmények aránya gyorsan növekedett, de az 1980-as évek második felében felgyorsult infláció ismét az alapanyagok vásárlása felé irányította a keresletet. A „szedd magad” mozgalom, valamint a hűtőládák elterjedése lehetővé tette a viszonylag olcsóbban vásárolt élelmiszer-alapanyagok házi tartósítását, illetve feldolgozását.

— A saját termelésből származó termékek fogyasztása az utóbbi években megváltozott. Az 1950-es évek második felében jelentős mértékű volt a nagyüzemi mezőgazdaság kialakulásával, az 1960—1970-es években egyre inkább háttérbe szorult a saját termelésű termékek fogyasztása. Az 1980-as évek közepétől az élelmiszerárak jelentős mértékű emelkedésével ismét nőtt a saját termelésű hús-, zöldség- és gyümölcsfogyasztás.

— A táplálkozásunkban bekövetkezett minőségi javulásnak tekinthető, hogy egyre nagyobb arányban kerülnek primőr árak forgalomba. Paradicsomot, zöldségpaprikát, uborkát szinte egész évben folyamatosan árulnak. A vitaminszükséglet kielégítését a folyamatos gyümölcscsökkentés — télen főleg déligyümölcs — biztosítja. Természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ezek az igen magas áron kínált primőr árak csak egyes társadalmi rétegekhez jutnak el.

Jelenlegi élelmiszer-fogyasztásunk további mennyiségi növekedésének biológiai korlátai vannak, ezért a jövőben minőségi összetevőire kell nagyobb figyelmet fordítani, ugyanis ezek ma még távol állnak az optimális arányoktól. A korszerű táplálkozás alapszabályaként a táplálkozási szokásokat kínálati oldalról úgy kell befolyásolni, hogy a magasabb kalória tartalmú élelmiszereket — zsiradékokat, szénhidrátokat — egyre inkább a növényi élelmiszerek, növényi zsiradékok, fehérjék váltsák fel; a húsfogyasztáson belül növekedjék a marhahús- és a halfogyasztás aránya. A „reformkonyha” ajánlásai nem véletlenül részesítik előnyben a nyers gyümölcs- és zöldségsalátákat, a müzliféléket, valamint a teljes értékű gabonaféléket. Az emberi táplálkozással, az ételek elkészítésével kapcsolatban fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a főzéssel, sütéssel értékes és fontos tápanyagok, ízek tűnnek el ételünkben.

Az ízlésformálásban és a szokások átalakításában fontos feladatot vállalhatna a közétkeztetés, mindenekelőtt a gyermekétkeztetés intézményhálózata, ám a mindennapi tapasztalat mind ez ideig éppen ellenkező.

Az élelmiszer-fogyasztás értékmutatói

Az élelmiszer-fogyasztás értéke 1988-ban 235,6 milliárd forintot tett ki (lásd a 6. táblát), ami egy főre számítva évi 22 231, illetve havi 1853 forint összegű fogyasztást jelent.

A statisztikai gyakorlat a fogyasztás összesített értékmutatóját több részből építi fel. E részek az egyes élelmiszer-féleség élelmiszercsoportok szerinti tagoltságát (beszerzési forrás) és a fogyasztás finanszírozási módját tükrözik.

Az élelmiszer-féleségek csoportok szerinti részletezéséből megállapítható, hogy a húsfélék adják az összes élelmiszer-fogyasztás egyharmadát. Figyelemre méltó a zöldség- és főzelékfélék, valamint a gyümölcsök csoportja is, amelyek aránya — főleg

az árak gyors emelkedése következtében — jelentős mértékben emelkedett. Ezt jelzik az 5. tábla adatai.

5. tábla

Az élelmiszer-fogyasztás értékének élelmiszer-féleségenkénti megoszlása

Élelmiszer	1960.	1988.
	évben (százalék)	
Húsfélék	26,7	32,5
Hal	0,6	1,0
Gabonatermékek	15,6	9,4
Zöldség-, főzelékfélék	5,4	8,2
Tej és tejtermékek	8,6	10,8
Cukor és édességek	8,8	6,9
Hazai gyümölcsök	5,6	7,8
Déligyümölcsök	1,0	1,0
Zsiradékok	13,8	6,7
Tojás	5,0	3,7
Burgonya	3,8	3,0
Hüvelyesek, olajos magvak	0,9	0,9
Fűszerek és egyéb élelmiszerek	2,3	3,6

Az elfogyasztott élelmiszerek értéke beszerzési források szerinti megoszlásának 1960 és 1980 közötti összehasonlítása néhány arányváltozásra hívja fel a figyelmet.

— A vásárolt élelmiszereken belül a készítmények aránya 1960 és 1988 között 33,2-ről 44,4 százalékra emelkedett. A háztartások keretében felhasznált összes élelmiszerből a vásárolt készítmények aránya 18-ról 35 százalékra nőtt.

— A háztartások keretében felhasznált összes élelmiszerből a saját termelésűek aránya 46-ról 20,5 százalékra csökkent, de még így is jelentős arányú, különösen ha azt is figyelembe vesszük, hogy az országos átlagban szerepelnek olyan városi háztartások, amelyek szinte nem fogyasztanak saját termelésű élelmiszereket, míg a községi háztartásokban a vizsgált arány jelentős mértékben meghaladja az átlagot.

— Az összes élelmiszer-fogyasztásból a házon kívüli étkezés aránya 10 százalékról 16,5 százalékra emelkedett, de a legutóbbi években ez csökkenni kezdett.

Az élelmiszer-fogyasztás értékének 94,2 százalékát 1988-ban a lakosság személyes jövedelméből fedezte (235,6 milliárdból 222 milliárdot), és 5,8 százalékát (13,6 milliárd forint) fedezte a társadalom. Ez utóbbi összeg a kórházakban, gyermek- és szociális otthonokban stb. nyújtott ingyenes étkezés értékéből, valamint a bölcsődékben, óvodákban, iskolai napközi otthonokban, menzákon, valamint a munkahelyi étkezéshez nyújtott kedvezményekből tevődik össze.

Az egy főre jutó személyes jövedelemből fedezett élelmiszer-fogyasztás 1988-ban 20 953 forint, vagyis havonta 1746 forint volt. Ez a vásárolt és a saját termelésből származó fogyasztás összege.

A személyes jövedelemből származó élelmiszer-fogyasztáson belül a saját termelésű aránya csökkent. Az önellátás cukorból és lisztből gyakorlatilag megszűnt, néhány élelmiszer-féleségből azonban ismét fellendülőben van. Az igen magas hús-, zöldség- és gyümölcs-, tojás-, valamint baromfiárak arra ösztönzik az embereket,

hogyan ne csak saját maguknak, hanem a városban élő családtagjaiknak is megtermeljék a szükséges élelmiszereket. Ismét gyakorlattá vált a házi sertéshizlalás is.

6. tábla

Az élelmiszer-fogyasztás értéke beszerzési forrásonként

Élelmiszer	A háztartásokban fogyasztott			A házon kívüli étkezés	Az összes fogyasztás
	vásárolt		saját termelésű termék		
	alapanyag	készítmény			
folyó áron számított értéke (millió forint)					
	1960-ban				
Hús	3 290	1 705	6 025	1 105	12 125
Hal	147	61	9	56	273
Tej	1 248	487	1 908	251	3 894
Tojás	596	–	1 542	146	2 284
Zsiradékok	2 319	–	3 490	439	6 248
Liszt és rizs	1 777	3 147	1 632	509	7 065
Burgonya	723	–	932	97	1 752
Hüvelyesek, olajos magvak	109	–	274	33	416
Cukor, cukorka, csokoládé	1 752	1 583	368	304	4 007
Zöldség, főzelék	857	218	1 167	217	2 459
Hazai gyümölcs	764	152	1 410	197	2 523
Déligyümölcs	403	–	–	43	446
Fűszer, egyéb élelmiszer	807	–	–	228	1 035
Vendéglátó árrés	–	–	–	860	860
Összesen	14 792	7 353	18 757	4 485	45 387
	1970-ben				
Hús	6 255	4 124	7 046	2 475	19 900
Hal	282	151	21	113	567
Tej	1 886	1 337	923	533	4 679
Tojás	1 231	–	1 872	280	3 383
Zsiradékok	3 314	–	2 456	719	6 489
Liszt és rizs	1 908	5 284	432	750	8 374
Burgonya	1 174	–	1 102	169	2 445
Hüvelyesek, olajos magvak	316	–	244	52	612
Cukor, cukorka, csokoládé	2 350	2 722	13	396	5 481
Zöldség, főzelék	1 963	575	1 967	427	4 932
Hazai gyümölcs	1 476	538	2 019	340	4 373
Déligyümölcs	1 061	–	–	79	1 140
Fűszer, egyéb élelmiszer	1 746	–	–	443	2 189
Vendéglátó árrés	–	–	–	2 130	2 130
Összesen	24 962	14 731	18 095	8 906	66 694

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Élelmiszer	A háztartásokban fogyasztott			A házon kívüli étkezés	Az összes fogyasztás
	vásárolt		saját termelésű termék		
	alapanyag	készítmény			
folyó áron számított értéke (millió forint)					
	1980-ban				
Hús	14 222	10 451	9 026	6 450	40 149
Hal	339	334	137	271	1 081
Tej	4 718	4 718	621	1 519	11 576
Tojás	3 132	–	2 717	487	6 336
Zsiradékok	5 063	–	2 456	1 189	8 708
Liszt és rizs	2 253	9 239	15	1 508	13 015
Burgonya	1 721	–	1 648	517	3 886
Hüvelyesek, olajos magvak	498	–	397	125	1 020
Cukor, cukorka, csokoládé	4 701	5 515	–	850	11 066
Zöldség, főzelék	4 544	1 570	3 471	1 170	10 755
Hazai gyümölcs	3 048	2 222	4 415	641	10 326
Déligyümölcs	1 654	–	–	147	1 801
Fűszer, egyéb élelmiszer	2 416	–	–	1 184	3 600
Vendéglátó árás	–	–	–	5 250	5 250
<i>Összesen</i>	<i>48 309</i>	<i>34 049</i>	<i>24 903</i>	<i>21 308</i>	<i>128 569</i>
	1988-ban				
Hús	26 546	21 429	14 138	12 105	74 218
Hal	715	627	586	314	2 242
Tej	9 068	13 123	564	2 655	25 410
Tojás	4 512	–	3 501	656	8 669
Zsiradékok	9 878	–	3 858	1 978	15 714
Liszt és rizs	3 354	16 513	13	2 358	22 238
Burgonya	3 366	–	3 169	622	7 157
Hüvelyesek, olajos magvak	1 147	–	654	251	2 052
Cukor, cukorka, csokoládé	5 383	9 623	54	1 151	16 211
Zöldség, főzelék	7 790	2 448	6 891	2 197	19 326
Hazai gyümölcs	4 673	5 612	6 850	1 332	18 467
Déligyümölcs	2 132	–	–	148	2 280
Fűszer, egyéb élelmiszer	8 483	–	–	–	8 483
Vendéglátó árás	–	–	–	13 096	13 096
<i>Összesen</i>	<i>87 047</i>	<i>69 375</i>	<i>40 278</i>	<i>38 863</i>	<i>235 563</i>

Az élelmiszer-fogyasztás értékének növekedése egyrészt az egy főre jutó fogyasztás volumenének növekedésével, másrészt az áremelkedéssel és a lakosság számának növekedésével függ össze. (Lásd a 7. táblát.)

Az egy főre jutó élelmiszer-fogyasztás volumene 1960 és 1988 között 51,4 százalékkal, a népesség száma az 1960. évi 9984 ezerről 1988-ig 10 596 ezerre (vagyis 6,1

százalékkal) növekedett, az élelmiszerek árszínvonalának indexe 1988-ban 1960-hoz képest 317,5 százalék volt.

Az élelmiszerek aránya a lakosság fogyasztásában 1960-ban közel 40 százalék volt, 1988-ban pedig 27,6 százalék. A gazdasági növekedéssel párhuzamosan fejlődik a fogyasztás, és törvényszerűen csökken az élelmiszer-fogyasztás aránya. Mivel a táplálkozás alapvető szükséglet, ennek kielégítése a rangsorban az első, így volumene a továbbiakban lassabban növekszik, mint az összes fogyasztásé.

7. tábla

A lakosság fogyasztásának néhány jellemzője

Év	Élelmiszerek	Élvezeti	Ruházko- dási	Tartós fogyasztási	Egyéb ipar-	Fűtés, háztartási energia	Szolgálta- tások	Összesen
Fogyasztói ár (Index: 1960. év = 100,0)								
1960 ..	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1970 ..	109,9	116,2	98,4	97,6	99,9	99,6	114,1	106,0
1980 ..	181,4	189,2	150,5	147,0	155,2	140,6	159,3	164,6
1988 ..	317,5	341,3	317,2	213,9	289,7	255,3	329,7	302,3
Az egy főre jutó fogyasztás volumene (Index: 1960. év = 100,0)								
1960 ..	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1970 ..	126,0	173,5	138,0	273,5	186,0	175,7	152,1	150,2
1980 ..	141,1	254,6	147,6	415,7	375,1	313,6	242,5	207,0
1988 ..	151,4	251,3	113,5	576,8	414,3	394,9	292,7	227,4
Az egy főre jutó fogyasztás értéke (forint)								
1960 ..	4 546	1 317	1 547	475	895	341	2 446	11 567
1970 ..	6 456	2 703	2 157	1 316	1 497	610	4 053	18 792
1980 ..	12 004	6 504	3 658	3 093	4 598	1 514	9 816	41 187
1988 ..	22 231	11 306	5 864	6 160	9 153	3 291	22 637	80 642
Az egy főre jutó fogyasztás megoszlása (százalék)								
1960 ..	39,3	11,4	13,4	4,1	7,7	3,0	21,1	100,0
1970 ..	34,3	14,4	11,5	7,0	8,0	3,2	21,6	100,0
1980 ..	29,1	15,8	8,9	7,5	11,2	3,7	23,8	100,0
1988 ..	27,6	14,0	7,3	7,6	11,3	4,1	28,1	100,0

Az élelmiszer-fogyasztás összetételének változását volumenének alakulása mellett jelentősen befolyásolja az árarányok változása is. Hosszú távon az élelmiszer-árakra az általánosnál gyorsabb növekedés jellemző. Ez a tendencia hazánkban az utóbbi években, a támogatások leépítésének következtében felgyorsult.

Az élelmiszeráraknak az átlagosnál gyorsabb növekedése azzal is összefügg, hogy az élelmiszer-termelést meghatározó mezőgazdaságban a termelés tényezőinek — mindenekelőtt a földterületnek — a növelése korlátozott. Emellett a munkatermelékenység javítását is több tényező korlátozza és akadályozza, mint más népgazdasági ágakban.

8. tábla

Egyes élelmiszerek bolti árai

Megnevezés	Az 1938.	Az 1952.	Az 1970.	Az 1980.	Az 1988.
	évi bolti ár				
	pengő	forint			
Sertéscomb csont nélkül (kilogramm)	1,96	32,50	39,00	78,00	150,00
Marhahús (pecsenyehús, csonttal) (kilogramm)	2,10	21,00	30,00	56,00	108,40
Csemege szalámi (kilogramm)	5,38	77,00	100,00	180,00	288,00
Gyulai kolbász (kilogramm)	.	.	80,00	126,00	206,00
Párizsi* (kilogramm)	2,45	35,00	36,00	56,00	88,00
Tojás (darab)	0,09	1,30	1,60	2,20	2,80
Fogyasztói tej** (liter)	0,30	3,60	3,30	6,00	9,20
Tejföl*** (liter)	1,13	17,00	20,00	28,30	42,80
Sajt (trappista) (kilogramm)	2,28	46,20	40,00	53,00	108,00
Vaj (78-80 százalékos zsírtartalmú) (kilogramm)	3,50	66,00	50,00	60,00	94,00
Sertészsír (kilogramm)	1,62	35,00	20,20	25,20	31,00
Füstölt csemege szalonna (kilogramm)	2,11	53,50	30,00	36,00	47,70
Étolaj (tisztított napraforgó) (liter)	2,90	24,00	21,70	28,50	37,00
Liszt (finomliszt) (kilogramm)	0,38	4,60	4,70	6,60	9,20
Kenyér (általános félbarna) (kilogramm)	0,38	2,80	3,60	5,40	10,40
Zsemle, kifli (darab)	0,05	0,60	0,40	0,50	1,10
Rizs (egész, fényezetlen) (kilogramm)	0,90	16,00	16,00	24,00	32,00
Cukor (fehér, kristály) (kilogramm)	1,06	11,40	9,80	18,30	26,20
Töltetlen cukorka (kilogramm)	1,80	24,00	20,00	29,20	53,20
Burgonya (kilogramm)	0,09	1,60	2,90	5,90	13,60
Vöröshagyma (kilogramm)	0,22	1,30	4,80	9,00	11,80
Fejeskáposzta (kilogramm)	0,14	1,90	2,90	5,40	9,60
Alma (kilogramm)	0,67	3,20	3,70	9,40	17,00
Citrom (kilogramm)	1,20	21,00	19,00	25,00	35,00

* 1952-ig virsli.

** 1938-ban 3,2, 1949–1952-ben 2,2, 1970-től (tasakos) 2,8 százalékos zsírtartalom.

*** 1970-től poharas és kimért, addig csak kimért.

Hazánkban az 1970-es évek végétől jelentős mértékben emelkedtek az élelmiszer-árak. Az árak alakulása egyáltalán nem ösztönözte a korszerű táplálkozást.

1952 és 1988 között legnagyobb mértékben a zöldségfélék árai emelkedtek, de jelentős mértékű a gyümölcsök és a sertéscomb árának emelkedése is. A vaj, a sertészsír és a füstölt szalonna ára 1952 és 1970 között csökkent, majd 1988-ra emelkedett, de a vaj kivételével áruk nem éri el az 1952. évit.

A fogyasztás és az árak, árarányok között egyértelmű az összefüggés. Az egy lakosra jutó zöldségfogyasztás mennyisége gyakorlatilag változatlan maradt, jól-lehet növelése mind gasztronómiai, mind biológiai szempontból indokolt volna. A zöldségfogyasztás növekedését a sokszorosra emelkedett árak megakadályozzák, ugyanakkor a zsiradék fogyasztása — viszonylag alacsony árak miatt — táplálkozás-élettani szempontból indokolatlan, sőt káros mértékűre növekedett.

РЕЗЮМЕ

Автор производит обзор движения отечественного производства продовольствия и продовольственного хозяйства на протяжении истекших 50 лет.

Вслед за изложением данных о производстве и внешнеторговом обороте важнейших продовольственных товаров анализирует также и макроэкономические индикаторы потребления продовольствия.

SUMMARY

The study gives an overview of food production and food economy in Hungary for a fifty year period.

After having presented data on the production and foreign trade of the most important food products, the authoress analyses macroeconomic characteristics of food consumption.

A JÖVEDELMEK ÉS AZ ÁRAK HATÁSA AZ ÉLELMISZER-FOGYASZTÁSRA

DR. SALAMIN PÁLNÉ

Az élelmiszer-fogyasztásra ható tényezők közül foglalkozik néhányal ez a tanulmány, amely a kérdést anyagi oldalról megközelítve, elsősorban a jövedelem- és árhatásokat vizsgálja. A kérdéskör azonban ennél sokkal összetettebb. Összességében megállapítható, hogy jelenleg a hazai táplálkozásszerkezet egészségtelen, s még a népesség rossz egészségi állapota is részben ezzel függ össze. Ez a szerkezet több tényező következménye. Elsőnek talán az ország területi elhelyezkedését érdemes megemlíteni. Az ideálisnak tekintett halra, növényi zsíradékokra, zöldségre, gyümölcsre épülő mediterrán konyhától a táplálkozás szerkezete már a hidegebb éghajlatból eredő magasabb energiaigény miatt is eltér. Ezenkívül, a jómódot jelentő hagyományos táplálkozás túlzottan kalóriadús és húscentrikus volt, ami a szegényebb rétegek előtt még tovább növelte a húsfogyasztás értékét. (Gondoljunk *Móricz Zsigmond* Tragédia című elbeszélésére!) Nem véletlen tehát, hogy az anyagi lehetőségek javulásával a bőséges húsfogyasztás vált követendő mintává. Sajnos a húsok közül is a legegészségtelenebb, a zsíros sertéshús fogyasztása elsődleges. A kisgazdaságok, háztáji termelése is ezt segíti elő, amelyben a baromfi- mellett a sertéstartás is jellemző. A szegényes falusi infrastruktúra, a nem megfelelő kínálat bizonyos termékekből (hús, tojás, borgonya, zöldség, gyümölcs) szinte kikényszeríti az önellátást. Mennyiségi hiány e téren még a legszegényebb, kisgazdasággal rendelkező családoknál sem tapasztalható, viszont a minőség és a változatosság terén már vannak hiányosságok. Önmagában például kielégítő mértékű körökben a zöldség-, gyümölcsfogyasztás, ez azonban csak néhány termékre s annak is főleg az érési időszakára korlátozódik.

Az önellátásra való törekvés országos szinten is jellemző volt, ugyanis külföldi élelmiszerek egészen a legutóbbi időkig ritkán fordultak elő az üzletekben, s így nem segítették elő kellőképpen a változatos táplálkozás, az egészségesebb fogyasztási szerkezet kialakulását.

Az utóbbi években e téren bekövetkezett kedvező változás sajnos egybeesett az életszínvonal általános csökkenésével, ami a dotációk megszűnésével járt együtt, s e kettő hatása több réteget (főleg a többgyermekeseket és a kisnyugdíjasokat) eleve kizárt az egészséges táplálkozás lehetőségéből.

E tanulmány azt vizsgálja, hogy a különböző jövedelmű háztartások fogyasztásában a főbb élelmiszerfajták milyen súllyal szerepeltek az egyes időszakokban.

Mindezek alapján választ keres arra a kérdésre, hogy az egészségesebb fogyasztási szerkezet kialakulásában mekkora az árak szerepe, s mekkora az egyéb tényezők hatása.

AZ ÉLELMISZER-FOGYASZTÁS JELLEMZŐI 1955-BEN

Először vizsgáljuk meg az élelmiszer-fogyasztás 1955. évi jellemzőit. Az időpont kiválasztását az indokolja, hogy ekkorra az élelmiszer-fogyasztás már nagyjából elérte az 1934—1938. évek átlagát, sőt bizonyos termékekből (például cukor) már meg is haladta azt. (Lásd az 1. táblát.) A magyarországi adatoknak az európai országok kalória- és állatifehérje-fogyasztására vonatkozó adataival történő összehasonlítása alapján megállapítható, hogy hazánk ez időben elmarad a korszerűen táplálkozó fejlett európai országoktól, ugyanis állati fehérjékből fogyasztásunk jóval kevesebb, mint a hazánkkal lényegében azonos kalóriamennyiséget fogyasztó országoké. A magyarországinál kisebb állatifehérje-fogyasztás a gyengén fejlett tőkés országokon (Görögország, Portugália) kívül csak Olaszországban és Jugoszláviában tapasztalható. (Lásd a 2. táblát.)

1. tábla

*Az egy főre jutó évi átlagos élelmiszer-fogyasztás
főbb élelmiszerfajtánként*

Élelmiszerfajta	Az	Az	Az	
	1934–1938.	1950–1954.		1955. évi
	évi átlagos			
fogyasztás (kilogramm)				
Gabonaneműek	147	150	152	
Burgonya	130	108	120	
Cukor	11	20	25	
Zöldség- és főzelékfélék	67	76	
Gyümölcs	35	45	
Szárzhüvelyesek	6	6	
Húsfélések	33	33	37	
Tojás	5	4	6	
Hal	1	1	
Tej- és tejtermékek	102	94	87	
Zsírok és olajok	17	19	22	

Az átlagos egy főre jutó fogyasztási adatokból természetesen nem derül ki, hogy mekkora a szóródásuk, és milyen eltérések vannak a különböző jövedelmű rétegek fogyasztási szerkezetében. Köztudott, hogy a második világháború előtt a különbségek rendkívül nagyok voltak, a kiemelkedően jól táplálkozók mellett nagy tömegekre volt jellemző az igen hiányos táplálkozás. 1945 után ezek a különbségek elmosódtak, bár a jövedelmi viszonyok továbbra is befolyásolták a fogyasztás színvonalát és szerkezetét. Ezt elsőként az 1955. évi háztartás-statisztikai adatok segítségével tekinthetjük át a megfigyelt munkás-alkalmazotti családok különböző jövedelmi csoportjainál.

2. tábla

A tápanyagfogyasztás mennyisége egyes európai országokban

Ország	Az 1934–1938.	Az 1955–1956.	Az 1934–1938.	Az 1955–1956.
	évi átlagos egy főre jutó			
	kalória- (kilokalória)		állatifehérje- (gramm)	
	fogyasztás mennyisége			
Ausztria	2930	2910	41	40
Belgium–Luxemburg	2820	2990	34	44
Csehszlovákia	2545	.	32	.
Dánia	3420	3310	57	50
Egyesült Királyság	3110	3210	44	48
Finnország	2990	3170	44	54
Franciaország	2870	2830	43	51
Görögország	2600	2590	23	23
Hollandia	2840	2970	41	43
Jugoszlávia	3020	.	22	.
Magyarország	2805	3195	29	31
Német Szövetségi Köztársaság	3040	2970	43	42
Norvégia	3210	3160	49	51
Olaszország	2520	2560	20	23
Portugália	2040	2380	20	22
Svédország	3120	3030	59	56
Svájc	3140	3090	54	54

Az élelmiszer-fogyasztás szerkezete is igen különböző a jövedelem nagyságától függően, ugyanis az alacsony jövedelmű családok elsősorban a kisebb összegért nagyobb mennyiségben beszerezhető élelmiszerekből igyekeznek fedezni szükségleteiket.

Az élelmiszerek két fő csoportjának — az állati és a növényi eredetű élelmiszereknek — a fogyasztását különbözőképpen befolyásolja a jövedelem változása: a jövedelem emelkedésével az élelmiszer-fogyasztásban valamelyest nő az állati eredetű élelmiszerek aránya.

E viszonylag csekély arányeltolódás mellett mind az állati, mind a növényi eredetű élelmiszereken belül az egyes cikkek fogyasztása — a különböző tényezők hatására — jövedelemcsoportonként igen eltérően alakul. (Lásd a 3. táblát.)

Az állati eredetű élelmiszerek közül a tej fogyasztása a jövedelem emelkedésével csak kis mértékben növekszik. Ez — a kialakult fogyasztói szokásokon túl — feltehetően azzal magyarázható, hogy az alacsonyabb jövedelmű családoknál a gyermekek aránya az átlagosnál nagyobb, a magasabb jövedelműeknél pedig kisebb. Az alacsony és magas jövedelmű családok sertészsírfogyasztásában már ennél nagyobb a különbség, bár a zsiradék a hagyományos táplálkozási szokások mellett a legalapvetőbb élelmezési cikkek egyike, és az alacsony jövedelműeknél részben más élelmiszereket (például vaját, hentesárut, sőt húst) is helyettesít, ugyanis a sertészsír ára a helyettesítő cikkek árához képest viszonylag alacsony. A többi állati eredetű élelmiszernél — főleg a vajnál, sajtnál, egyéb tejterméknél — ennél jóval jelentősebb eltérés tapasztalható az alacsony és magas jövedelműek fogyasztásában.

A húsfogyasztás szerkezetében a jövedelmektől függően jelentős különbségek tapasztalhatók. Mindegyik jövedelmi csoportban a sertéshúsfogyasztás van túlsúlyban, de az alacsony jövedelműek húsfogyasztásán belül nincs akkora eltérés a sertés- és a marhahús arányában, mint a magas jövedelműek esetében, ugyanakkor az alacsony jövedelmi csoportba tartozók esetében a baromfi-hús-fogyasztás aránya jóval alacsonyabb. Ezek az eltérések valószínűleg az árkülönbségből adódtak, ugyanis 1955-ben a baromfi a legdrágább húsféleség, a marhahús pedig csaknem 30 százalékkal volt olcsóbb a sertéshúsnál.

3. tábla

A munkás és alkalmazotti családok egy főre jutó fogyasztása, 1955

Élelmiszerfajta	Az egy főre jutó fogyasztás		
	az alacsony	a közepes	a magas
	jövedelmű családoknál		
	Állati eredetű termékek		
Hús (kilogramm)	12,82	21,45	27,95
Ebből:			
sertés	4,29	7,79	10,76
marha	3,63	4,77	5,39
baromfi	2,75	6,00	8,76
hal	0,31	0,70	0,73
Hentesáru, füstölt hús, húskonzerv (kilogramm)	2,85	6,30	9,43
Tej (liter)	67,20	86,40	90,00
Sajt (kilogramm)	0,19	0,38	0,62
Egyéb tejtermék (kilogramm)	2,67	4,57	4,65
Tojás (darab)	73,00	121,00	148,00
Sertészsír (kilogramm)	9,57	14,69	16,92
Vaj (kilogramm)	0,41	1,00	1,36
	Növényi eredetű termékek, kilogramm		
Kenyér, péksütemény	113,28	116,99	118,01
Liszt	35,34	39,97	39,86
Szárzészta	1,25	1,40	1,58
Rizs	0,95	1,59	1,89
Cukor	19,44	27,24	32,40
Burgonya	73,20	90,00	94,80
Szárzshüvelyes	2,95	3,13	2,62
Zöldség	47,19	69,02	73,48
Gyümölcs	26,85	44,35	51,43
Növényi zsír	1,53	1,45	1,27

Az állati eredetű élelmiszerekből a magasabb jövedelműek nemcsak nagyobb mennyiséget, hanem általában jobb minőséget is vásárolnak, mint az alacsony jövedelműek. Ez egyértelműen kiderül a termékek átlagárának különbségéből.

A növényi eredetű élelmiszerek közül is néhányból csak kevésbé, más cikkekből pedig nagyon eltérő mennyiséget fogyasztanak a különböző jövedelmű családok. A 3. tábla adatai szerint az olcsóbb kenyérből, lisztfélékből, szárzésztaból, burgonyából a magasabb jövedelműek fogyasztása általában alig haladja meg az alacsony

jövedelműekét, de a cukor-, zöldség- és főzelékféle-, valamint a gyümölcsfogyasztás mennyisége nagyon eltérő.

Az egyes jövedelemcsoportok fogyasztásában — az állati eredetű élelmiszerekhez hasonlóan — a növényi eredetű cikkeknel is vannak minőségi különbségek: a magasabb jövedelemmel rendelkezők fogyasztása elsősorban az ízletesebb és drágább cikkekből (például uborkából, körtéből, szőlőből, meggyből, eperből, egyéb friss gyümölcsből és déligyümölcsből) haladja meg lényegesen az átlagot, emellett a zöldségféléből, gyümölcsből és burgonyából primőrárut túlnyomórészt csak az átlagos vagy annál magasabb jövedelműek fogyasztanak.

Az ételmezési kiadások egy főre jutó összege nem csak a fogyasztott mennyiségtől függ. A magasabb jövedelmű családok — fogyasztásuk kedvezőbb összetételéből adódóan — ételmezési kiadásai nagyobb mértékben haladják meg az alacsonyabb jövedelmű családokét, mint — csupán a fogyasztás mennyiségét tükröző — kalória-fogyasztásuk. Ez egyben azt is jelenti, hogy azonos mennyiségű kalória megszerzésének költsége a jövedelmi színvonalától függően változik.

A családok — még a legalacsonyabb jövedelmek esetén is — ösztönösen töreksenek bizonyos minimálisan szükséges kalória és fehérje megszerzésére. Azonos pénzösszegért azonban igen különböző mennyiségű kalória, illetve fehérje vásárolható. Ezt tükrözi az 1. és a 2. ábra. Az alacsony jövedelmű családok a viszonylag olcsóbb élelmiszerekből igyekeznek fedezni szükségleteiket, ami azt is jelenti, hogy a fehérjék közül főként a kevésbé értékes növényi fehérjéket fogyasztják.

Az élelmiszer-fogyasztás összetételében mutatkozó jelentős különbségek miatt a különböző jövedelmű családok fogyasztásában az egyes tápanyagok igen eltérő súllyal szerepelnek. Amíg a magas jövedelmű családok kalória- és fehérjefogyasztása körülbelül 44—47 százalékkal haladja meg a legalacsonyabb jövedelmű családok fogyasztását, addig a zsír- és az értékesebb állatifehérje-fogyasztás körülbelül 85, illetve 107 százalékkal, a szénhidrát-fogyasztás pedig mindössze 31 százalékkal.

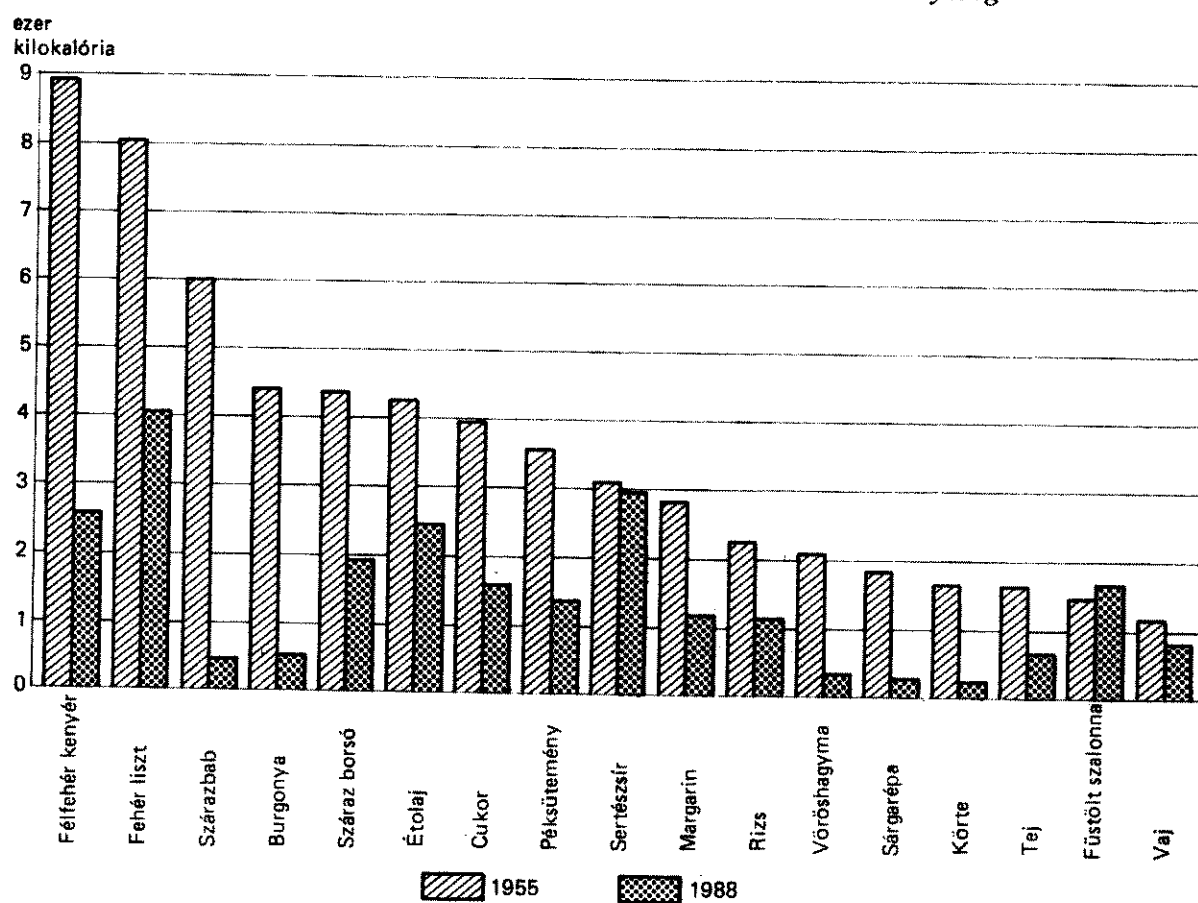
4. tábla

Az egy főre jutó napi átlagos tápanyagfogyasztás 1955-ben

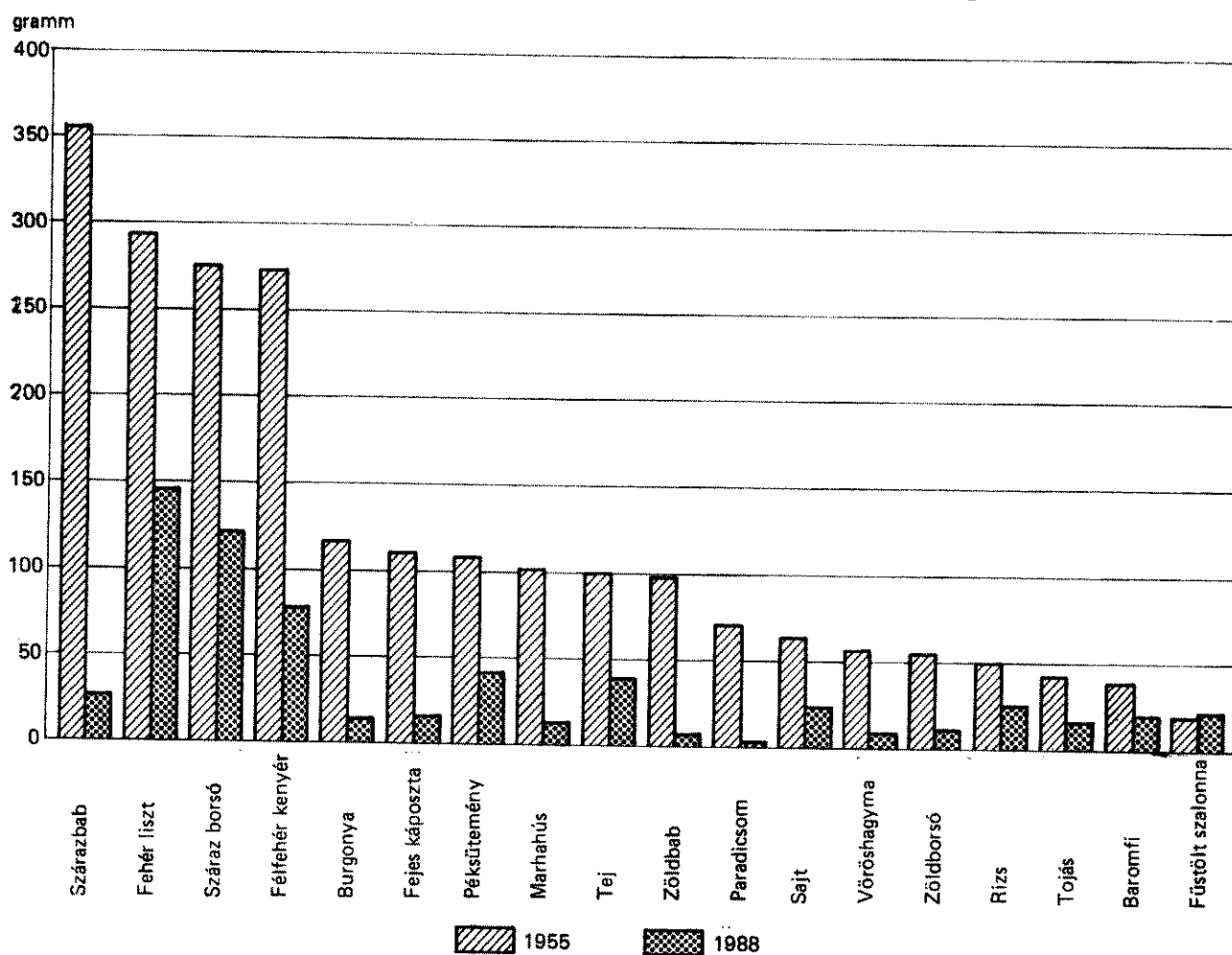
Megnevezés	Egy főre jutó tápanyagfogyasztás		
	az alacsony	a közepes	a magas
jövedelmű családoknál			
Kalória (kilokalória).....	2248	2852	3246
Összes fehérje (gramm)	66,2	84,5	97,6
Ebből állati fehérje (gramm)	16,7	26,4	34,6
Zsír (gramm)	51,2	76,7	94,9
Szénhidrát (gramm)	355,7	424,4	465,2

A jövedelem emelkedésével az összes elfogyasztott kalóriamennyiség növekvő hányada származik zsírkalóriából és állati fehérjékből. Az élettani szempontból legértékesebb fehérjék közül különösen fontosak az állati fehérjék.

1. ábra. A tíz forintért vásárolható kalóriamennyiség

2. ábra. A tíz forintért vásárolható fehérjemennyiség

AZ ÉLELMISZER-FOGYASZTÁS VÁLTOZÁSA, 1955—1989

Az állati eredetű élelmiszerek fogyasztásában legjelentősebb a húsfogyasztás, amelyen belül a második világháború utáni évektől az 1970-es évekig a sertéshús volt elsődleges, majd a baromfifogyasztás került előtérbe. Ez utóbbi különösen az alacsony jövedelmű családok fogyasztásában meghatározó, ugyanis a többi húsféléhez viszonyítva ára kedvezőbbé vált, nőtt a saját termelésű fogyasztáson belüli aránya, valamint az egészséges táplálkozásban felértékelődött a fehér húsok szerepe.

Ezzel szemben a marhahúsfogyasztás folyamatosan háttérbe szorult. Fejlődését, de a második világháború előtti szinten tartását is gátolja, hogy a belföldön piacra kerülő áru minősége igen rossz, borjúhúsból pedig nagyon hiányos az ellátás, s az ára is rendkívül magas.

5. tábla

Az egy főre jutó húsfogyasztás alakulása
(kilogramm)

Év	Húsfélék összesen	Ebből:			
		sertés	marha	baromfi	hentesáru
Alacsony jövedelmű családok					
1955	15,7	4,3	3,6	2,8	2,9
1970	33,8	6,7	1,7	11,6	9,2
1980	43,2	10,7	1,0	14,1	13,3
1989	48,7	11,8	0,8	17,0	15,0
Közepes jövedelmű családok					
1955	27,8	7,8	4,8	6,0	6,3
1970	45,6	12,5	1,9	12,8	13,4
1980	52,4	13,9	1,2	16,2	16,3
1989	72,5	20,0	1,4	20,9	23,6
Magas jövedelmű családok					
1955	37,4	10,8	5,4	8,8	9,4
1970	54,2	15,5	2,2	13,4	16,9
1980	81,7	21,9	3,0	21,9	26,4
1989	83,6	22,7	2,7	22,5	27,7

Az áraknak a fogyasztásban betöltött szerepét mutatja, hogy a viszonylag olcsóbbá vált baromfiból az alacsony jövedelmű családok fogyasztása a vizsgált időszakban hatszorosára, hentesáru-fogyasztásuk is körülbelül ötszörösére, míg a viszonylag drágább sertéshús fogyasztása közel háromszorosára nőtt, a jelentősen megdrágult (csaknem nyolcszorosára nőtt árú) marhahús fogyasztása pedig az alacsony jövedelmű családoknál az 1955. évi fogyasztás egyötödére esett vissza.

A közepes és magas jövedelmű családoknál az árak már kevésbé befolyásolják a fogyasztást, de az egyes húsfélék fogyasztásánál a tendencia körükben az előbb említetthez hasonló.

A tejfogyasztás a környező országokhoz képest Magyarországon a legalacsonyabb, és színvonala az 1960-as évek elejétől kezdve szinte változatlan, sőt a közepes

és magas jövedelműeknél időnként csökkent is. A tejfogyasztás alakulását a kínálat hiánya és a kialakult táplálkozási szokások határozzák meg. (Lásd a 6. táblát.)

A tejfogyasztási szokások — még ha termelési oldalról bizonyos feltételek teljesülnének is — csak hosszú idő alatt alakíthatók át. Reggelire és uzsonnára tejet, tejeskávét, kakót csak kevesen fogyasztanak, és a főétkezésekhez — az egyes országokban szokásos — tej- vagy kávéfogyasztás Magyarországon szinte ismeretlen.

6. tábla

A tej, a tejtermékek és a tojás egy főre jutó fogyasztásának alakulása

Év	Az egy főre jutó fogyasztás			
	tejből (liter)	sajtból	egyéb tej- termékből	tojásból (darab)
Alacsony jövedelmű családok				
1955	67,2	0,2	2,7	73,0
1970	73,8	0,7	3,8	154,0
1980	78,6	0,9	.	166,2
1989	78,2	1,2	.	178,3
Közepes jövedelmű családok				
1955	86,4	0,8	4,6	121,0
1970	92,8	1,4	5,2	211,8
1980	83,1	1,5	.	198,8
1989	91,6	2,9	.	246,2
Magas jövedelmű családok				
1955	90,0	0,6	4,7	148,0
1970	98,7	2,3	6,2	253,8
1980	89,9	3,9	.	289,0
1989	90,9	4,4	.	248,5

A tejtermékek fogyasztása — különösen a sajt fogyasztás — szoros összefüggésben van az árakkal. A többszöri jelentős mértékű áremelések nem tették lehetővé a sajt fogyasztás növelését, s bár az alacsony jövedelműeknél a sajt fogyasztás körülbelül hatszorosára nőtt, ez még mindig csak évi 1,2 kilogramm, ami a közepes jövedelmű családok amúgy sem magas 1970. évi sajt fogyasztásánál is kisebb.

A tojásfogyasztás már az 1950-es években is csaknem azonos volt a környező országok fogyasztásával. Azóta minden egyes jövedelmi csoportban tovább nőtt, 2,5-szeresre, illetve mintegy kétszeresre. Az évi egy főre jutó 180—250 darab közötti mennyiség további növelésére már élettani szempontból sincs szükség.

A zsiradékok közül a sertézsírfogyasztás a legjelentősebb, bár 1970 óta minden jövedelemkategóriában fokozatosan csökken a fogyasztás, jelenleg személyenként évi 11—12 kilogramm körüli. (Lásd a 7. táblát.)

A vajfogyasztás szintén 1970-ben tetőzött, attól kezdve az alacsony jövedelműeknél stagnál, a közepes jövedelműeknél nagyobb, a magas jövedelműeknél pedig kisebb mértékben visszaesett.

7. tábla

Az állati és a növényi zsiradékok egy főre jutó fogyasztásának alakulása

Év	Az egy főre jutó évi fogyasztás (kilogramm)		
	vajból	sertézsírból	étolajból, margarinból
Alacsony jövedelmű családok			
1955	0,41	9,57	1,53
1970	1,21	15,45	1,36
1980	1,15	12,15	2,90
1989	1,16	10,97	4,74
Közepes jövedelmű családok			
1955	1,00	14,69	1,45
1970	2,33	16,28	1,92
1980	1,47	13,25	3,52
1989	1,72	12,48	7,79
Magas jövedelmű családok			
1955	1,36	16,92	1,27
1970	3,14	15,75	2,65
1980	2,40	16,54	5,25
1989	1,92	11,96	10,34

Célszerű megemlíteni az étolaj és margarin mint helyettesítő termékek fogyasztását, bár ezek nem tartoznak az állati eredetű termékekhez. Fogyasztásuk nagyon alacsony szintű volt az 1950-es években, részben a kialakult fogyasztási szokások, részben a termékek rossz minősége miatt. Az utóbbi időben a margarin minőségének jelentős javulása s a vajhoz viszonyított kedvező ára következtében a növényi zsírok fogyasztása rendkívül dinamikusan növekszik, 1980 és 1989 között minden jövedelemkategóriában megkétszereződött.

A *növényi eredetű* élelmiszerek fogyasztását, a zöldség-gyümölcsfélék kivételével, nem kívánatos növelni. Ez az állítás különösen érvényes a kenyér és a liszt fogyasztására, amelyekből a fogyasztás minden jövedelemcsoportban folyamatosan és elég jelentősen — felére, kétharmadára — csökkent. Növekedett viszont a száraztésztas és a rizsfogyasztás, az előbbi mindhárom jövedelemcsoportban nagyjából azonos, 2,6—3 kilogramm, míg a rizsfogyasztás — amint azt a 8. tábla adatai mutatják — a magasabb jövedelműeknél körülbelül 50 százalékkal meghaladja az alacsony jövedelműek fogyasztását.

A cukorfogyasztás 1980-ig kismértékben, de állandóan csökkent, attól kezdve ismét nő. Ebben valószínűleg az játszik szerepet, hogy az 1980-as évek elejétől — a gyümölcskonzervárok jelentős emelkedése következtében — a lakosság egyre inkább visszatér a hagyományos befőzésekhez, ami köztudottan cukorigényes.

A burgonyafogyasztásban hasonló tendencia érvényesül, ugyanis 1980-ig igen jelentősen, az 1955-ös szintnek mintegy felére esett vissza. Attól kezdve valamennyi jövedelmi kategóriában ismét nő a fogyasztás, főleg a közepes jövedelmi szinten élők körében.

8. tábla

*A növényi eredetű termékek egy főre jutó fogyasztása
jövedelemcsoportok szerint*

Élelmiszerfajta	Az egy főre jutó fogyasztás az			
	1955.	1970.	1980.	1989.
	évben (kilogramm)			
Alacsony jövedelmű családok				
Kenyér, péksütemény	113,3	101,5	86,6	74,4
Liszt	35,3	35,3	19,1	16,5
Szárzészta	1,3	1,6	2,2	2,7
Rizs	1,0	4,4	3,2	3,5
Cukor	19,4	17,7	15,0	16,9
Burgonya	73,2	50,8	35,4	36,6
Szárzhüvelyes	2,5	2,2	1,7	1,6
Zöldség	47,2	48,8	39,9	44,8
Gyümölcs	26,9	41,3	29,2	43,6
Közepes jövedelmű családok				
Kenyér, péksütemény	117,0	106,6	83,0	82,6
Liszt	40,0	27,3	18,5	20,8
Szárzészta	1,4	1,8	2,1	2,6
Rizs	1,6	4,1	3,3	4,8
Cukor	27,2	22,6	18,1	25,5
Burgonya	90,0	47,6	38,5	48,1
Szárzhüvelyes	2,6	1,8	1,7	2,2
Zöldség	69,0	60,8	53,4	69,6
Gyümölcs	44,4	60,1	45,0	75,9
Magas jövedelmű családok				
Kenyér, péksütemény	118,0	109,1	93,0	79,9
Liszt	39,9	24,0	18,4	19,5
Szárzészta	1,6	2,3	2,8	3,0
Rizs	1,9	4,0	3,7	5,0
Cukor	32,4	24,5	25,1	31,0
Burgonya	94,8	51,8	46,8	51,5
Szárzhüvelyes	2,1	1,3	1,9	1,9
Zöldség	73,5	66,5	92,8	82,9
Gyümölcs	51,4	71,0	96,5	103,2

A szárzhüvelyesek fogyasztása kevésbé függ a jövedelemtől, az éves fogyasztás minden jövedelmi csoportban 2 kilogramm körüli. A zöldségfélék fogyasztása 1955-höz viszonyítva az alacsony jövedelműeknél kissé csökken, a közepes jövedelműeknél változatlan, a magas jövedelműeknél pedig kissé nőtt.

Az alacsony és a közepes jövedelműek fogyasztása e téren jelentősen elmarad a magas jövedelmű rétegekétől: fele, illetve kétharmada annak. Különösen a viszonylag drága — és egész évben kapható — zöldségfélékből (például uborka, gomba) jelentős a lemaradás.

A gyümölcsfogyasztás a zöldségfogyasztásnál nagyobb mértékben, 60, 70, illetve 100 százalékkal nőtt. A legjelentősebb növekedés a magas jövedelműeknél követke-

zett be. Az alacsony jövedelmű csoport évi 44 kilogrammos fogyasztása rendkívül alacsony, ami egyértelműen az árak hatását tükrözi, ugyanis a magas jövedelműek fogyasztása ennek két és félszerese.

*

Összefoglalva megállapítható, hogy az ételmiszer-fogyasztás területén a legnagyobb egyenlőtlenség a zöldség- és gyümölcsfogyasztásban tapasztalható. A helyzetet súlyosbítja, hogy az alacsony jövedelmű családokban magasabb a gyermekek aránya az átlagosnál, akiknek az egészséges fejlődéshez viszonylag több vitaminra és ásványi sóra van szükségük, mint a felnőtteknek. Ez a hátrány nemcsak a jelenben káros, hanem további életüket, egészségi állapotukat s természetesen táplálkozási szokásaikat is befolyásolja.

TÁRGYSZÓ: Fogyasztás. Jövedelem.

РЕЗЮМЕ

Среди множества воздействующих на потребление продовольствия факторов, автор занимается теми, которые по его мнению являются наиболее важными, так, подходя к вопросу в первую очередь с материальной стороны, он исследует прежде всего воздействие доходов и цен.

Излагает сложившиеся в результате венгерских традиций в области питания количественные и качественные индикаторы потребления продовольствия ретроспективно на 40-50 лет.

Показывает изменение навыков в питании по потреблению важнейших типов продовольствия и, соответственно, то, каким образом цены на продовольствие влияют на потребление продуктов питания в домашних хозяйствах, принадлежащих к различным доходным группам.

SUMMARY

Of the numerous factors influencing food consumption the study deals with those considered most important by the authoress from material point of view, first of all with the effect of incomes and prices.

The quantitative and qualitative characteristics of food consumption evolved in accordance with traditional nutrition habits in Hungary are presented, going back to a longer (40-50 years) period of time.

The study shows changes in nutrition habits by most important types of food products, as well as the influence exerted by food prices on the food consumption of households of different income groups.

MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK

STATISZTIKAI FORRADALOM KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPÁBAN*

DEREK BLADES

Közép- és Kelet-Európa országaiban a statisztikai hivatalok hagyományos szerepe nagyon eltérő volt a Gazdasági Együtműködés és Fejlesztés Szervezetének (Organization for Economic Co-operation and Development — OECD) országaihoz képest. Az átmenet a központi tervezési rendszerből a piacgazdasági rendszerbe nemcsak egyszerűen más statisztikát igényel, hanem azt is jelenti, hogy teljes mértékben újra kell gondolni mind a statisztikai hivatalok tevékenységét, mind a kormányzati statisztikusok felfogását saját szerepükről.

Nyilvánvalóan ezen országok társadalmi és gazdasági intézményrendszere között sok a különbség, és ezek a különbségek visszatükröződnek a statisztikai szervezetek működésében, illetve teljesítményében. Mindazonáltal az elmúlt 40 évben e szervezetek legtöbbször alapvető funkciója a központi tervek teljesítésének figyelemmel kísérése volt. E tervek minden állami vállalat számára részletesen előírták a termelési feladatokat, és a statisztikai hivatalok feladata volt, hogy rendszeresen és részletesen figyelemmel kísérjék azok teljesítését. Ez az ellenőrzési szerep többféle hatással volt a statisztikai munka módszereinek és a statisztikai adatgyűjtések fajtáinak kialakítására.

Először is, mivel a tervek természetes mennyiségekre készültek, a statisztikai hivatalok viszonylag kevés pénzügyi jellegű adatot gyűjtöttek és publikáltak. A termékek széles köréről közzétettek ugyan részletes mennyiségi, termelési adatokat, de közben nem közöltek olyan szükséges árinformációkat, amelyek lehetővé tették volna a különböző mennyiségek nemzeti valutákban kifejezett értékadatokká konvertálását a gazdasági teljesítmények összemérhetősége érdekében.

Másodszor, minden vállalatnak saját termelési terve volt, és a statisztikai hivatalokat bízták meg, hogy kísérjék figyelemmel termelésük alakulását. Míg az OECD-országokban általános gyakorlattá vált a mintavételes adatgyűjtés, a közép- és kelet-európai országokban jóformán csak a teljes körű összeírást alkalmazták. Ez magyarázza ezen országok többségében a statisztikai hivatalok hatalmas méreteit, ahol óriási mennyiségű kérdőívet dolgoztak fel, általában a nyugati normáknak nem megfelelő adatfeldolgozó berendezések segítségével.

* A *The Statistical Revolution in Central and Eastern Europe* címen a *The OECD Observer* 1991. június—júliusi számában (13—16. old.) megjelent tanulmány fordítása. A fordítás *Pozsonyi Pál* munkája.

Harmadszor, a közép- és kelet-európai statisztikai hivatalokat, mintegy a vállalatok és a tervezők közötti közvetítőkként, gyakran próbálták rávenni szakmai szempontoktól idegen kompromisszumokra. A hivatali statisztikusok olykor „összebeszéltek” az állami vállalatok vezetőivel „kijavítván” az adatokat, hogy kimutassák a tervecélok teljesülését. Néha az adatszolgáltatók és az adatgyűjtők is összejátszottak a statisztikák eltorzításában, és úgy viselkedtek mintha elhinnék, hogy az igaz is. Ráadásul, mivel a statisztikai hivatalok nem voltak függetlenek, kénytelenek voltak erősen megszűrni a publikálandó adatokat. Azok a statisztikák, amelyek kedvezőtlen fényt vetettek a gazdasági és társadalmi fejlődésre, nem voltak nyilvánosak, vagy olyan formában tették közzé, hogy nehéz volt belőlük valós következtetésekre jutni.

Revizori szerepük megerősítésén túl egyfajta propagandafunkció betöltésére is kényszerítették a statisztikai hivatalokat. A szocialista országok kormányai arra is felhasználták a statisztikát, hogy általa mutassák be: az életszínvonal emelkedésében a központi tervezési rendszer sokkal sikeresebb, mint a piacgazdaság. Ez olykor az adatok kifejezett hamisításához, de gyakrabban a kellemetlen statisztikák elhallgatásához vagy az adatok nem informatív, félrevezető módon történő bemutatásához vezetett. A félrevezető tájékoztatásra jellemző példa a változási ütemek olyan közzététele, ahol nagyon gondosan úgy választották ki a bázisidőszakokat, hogy „igaz”, de mindazonáltal felnagyított benyomást keltsenek a növekedésről. Ugyancsak közös vonás a gyakori és váratlan törések előfordulása az idősorokban a bázisévváltás vagy a módszertani változtatások miatt.

MILYEN STATISZTIKÁK HIÁNYOZNAK ?

Az OECD-országok az OECD-ENSZ nemzetgazdasági számlarendszerét (System of National Accounts — SNA) alkalmazzák a bruttó haza termék (Gross Domestic Product — GDP) számításához, amely széles körben használatos mint az egész gazdaság teljesítményét jellemző mutató. A közép- és kelet-európai országok egy másik számlarendszert, az anyagi termelés rendszerét (Material Product System — MPS) használják, amelyben a nemzeti jövedelem (Net Material Product — NMP) a gazdasági teljesítmény központi mérőszáma. Az MPS szerint a termékek előállítása termelőtevékenység, míg a szolgáltatások nem termelő jellegű tevékenységek, hacsak nem kapcsolódnak szorosan a termékek termeléséhez, mint például a javak szállítása. Ennek következtében a nemzeti jövedelem sok szolgáltató tevékenységet, amely a GDP-nek részét képezi, nem vesz számba; kihagyja például a kormányzati, védelmi, egészségügyi, oktatási és személyes szolgáltatásokat.

A legfrissebb vizsgálatok szerint (Albánia kivételével) valamennyi közép- és kelet-európai országban annak ellenére, hogy hivatalosan MPS-t használnak, az elmúlt évtizedekre SNA-típusú GDP-t is összeállítottak, még ha nem is publikálták. A legtöbb országban azonban ezek a statisztikák csak folyó áron készültek: összehasonlítható áras GDP-adatok, amelyekből az infláció torzító hatását kiszűrték, csak néhány országban születtek.

Mindezek ellenére az MPS megalapozott elszámolási rendszer. Bár sokkal korlátozottabb kiterjedésű, mint az SNA, adatai minden bizonnyal kevesebb „becslési faktort” tartalmaznak. Ez azért van, mert kizárja a szolgáltatásokat, amelyeket gyakran nehezebb pontosan mérni, mint az ipari tevékenységet, továbbá azért, mert

az MPS-statisztikákat a vállalatok teljes körű adatszolgáltatása alapján állítják össze, míg a legtöbb SNA-adatnál mintavételes módszert alkalmaznak. Bár valamennyi közép- és kelet-európai ország úgy döntött, hogy bevezeti az SNA-t, az átmenet szakaszában az MPS-típusú mérlegeket is meg kellene őrizni. Több közép- és kelet-európai statisztikus meg is erősítette, hogy ez valóban szándékukban áll.

Az MPS-típusú nemzeti számok összeállításakor jelentkezik egy különleges probléma. A „haszontalan növekedés” kifejezéssel illethetők a közép- és kelet-európai országok azon múltbeli erőfeszítései, hogy növeljék a nemzeti jövedelem adatait és más aggregált mutatószámokat. Mindez a termelés növelését mutatta tekintet nélkül arra, hogy volt-e a megtermelt terméknek piaca. Azon termékek értékét, amelyek olyan rossz minőségűek voltak, hogy nem volt rájuk kereslet, a készletállományhoz adták, ezzel is megemelve a regisztrált termelést. Valójában a fogyasztó is rákényszerült arra, hogy ezeket a termékeket megvásárolja, mivel semmi mást nem kínáltak neki. Még fontosabb, hogy sok közép- és kelet-európai országban a gazdasági növekedés súlyos károkat is okozott, mert a környezeti károkat és a természeti erőforrások felélését nem vették számba a termelés költségei között. Jóllehet az SNA sem számolja el ezeket a költségeket, az OECD-országok sokkal nyitottabb közvéleménye általában védelmet nyújtott az olyanfajta környezeti károkkal szemben, mint amilyenek a közép- és kelet-európai országokban ismeretesek.

Az OECD-országokban a piac diktálja a statisztikai programokat. Mivel a piac valamennyi országban hasonlóan működik, az OECD-országok statisztikai hivatalai nagyon hasonló gazdasági statisztikákat publikálnak. Következésképpen, viszonylag egyszerű meghatározni azokat a területeket, amelyeket a közép-európai országokban a statisztikai hivataloknak ki kell alakítaniuk vagy tovább kell fejleszteniük. Ezek közül a legfontosabbak a nemzeti számlák, az ár-, a munkaerő- és a külkereskedelmi statisztika. Ezekben az országokban a monetáris és a pénzügyi statisztikáknak regisztrálniuk kell az egyszintű bankrendszer átalakulását piaci alapú bankrendszerre.

A fejlesztendő területek hozzávetőleges körvonalazása önmagában nem elegendő. Fontos és sokkal nehezebb feladat azoknak a specifikus adathalmazoknak a kiemelése, amelyekre a felhasználóknak sürgősen szükségük van. A nemzeti számla erre jó példa. Széles körben megegyeznek a vélemények abban, hogy a közép- és kelet-európai országoknak sürgősen át kell venniük az SNA-t. De az SNA nagyon széles és átfogó rendszer. Magában foglalja az állományok és folyamatok leírását, tartalmazza az input-output keretrendszerét, a jövedelem- és tőkemozgások mátrixát, és érinti a gazdasági tevékenység szinte minden aspektusát. Nem lenne hasznos azt ajánlani az átmeneti helyzetben levő országoknak, hogy az SNA-t teljes egészében alkalmazzák. Legsürgősebb teendő a GDP folyó és összehasonlító áras végső felhasználása, valamint a kormányzati, a háztartási és a vállalati szféra jövedelmi-kiadási számláinak összeállítása.

A munkaerő-statisztika a másik terület, amelyet a közép- és kelet-európai országokban elsődleges fontosságúnak tekintenek. A szakszervezetek és más felhasználók azt szeretnék, ha a munkaerőadatok rendelkezésre állnának ágazati, foglalkozási, életkor és nem szerinti bontásban, legalább havonta vagy negyedévenként. De irreális lenne megkísérelni e részletes kívánalmaknak mind eleget tenni. Ebben az esetben is fontos a szelektálás. Az elsődleges követelmény e területen az ágazatcsoportonkénti

foglalkoztatottság és a nem és életkorcsoportok szerinti munkanélküliség megfigyelése.

A fogyasztói- és a termelőiár-indexek statisztikája döntő fontosságú a közép- és kelet-európai országok számára, mivel a piaci mechanizmusok bevezetése bizonyosan a relatív árak gyors mozgását eredményezi. Gyakran külön is készítenek fogyasztóiár-indexeket a fogyasztók legfontosabb csoportjaira (például alacsony jövedelmű városi háztartások, nyugdíjasok, falusi háztartások stb.). Az OECD-országok gyakorlata azonban azt mutatja, hogy általában célszerűbb egyetlen, az egész nemzetet jellemző átlagos kiadási mintára alapozott indexet meghatározni. Ezzel elejét vesszük az újabb csoportokra vonatkozó kiegészítő indexek iránti politikai nyomásnak, és a béralkuban, valamint az inflációs kiigazítási tárgyalásokon való demagóg érvelésnek.

Az üzleti tendenciák felmérése — mint speciális információgyűjtés — a menedzserek szándékairól és az üzleti szektor rövid távú fejlődéséről nyújt információkat. Ennek bevezetése viszonylag olcsó, és az OECD-országokban széleskörűen használják. Néhány közép- és kelet-európai országnak már van bizonyos gyakorlata ebben, és bizonyára még általánosabbá fog válni. A háztartások kulcsfontosságú adatainak (különösen a jövedelemről, a kiadásokról és a megtakarításról) kimunkálásához a közép- és kelet-európai országok statisztikai hivatalainak lényegesen erősíteniük kellene adatgyűjtési kapacitásaikat. Ez jól felkészült, gyakorlott kérdezőbiztosokat, gyakorlott kérdőívtervezést, mintakiválasztást és szervezőképességet igényel a szükséges felmérések gyors végrehajtásához, hogy az eredmények feldolgozása és közlése befolyással lehessen a mindenkori „politikai” döntéshozatalra.

A NEMZETI TERMELÉS ÖSSZEHASONLÍTÁSA

A GDP és az ahhoz kapcsolódó aggregátumok nemzetközi összehasonlítása speciális problémákkal terhes a közép- és kelet-európai országokban. Széleskörűen elismerik, hogy az átváltási kulcsok még az OECD-országokban sem megfelelők a nemzetközi összehasonlításokhoz, ahol pedig a valuták szabadon átválthatók. Ennek az az oka, hogy a valutaárfolyamokat a valuták nemzetközi kereslete befolyásolja, míg a nemzeti termelést jórészt belföldi tranzakciók határozzák meg. Ráadásul a közép- és kelet-európai országokban a valuták nem konvertibilisek, és esetenként többfajta árfolyam is létezik. Ez okból több közép- és kelet-európai ország vett részt az ENSZ Nemzetközi Összehasonlítási Projekt (International Comparison Project — ICP) különböző szakaszában, hogy megállapítsák a vásárlóerő-paritásokat (Purchasing Power Parity — PPP). A PPP-k alkalmasabbak a konvertáláshoz, mivel a belföldi és a nemzetközi tranzakciókban kialakult árakat egyaránt figyelembe veszik. Az 1990-es összehasonlításokban a Szovjetunió, a Cseh és Szlovák Köztársaság, Magyarország, Lengyelország és Jugoszlávia vesz részt.

A GDP nemzetközi összehasonlításának másik módszere a természetes jelzőszámok (Physical Indicator — PI) módszere. A GDP és a kibocsátás természetes jelzőszámai közötti összefüggést azon országok mintája alapján számítják, amelyek az SNA-t mint alapvető rendszert használják. Feltéve, hogy ez az összefüggés a közép- és kelet-európai országokban is alkalmazható, a GDP becslése elkészíthető a kibocsátás természetes jelzőszámaiból.

A GDP és a naturális jelzőszámok közötti kapcsolat azonban — mind időben, mind országok között — meglehetősen instabil. Másrészt a közép- és kelet-európai országok PPP-összehasonlításai is problematikusak, mivel gyakran nehéz ugyanolyan minőségű árukat és szolgáltatásokat találni az összehasonlított országokban. A tervutasításos gazdaságból a piacgazdaságba való átmenet a gazdaságstatisztikának nemcsak a körét és fejlesztését, hanem annak interpretálását is befolyásolja. A fejlődés következtében új termékek foglalják el a régi, eladhatatlan termékek és a nem hatékony szolgáltatások helyét. Ám ez a valóságos gazdasági fejlődés a nemzeti számlákban stagnálásként vagy éppenséggel visszaesésként is jelentkezhethet.

REFORMSTRATÉGIÁK

A tájékoztatási politika fontos terület a statisztikai hivatalok hitelességének visszaszerzésére a közvélemény és a társadalom előtt. Az OECD-országokhoz hasonlóan, valamennyi országnak rendszeresen, előre bejelentett időpontokban kellene közzétennie a gazdaságstatisztikai adatokat, még akkor is, ha a publikáció időpontja esetleg politikailag kényelmetlen. Ez világosan mutatná a statisztikai hivatal politikai függetlenségét.

A statisztikai hivatal iránti társadalmi bizalmat növelné egy olyan, a legfontosabb felhasználók — a szakszervezetek, az üzleti élet szervezetei, a független elemzők és a kormányzati szakértők — képviselőiből összeállított független csoport, mely áttekinti a statisztikai hivatal munkaprogramját. Ez segítené a nemzeti statisztikai hivatalok statisztikai adatgyűjtéseinek összehangolását a fő felhasználók kívánalmival. Jelezván az egyértelmű szakítást a múlttal, más megközelítés lehetne egy nemzetközileg elismert szakértőkből álló „presztízs bizottság” kijelölése, és e bizottság tagjai vizsgálnák meg a jelenlegi statisztikai gyakorlatot, és határoznák meg a feladatok fontossági sorrendjét.

Az OECD tapasztalatai tanulságosak lehetnek a közép- és kelet-európai országok számára statisztikai szervezeteik megreformálásában. Az OECD-országok statisztikai hivatalai együttműködési megállapodásokat kötnek az adatok felhasználóival. Különösen fontos a vállalatok bizalmának elnyerése. Velük vagy az azokat képviselő szervezetekkel együttműködve kellene kialakítani a kérdőíveket, és a statisztikai adatközlések megtervezésében igényeiket éppúgy figyelembe kellene venni, mint a politikai döntéshozókét. Az üzleti tendenciák felmérése keretében összegyűjtött információk különösen fontosak a vállalati szektor számára. Ezek ugyanis a pillanatnyi helyzetről és a közeljövő menedzseri várakozásairól nyújtanak fontos információt.

Az OECD-országok statisztikai hivatalai által elkövetett hibák is tanulsággal szolgálhatnak a közép- és kelet-európai országok számára. Különösen ügyelni kellene arra, hogy az államigazgatás keretében gyűjtött adatok — például a vállalati jelentések, az adóbevallások, a társadalombiztosítási adatok, a vámdokumentumok és a munkanélküliek regisztere — úgy legyenek megtervezve, hogy statisztikai és kormányzati célokat egyaránt szolgáljanak. Az államigazgatási munka széles körű felülvizsgálata, amely néhány közép- és kelet-európai országban éppen napjainkban zajlik, különösen lehetőséget nyújt ehhez. Az államigazgatási adatfelvételek gyakran a statisztikai felmérés helyett is értékelhetők, és felhasználásukkal a statisztikai hiva-

talok lényegesen csökkenthetik a vállalatok, illetve kisebb mértékben a háztartások adatszolgáltatói terhelését.

Bár a jelenlegi reformtervek országonként eltérők, de a fejlesztési stratégiák fő elemei alapjaikban megegyeznek. Valamennyi közép- és kelet-európai ország úgy véli, hogy néhány évig vegyes rendszere lesz; a meglévő statisztikai programok jó részét továbbra is fenntartják, miközben fokozatosan bevezetik az új, piacorientált statisztikákat. Általános megerősítést nyert, hogy az állami vállalatok privatizációja az adatgyűjtés alapos átvizsgálását igényli. A vállalatok a részletes statisztikák készítését a továbbiakban nem tartják a saját működésükhöz szükségesnek, és meg kell majd győzni őket az együttműködés fontosságáról.

Ugyanakkor, a magánszektor gyors növekedése következtében, a megbízható vállalkozói regiszterek fenntartása többletmunkát igényel, a regiszterek viszont a mintavételek előfeltételei. A legtöbb közép- és kelet-európai ország felismerte, hogy elengedhetetlen az árinformációik javítása, és hogy ez a feladat egyre nehezebbé válik, ahogy a központi árellenőrzés fokozatosan megszűnik. Mindnyájan az OECD-országok által használt nemzetközi módszereket — az SNA-t, valamint a kereskedelmi és ágazati osztályozást — kívánják adaptálni. Végül, valamennyien elismerték, hogy a jelenlegi kereskedelmi monopóliumok szétesését követően a külkereskedelmi statisztika összeállítását is új módszerekre kell alapozni.

Ezek az új feladatok jelentősen megnövelik az igényeket a statisztikai hivatalok iránt, amelyek már amúgy is túlterheltek és munkaerővel rosszul ellátottak. Nyilvánvaló, hogy új feladatot csak akkor lehet vállalni, ha a jelenlegi statisztikai munkák csökkennek.

A közép- és kelet-európai országok jelenlegi statisztikáinak egy részét el kellene hagyni, hogy az új piacorientált statisztikáknak megteremtődjenek a feltételei. Valamennyi országnak önállóan kell erről döntenie, még ha a termelési statisztikák esnek is áldozatul, minthogy a központi tervezés megszűntével a részletes természetes termelési statisztikák nagymértékben fölöslegessé válnak. Az új feladatok új ismereteket igényelnek. Az OECD-be tartozó több ország és más nemzetközi szervezetek is együttműködnek abban a közép- és kelet-európai országok statisztikai hivatalaival, hogy kiképezzék az OECD statisztikai módszereire ezen országok szakembereit.

A jelenlegi statisztikák csökkentésén (sok esetben megszüntetésén) túl az egyszerűsített adatgyűjtési eljárásokra való áttérés is erőforrásokat szabadíthat fel az új feladatok számára. Nyilvánvaló példa erre a mintavételes eljárás használata a teljes körű számbavételek helyett.

*

A közép- és kelet-európai országok statisztikai hivatalai bizonyos izgalmas problémákkal kerültek szembe: újfajta statisztikai adatgyűjtések, az informatívabb adatközlések kidolgozása, a közvélemény előtti „image”-ük megjavítása és a régi autoritárius magatartás megváltoztatása az adatszolgáltatókkal szemben, a kölcsönös támogatás és bizalom jegyében. Az OECD új osztálya — az Átalakuló Országok Együttműködési Központja (Centre for Co-operation with European Economies in Transition — CCEET) — a tagországok statisztikai szervezeteivel együtt segítséget nyújt a közép- és kelet-európai országoknak a statisztika legkülönbözőbb területein,

beleértve a piacgazdaság által igényelt statisztikai rendszerek meghatározását és felépítését. Az OECD komparatív előnye abban áll, hogy össze tudja kapcsolni a politikai igényeket és a statisztikát. Az „Átalakuló partnerek” (Partners in Transition — PIT) munkaterv keretében a központ kidolgozott egy programot Lengyelországgal, Magyarországgal és a Cseh és Szlovák Köztársasággal (melyet esetleg egy későbbi időpontban kibővíti Romániára, Bulgáriára és a Szovjetunióra). E programnak az a célja, hogy létrejőjön egy életképes statisztikai alap az érdemi gazdasági elemzés és a gazdaságpolitika számára. Ez bizonyára nem elhanyagolható segítség a piacgazdaságba való átmenet során.

A FORDÍTÓ MEGJEGYZÉSEI*

Amikor 1991 nyarán a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) központjában kezembe került a *The OECD Observer* legfrissebb száma, érdeklődve olvastam *Derek Bladesnek*, az OECD statisztikai részlege vezetőjének a közép-kelet-európai országok statisztikai rendszeréről szóló írását. A tanulmány számomra — és remélem, más statisztikusok számára úgyszintén — több tanulsággal is szolgál. Fontosnak tartom egyrészt, hogy ne csak „belülről”, hanem a külső szakértő szemével is lássuk statisztikai rendszerünket, másrészt, hogy megismerjük, ma mely feladatokat tarják külföldön a leglényegesebbeknek. Számba kell vennünk, mely piacgazdasági tapasztalatokat lehet többé-kevésbé adaptálni és melyek ezen megoldások alkalmazásának buktatói.

Bár a szerző jól ismeri a közép-kelet-európai országok gazdaságstatisztikájának helyzetét, s érzékeli az ezen országok közötti különbségeket is, mégis egyfajta globális, részben egyszerűsítő szemléletben tekinti át e térség statisztikájának helyzetét és feladatait.

Ily módon több megállapítása is erősen vitathatóvá válik, ha bizonyos országokra, illetve adott történelmi periódusokra vonatkoztatjuk azokat. Véleményem szerint ilyen például a tervteljesítés mérésének kérdése, amely az 1968-at követő időszakban már nem játszott központi szerepet a magyar gazdaságstatisztikai rendszerben. Épp ezért — vagyis mert nem volt szükség a tervcélok teljesítésének vállalati szintű mérésére — nem volt jellemző a statisztika vállalati szintig visszamenő „kozmetikázása”. Néhány adatot ugyan titkosság védett, ezek száma azonban lényegesen kisebb volt, mint azt a közvélemény feltételezi. A naturális és az értéki mutatók megfigyeléséhez fűződő bírálatokkal sem érthetnek teljesen egyet, mivel a kétfajta statisztikai adatgyűjtési rendszer közötti arány is lényegesen megváltozott a szigorú tervutasításos rendszer megszűnésekor.

A tanulmány többi megállapításával, a közeljövő feladataival kapcsolatban nemigen lehet lényegyet érintő vitánk, bár több területen inkább csak az alkalmazott módszerek korrekciójára, finomítására, s nem új, a magyar statisztikában ez ideig nem alkalmazott nemzetközi szabványok, metodikák bevezetésére van szükség, mert azok eddig is figyelembe vették a nemzetközi ajánlásokat. Ezek az adatgyűjtést, -feldolgozást, módszereket, hivatali „image”-et és szervezeti felépítést stb. érintő átalakítások is igen összetett feladatok, amelyeket az átalakulásban levő és részben szétzilálódott gazdaság keretei között kell végrehajtani. Ily módon, szűkülő erőforrásokkal, ez időigényes folyamat, melyet nem lehet rövid idő alatt, látványosan végrehajtani, bár időtartama és költségei csökkenthetők az állami statisztikai rendszerben közreműködő szervezetek jelenleginél jobb együttműködésével.

A fordító ezen gondolatok jegyében ajánlja az olvasónak, közelebbi és távolabbi szakmai társainak figyelmébe e tanulmányt.

TÁRGYSZÓ: Statisztika.

* A fordító, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetője, megjegyzései azonban nem feltétlenül esnek egybe a KSH hivatalos álláspontjával. (Szerk. megj.)

РЕЗЮМЕ

Настоящая статья является переводом очерка, опубликованного в июньско-июльском номере журнала «Обсервер ОЭЦД» за 1991 год.

Автор, являющийся сотрудником Департамента ОЭЦД по экономической политике, подробно останавливается на особом характере происходящих в странах средней части Восточной Европы общественных и экономических перемен с точки зрения статистики. Соображения «постороннего» наблюдателя могут послужить в качестве полезного опыта и для статистиков стран, совершающих «переход».

Приложение содержит замечания переводника, заведующего отделом Центрального статистического управления в Венгрии.

SUMMARY

The article is the Hungarian version of the study published in OECD Observer June—July 1991.

The author, co-worker of OECD Economics and Statistics Department, presents an in-depth review of the characteristic features of socio-economic changes taking place in Middle-East European countries from statistical point of view. The findings of the „outside” observer may provide a useful lesson also for statisticians of the countries in „transition”.

The appendix contains the notes of the translator (head of the department of the Hungarian Central Statistical Office).

A GAZDASÁGSTATISZTIKA ÁTALAKÍTÁSA KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPÁBAN

TÚŰ LÁSZLÓNÉ DR.

Az átalakuló országok statisztikai hivatalai számára mind a hosszú távú fejlesztési stratégiáik kialakításához, mind a legidőszerűbb statisztikai feladataik rangsorolásához értékes segítséget nyújt *D. Bladesnek* a Statisztikai forradalom Közép- és Kelet-Európában c. tanulmánya. Különösen megszívlelendők azok a piacgazdasági tapasztalatok, amelyek az eddigi megfigyelések ésszerű szelektálásán kívül mértéktartásra intenek a gazdasági élet különböző érdekű csoportjainak indokolatlanul sokrétű igényeivel szemben is.

Igen tanulságos emellett annak a képnek megismerése is, amely a nyugati közgazdasági szakértőkben alakult ki az elmúlt évtizedekben a közép- és kelet-európai országokban végzett statisztikai tevékenységről. Érezhető, hogy a szerző helyzetelemzésében tárgyilagosságra törekszik, kiemel — például az MPS-számítások viszonylagos nagyobb pontosságára utalva — pozitív vonásokat is. Nem szeretnék tehát részleteiben vitába szállni megállapításaival. Felhívnam azonban a figyelmet — a teljesség igénye nélkül — néhány olyan tényezőre, amelyeknek ismerete nem várható el a piacgazdaságban élőkől, viszont esetleg megvilágítja olyan statisztikai megoldások hátterét, amelyek a nyugati országokban élők számára kevésbé látszanak logikusnak. Talán azért sem érdektelenek ezek a reflexiók, mert a tanulmányban kifejtett véleményekkel vagy annak egyes elemeivel esetenként a hazai szakirodalomban is találkozhatunk.

Vegyük szemügyre először azt a kérdéskört, hogy miért nem támaszkodott jobban a hazai gazdaságstatisztika reprezentatív felmérésekre? Nos, a teljes körű adagyűjtések mellett szóló érveknek csak egyike volt, hogy az állam tulajdonosként jobbára szervezetenkénti megfigyeléseket igényelt. Emellett a központi tervirányítás feltételei között az alapsokaság jellemzői is úgy változtak meg, hogy egyre kevésbé voltak alkalmasak mintavételre. Az államosítások után ugyanis — részben gazdasági megfontolásokból, részben a központi tervezés, irányítás és elszámoltatás megkönnyítése érdekében — folyamatosan csökkentették a vállalatok számát. Így a nagyszámú kis- és középvállalattal működő piacgazdaságtól teljesen eltérő szervezeti struktúra alakult ki, amelyben szakágazatonként néhány átfogó tevékenységű, nagylétszámú vállalat kapott domináns szerepet. Hasonló folyamat játszódott le némi időbeli eltolódással a szövetkezeti szektorban is. A főbb gazdasági ágak néhány száz vagy ezer vállalatának, szövetkezetének teljes körű megfigyelése tehát önmagában

nem jelentett túlméretezett statisztikai feladatot, bár a nyugaton szokásosnál több mutató állt rendelkezésre a termelés, a foglalkoztatottság, a termelékenység, a gépesítettség stb. jellemzésére. Egészen más gazdasági feltételeket hozott létre nálunk az is, hogy magánkiszipari, magán-kiskereskedői tevékenységet csak hatósági engedéllyel s igen korlátozott számú alkalmazottal lehetett folytatni. Statisztikai szempontból ez azt jelentette, hogy a hatóságilag nyilvántartott kisiparosok, kiskereskedők teljesítményét külön reprezentatív megfigyelések nélkül, számuk alapján is jól lehetett becsülni. A probléma lényege tehát véleményem szerint az volt, hogy maga a gazdaság deformálódott, s ezt természetesen módszerei megválasztásakor a statisztikának is figyelembe kellett vennie. Az is természetes viszont, hogy jelenleg, amikor az új kisvállalkozások száma rohamosan gyarapszik, az egyetlen lehetséges megoldás valóban a reprezentatív megfigyelések rendszeressé tétele.

Ugyanehhez a problémakörhöz szolgálnak adalékot az ipari termelői árak megfigyelésének kezdeti tapasztalatai is. Az ipari adatgyűjtések keretében — az ötvenes évek első felének változatlan áras beszámoltatása helyett — már 1957-ben megkezdődött a reprezentatív megfigyelésen alapuló termelőiárindex-számítások kialakítása. A végzett próbaszámítások alapján azonban hamarosan egyértelmű lett, hogy a termelői árak központilag szabályozott rendszerében nem érvényesíthetők a reprezentatív megfigyelés követelményei. A különböző megfontolásokon alapuló „egyedi áreltérítések” következtében ugyanis hasonló anyagösszetételű, kivitelű és azonos rendeltetésű termékek árai sem alakultak hasonlóan. Emellett az árváltoztatások lökészerűen, általában az év elején léptek érvénybe. Ilyen gazdasági feltételek között a folyamatos reprezentatív megfigyelés helyett célszerűbb volt az adott időponthoz kapcsolódóan a termelésüket és anyagfelhasználásukat érintő árváltozások globális hatásáról a vállalatoktól kérni adatokat a volumenindex-számítások céljaira. Emiatt csak 1967-ben, az új gazdaságirányítási rendszer bevezetésének előkészítésekor nyílt mód a részletes reprezentatív megfigyeléseken alapuló ipari termelőiár-, illetve anyagárindex-számítások megszervezésére.

Azokon a területeken, ahol a vizsgált jelenségek közgazdasági tartalma, illetve a sokaság méretei megfeleltek a mintavételi követelményeknek, a magyar Központi Statisztikai Hivatal már az elmúlt évtizedekben is alkalmazott reprezentatív gazdaságstatisztikai megfigyeléseket. Így például 1959-től először az iparban, majd a többi gazdasági ágazatban is ötévenkénti mintavétel alapján került sor a foglalkoztatottak kor, nem, képzettség szerinti összetételének, kereseti viszonyainak, munkakörülményeinek stb. részletes, a különböző tényezők egymás közötti kapcsolatát is feltáró vizsgálatára.

A magyar Központi Statisztikai Hivatal tevékenységének középpontjában nem a vállalati tervek teljesítésének mérése állt. 1956 után már kinyilvánítottan is a közgazdasági elemzésre alkalmas, aggregált hosszú idősorok publikálását tekintette elsődleges feladatának, s következetesen törekedett arra, hogy lehetőségeihez képest lépést tartson a világviszonylatban alkalmazott, fejlett statisztikai eljárásokkal. Ennek néhány példjaként talán elegendő az alábbiakat említeni:

— már 1957-ről részletes ágazati kapcsolati (input-output) mérleg készült a Hivatalban, s ez a munka azóta is a rendszeres (időszakonkénti) feladatok közé tartozik;

— a központi tervgazdálkodást folytató országok közül Magyarország volt az egyetlen, ahol a tervezés központi mutatójának számító bruttó termelési érték mellett — 1957 óta — havi

gyakorisággal számított terméksorokon alapuló, nettó súlyozású ipari termelési indexek is készültek, s a nettó súlyozású termelési indexek idősorait, a számítási módszer bevezetésekor, 1949-ig visszamenőleg is kidolgozták és közzétették (a bruttó jellegű termelési mutatók torzításainak korrigálása céljából);

— a várható gazdasági igények rövid távú előrejelzése érdekében az ipar legfontosabb területein 1965 óta folyik a rendelésállomány évenként többszöri, a főbb értékesítési irányokra is kiterjedő megfigyelése;

— nemzetközileg is elismert teljesítmény, hogy hazánkban 1968-tól évente, rendszeresen készültek az MPS-típusú számításokkal párhuzamosan SNA-felfogású nemzetgazdasági elszámolások is, a gazdasági szervezetek mérlegbeszámoló jelentéseire támaszkodva.

Utóbbiak kapcsán szeretnék rátérni a talán legkritikusabb pontra: a statisztikai adatok megbízhatóságának problémáira. Ismét az iparra mint a gazdaság vezető ágazatára utalva, hangsúlyozni szeretném, hogy a tervek nem csupán naturális mennyiségekre készültek. Az értéki termelési mutatók bruttó jellegük folytán viszont valóban a ténylegesnél gyorsabb növekedést jeleztek az anyagigényesség indokolatlan növekedése, a kooperációs szállítások szükségtelen bővítése esetén. A hazai statisztikai gyakorlatra azonban nem volt jellemző „összebeszélni” a vállalatokkal a magasabb teljesítmények kimutatása érdekében, és hosszabb távon nem volt lehetőség a „haszontalan termelés” korlátlan számbavételére sem. Az ötvenes évek második felétől a statisztikai jelentésben közölt termelésiérték-adatokat éves szinten egyeztetni kellett a mérlegbeszámoló jelentésből levezethető termelési értékkel. Az el nem adható termékek nem szerepelhettek korlátlan időig a készletek között, ennek gátat szabtak a forgóeszközök finanszírozási lehetőségei. A saját termelésű felesleges készleteket előbb-utóbb leértékelve értékesíteni vagy selejtezni kellett, s ekkor negatív készletváltozásként a termelési értékben is csökkentő tételként jelentkeztek. Ilyen manipulációkhoz tehát a vállalatok csak rövid távon, különösen kritikus helyzetekben folyamodhattak.

A minőségrontás torzító hatását viszont valóban nem sikerült statisztikai eszközökkel kivédeni, mert a hiánygazdálkodás általánossá válásával előbb-utóbb a gyengébb minőségű termékek, anyagok is felhasználóra találtak.

Jelenleg a gazdaságstatisztikai adatok iránti bizalom legfőbb próbájának az tekinthető, hogyan sikerül a statisztikai szolgálatnak lépést tartania az új gazdasági vállalkozások körének igen gyors bővülésével. Ehhez jelentős fejlesztésekre van szükség, mindenekelőtt az üzleti nyilvántartások (regiszterek), a számbavételi módszerek és az ellenőrzési eljárások területén. Emellett feltétlenül új típusú kapcsolatokat kell kiépíteni az adatszolgáltatók és a statisztikai adatok felhasználóinak minél szélesebb rétegeivel. E problémák megoldásához, a legcélszerűbb eljárások kiválasztásához jelent rendkívül értékes segítséget az OECD-országok felhalmozódott tapasztalatainak minél részletesebb megismerése.

TÁRGYSZÓ: Gazdaságstatisztika.

РЕЗЮМЕ

Статья содержит выступление по поводу очерка Д. Блейдса «Статистическая революция в Центральной и Восточной Европе», опубликованного в настоящем номере журнала «Статистическое обозрение».

Согласно мнению автора в имевшем место в прошлом сравнительно узком применении выборочных обследований в экономической статистике играли роль также и деформирующие экономику эффекты централизованного планирования.

Хотя венгерская статистическая служба по мере возможностей и шла ногу с применявшимися в мировом масштабе прогрессивными статистическими методами (межотраслевые балансы, параллельные системы национальных счетов типа MPS и SNA, ежемесячное исчисление чистого по своему характеру индекса промышленного производства, наблюдение портфеля заказов и т. д.), в настоящее время всё же возникла необходимость в реализации существенных мероприятий, например в области создания регистров, выборочных обследований. Ценную помощь в этом деле может оказать ознакомление с опытом Организации экономического сотрудничества и развития.

SUMMARY

The article contains remarks on *D. Blades'* study, entitled „Statistical Revolution in Middle- and Eastern-Europe”, published in the present number of *Statistical Review*.

According to the authoress the distorting effects of central planning also played role in that sample surveys have been used by economic statistics only in a rather narrow field.

Despite the fact that Hungarian statistical service has kept abreast, to the extent possible, with the worldwide used developed statistical methods (input-output models, parallel national accounts according to MPS and SNA, monthly calculation of net type indices of industrial production, surveys on standing orders etc.), significant improvements must be carried out for instance in the field of registers and sample surveys. Getting acquainted with the experience of OECD provides useful help to these activities.

KONCENTRÁLTSÁGI MUTATÓK A KÓRHÁZIKÖLTSÉG-ELEMZÉSEKBEN

DR. IZSÁK JÁNOS

Epidemiológiai koncentráltásra, illetve diverzitásra vonatkozó megfigyeléseket az 1970-es évek végén közöltünk első ízben. [13] Számos, viszonylag újszerű jelenségnek és néhány alkalmazási lehetőségnek leírása ellenére [14] mindig is nyilvánvaló volt e kutatási terület viszonylagos elszigeteltsége. Nem ismertünk ugyanis olyan, nemzetközileg is ismert egészségügyi vagy humánbiológiai diszciplínát, melyre a fent említett epidemiológiai vizsgálatok tematikai elhelyezésekor hivatkozhattunk volna. Sokéves irodalmi követés után a közelmúltban találtunk ilyen kutatási területre. Ennek és saját epidemiológiai diverzitásvizsgálatainknak a kapcsolatával foglalkozunk e rövid tanulmányban. Reméljük, hogy egyben sikerül rávilágítanunk vizsgálataink lehetséges ökonometriai interpretációjára is.

A közgazdaságtanban a koncentráltági vizsgálatoknak nagy múltja van. Közismert mérőszáma a koncentráltágnak a Gini-féle index. *Theil* [21] nagy hatású könyvében az információs mértéket, illetve valamely *a priori* eloszlásra vonatkozó várható információnyereség különböző változatait ajánlotta a koncentráltág mérésére. Az ökonometriában mindmáig főként ezen indexek használatosak a kategóriák szerinti koncentráltág mérésére. Egy másik, *Gini* által már 1912-ben bevezetett mérték képlete $D = \sum_i p_i^2$, ahol (p_1, \dots, p_n) a kategóriákhoz tartozó valószínűség-eloszlás. D -t ma is használják területi vagy különféle szociológiai paraméterek koncentráltágának vizsgálatára. *E. M. Simpson* 1949-ben ökológiai vizsgálatok kapcsán mintegy újra felfedezte D -t a fajok szerinti koncentráltág, illetve diverzitás mérésére. [20] (Bizonyos értelemben a diverzitási indexek a koncentráltág inverz mérőszámai.) Kitűnő áttekintését adja a koncentráltági és diverzitási indexek kapcsolatának *G. P. Patil* és *C. Taillie*. [16]

*

A 70-es évek elején jelentős növekedésnek indultak az Egyesült Államokban a társadalombiztosítás költségei. Így megnőtt az igény a működési kiadások kórházak közti eltéréseinek behatóbb elemzése iránt is. Egy ilyen analízis alapvető bázisát a betegségkategóriák szerinti betegforgalmi statisztika képezheti. Akkoriban e téren az elterjedten használt statisztikaikategória-rendszerek közül a Betegségek Nemzetközi Osztályozására (BNO) lehetett támaszkodni. Ezek a kategóriák azonban nincsenek tekintettel a gyógyítási és ápolási költségekre, sem pedig a kezelés várható idő-

tartamára és hasonló tényezőkre. Ezért csak igen nagy bizonytalansággal lehet várható költségeket rendelni az egyes kategóriákhoz. Felvetődött a gondolat, hogy a kórházi betegstruktúra valamilyen globális skalárjellemzőjével hozzák kapcsolatba az egy betegre jutó költséget. Struktúráról itt persze csak tágabb értelemben beszélhetünk, hiszen az egyes BNO-kategóriák gyakoriságai között funkcionális kapcsolat nem feltételezhető. Elsőként *R. G. Evans* és *H. D. Walker* [5] foglalkoztak úttörő jellegű közleményükben az említett kapcsolat kérdésével. Munkahipotézisük az volt, hogy a kórházi beteganyag nagyobb komplexitása nagyobb átlagos költséggel jár. A komplexitás mérésére, Theil nyomán, az információs indexet ajánlották. Pontosabban, ha (Φ_1, \dots, Φ_n) a diagnózisok előfordulására vonatkozó a priori valószínűség-eloszlás, (p_1, \dots, p_n) pedig az a posteriori valószínűség-eloszlás, akkor az utóbbi megismerésével járó információnyereség, mely az Evans és Walker által bevezetett komplexitási mérőszámok alapja:

$$I = \sum_i p_i \ln (p_i/\Phi_i)$$

(Itt jegyezzük meg, hogy az a priori valószínűségekre vonatkozó $\Phi = \left(\frac{1}{n}, \dots, \frac{1}{n}\right)$ feltevés mellett az i index kapcsolatba hozható a fentebbi D indexszel, ha a p_i valószínűségek nem túlzottan eltérők. Ugyanis Theil egy lemmája szerint $I \approx 0,5 \chi^2 = 0,5 \sum_i (p_i - \Phi_i)^2 / \Phi_i$, ami viszont a $\Phi_i = \frac{1}{n}$ ($i = 1, \dots, n$) feltevés mellett D lineáris transzformáltja.)

Nem térünk ki fentebb arra, hogy az említett valószínűségi vektorok milyen kategóriaegyüttesre vonatkoznak. Idézett közleményükben Evans és Walker többféle lehetőséget is tárgyalnak. Közülük az elsőt vázlatosan ismertetjük. Legyen N a figyelembe vett kórházak száma, C_j a j -diagnózisok összes esetszáma, c_{ij} a j -diagnózisok száma az i -kórházban, $C_i = \sum_j c_{ij}$, $C = \sum_j C_j$. Legyen továbbá $q_{ij} = c_{ij}/C_j$, $p_{ij} = c_{ij}/C_i$. Ekkor a j -diagnózisoknak a kórházak közti q_{ij}, \dots, q_{Nj} eloszlásához és a kórházak közti egyenletes megoszláshoz, mint a priori feltevéshez tartozó I index:

$$H_j^1 = \sum_i q_{ij} \ln (q_{ij}/(1/N)).$$

Erre a „komplexitási” értékre alapozva vezette be Evans és Walker az egyes kórházakra vonatkozó X_i^1 átlagos komplexitást. Ezt az i kórházra vonatkozóan úgy kapjuk, hogy a j -diagnózisoknak az összes diagnózisok számára vonatkozó $Q_j = C_j/C$ arányaival mint súlyokkal kiszámítjuk a $\sum_j Q_j H_j^1$ közepet. Így jutunk a $\bar{H}_j^1 = H_j^1 / \sum_j Q_j H_j^1$ normált komplexitási értékhez. Végül az i -kórházra jellemző X_i^1 átlagos komplexitás a $\sum_j p_{ij} \bar{H}_j^1$ súlyozott átlag. Ugyanilyen módon vezethető be egy másik diagnózis-komplexitási mérőszám: $H_j^2 = \sum_i q_{ij} \ln (q_{ij}/(C_i/C))$, illetve X_i^2 átlagos komplexitás (az a priori feltevés a képletből kiolvasható). X_i^1 és X_i^2 esetében lényeges szerepet játszanak a kórházak közti megoszlási viszonyok. (Tanulságos lehet ez a momentum például az ökológiában a florális diverzitással kapcsolatban, ahol szintén figyelembe lehetne venni adott faj termőhelyekre vonatkozó előfordulási koncentráltóságát.) A fenti mennyiségek felhasználásával további hasonló mértékek

is definiálhatók. Ilyen például a G_i^1 index, melynek képlete $\sum_j p_{ij} \ln(p_{ij}/(C_j/C))$. Vagyis az i -diagnózisoknak a j -kórházbeli ismeretéből származó információ nyereségről van szó, amikor is az a priori feltevés szerint az i -kórházban (akárcsak a többi kórházban) a j -diagnózis előfordulási valószínűsége az összes diagnózisok körében való C_j/C előfordulási valószínűséggel egyenlő. G_i^1 és a hozzá hasonló G_i^2 esetében a többi kórház szerepe csupán annyi, hogy az ott regisztrált $C_1, \dots, C_{i-1}, C_{i+1}, \dots, C_N$ összes eset-számot figyelembe vesszük C számításánál. G_i^3 esetében, melynek képlete $\sum_i p_{ij} \ln(p_{ij}/(1/M))$, ahol M a diagnóziskategóriák száma, már csakis az adott kórházon belüli viszonyok vétetnek figyelembe.

Evans és Walker kanadai, pontosabban brit columbiai kórházak együttesére elemezte a komplexitási érték és a különféle kórházügyi paraméterek közötti korrelációt. Több paraméter szignifikáns korrelációt mutatott a komplexitással. Így például pozitív kapcsolatot találtak a különféle komplexitási indexek és a fajlagos költség között.

A G_i^3 index átvezet saját vizsgálataink területére, amennyiben csak egy állandóban és előjelben tér el a H' Shannon-Wiener diverzitási indextől. H' -t korábban gyakran használtuk többirányú epidemiológiai elemzésekre, miközben nem volt tudomásunk a fenti „komplexitási” vizsgálatokról. Ez utóbbiak folytatását nagyban meghatározta, hogy az egészségügyi közgazdászok érdeklődése mindinkább az 1970-es évek derekán bevezetett diagnóziscsoport-rendszer (Diagnosis Related Groups — DRG) felé fordult. [2] Ennek kategóriáit a várható orvosi beavatkozásokat, a várható ápolási tevékenységet és a beteg életkorát, állapotát figyelembe véve alakították ki, alapot teremtve a viszonylag pontos költségnormatíva megállapítására. E kategória-rendszer révén a közismert Laspeyres-formula segítségével tételesen elemezhetőek a kórházak költségei. Mint ugyanis ismeretes, e formula révén az aktuális költség összevethető azon feltételezhető költséggel, mely a (DRG) kategóriákhoz tartozó, standardként elfogadott költségek érvényesülése esetén adódnék. A fentebbi komplexitási mérőszámok ilyen részletes vizsgálatokra nem alkalmasak. Globális összefüggések kimutatását azonban inkább ezek vizsgálatától várhatjuk.

Már DRG-statisztikára alapozva végeztek kórházi komplexitásköltség-vizsgálatot *D. N. Schumacher* és munkatársai [19] marylandi (Egyesült Államok) kórházi statisztikákon. Ők is szignifikáns pozitív korrelációt mutattak ki a komplexitás és az átlagos költség között. Nemkülönben *M. L. Barer* [1], aki szintén igazolva látja az információelméleti megközelítés fontosságát. Hasonló eredményre jutott *D. E. Farley* és *C. Hogan* [7]. Farley egy másik közleményben [6] felveti az információs indexek mintavételi torzításának kérdését is. Ezen a ponton hasznosíthatók saját epidemiológiai diverzitás-vizsgálataink tapasztalatai is. Míg ugyanis fenti szerzők a jelek szerint nem ismerték a korábbi biometriai eredményeket,¹ mi ezek ismeretében végeztük vizsgálatainkat. Egyik célunk éppen az ökológiai diverzitásvizsgálatok epidemiológiai adaptációja volt.

Az alkalmazható indexek nagy változatossága, az indexérzékenységi-vizsgálatok, az eltérések szignifikanciájának vizsgálata és általában, a statisztikai ökológiában felhalmozódott óriási metodikai és más ismeretanyag nagyban hozzájárulhat ahhoz,

¹ Nem a fentebb említett szerzők tájékozatlanságát, hanem az interdiszciplináris szakterületek ismeretanyagának szétszórtságát tükrözi, hogy közleményeikben *Herdan* vizsgálatairól [9] szó sem esik. Utóbbi szerző már 1957-ben végzett összehasonlító vizsgálatokat hospitalizált beteganyagban az ún. Fisher-féle α diverzitási index segítségével.

hogy a fentebbi elemzések új lendületet kapjanak. A diverzitási indexek eltéréseinek szignifikancia-vizsgálatát a klasszikus diverzitási elemzések körén belül is sokáig elhanyagolták, mert a leggyakrabban használt mintastatisztikák matematikailag nehezen kezelhetők. Az utóbbi időben azonban a jackknife-technika révén ezt a kérdést sikerült feloldani. ([23] és [4]) Az információs indexek esetében a kérdés visszavezethető ugyan a t -próbára, azonban a jackknife-módszer az egész kérdéskörnek jobb módszertani háttérrel biztosít. Fontos ez a fenti elemzések során is, mert a ritka diagnózisok nagy mintavételi ingadozásokat okoznak. A fentebbi komplexitási vizsgálatok során az indexérzékenység kérdése sem merült fel. Az ökológiai statisztikában viszont régóta számon tartott probléma, hogy a diverzitási indexek nagy része (a Simpson-index és a Shannon—Wiener-index is) túlzottan hangsúlyozza a vezető frekvenciákat, holott például a ritka fajoknak a jelenléte egymagában is jelentős környezeti indikátor lehet. Részben éppen ez az oka annak, hogy a bizonyos kanonikus tulajdonságokkal egyedül rendelkező Shannon—Wiener-index mellett más diverzitási indexek használata is elterjedt. [17] Saját vizsgálataink során is súlyt fektettünk a ritkább diagnózisokra is érzékeny diverzitási indexek alkalmazására. Az utóbbiakra példaként szolgálhatnak az ún. Hurlbert-féle $s(m)$ diverzitásiindex-család nagy m paraméterértékhez tartozó tagjai. Kimutattuk többek között, hogy a halálkori koncentráltóság életkori változását egészen másképpen mutatják azok az indexek, melyek döntő mértékben a vezető halálokok arányát hangsúlyozzák, mint azok, melyek a ritkább diagnózisokra is érzékenyek. [12] A komplexitási vizsgálatokat is érdemes lesz megismételni a ritkább BNO- vagy DRG-kategóriákra kellően érzékeny indexekkel. Lehetséges például, hogy bizonyos orvosi beavatkozások sikeressége csak a kis frekvenciák körében függ jelentősen a betegségi kategória nagyságától. [10] Várható tehát, hogy bizonyos paraméterek, például az ápolási idő és a komplexitás kapcsolata függ attól, milyen érzékenységgű koncentrációs indexet használunk.

Az alkalmazható indexek gazdag tárházának ismeretét korántsem csupán metodikai szempontok teszik kívánatosná. Egy-egy index háttérében ugyanis gyakran figyelemre méltó koncepció áll. Itt nemcsak matematikai modellekre gondolhatunk, hanem az index(érték) funkcionális interpretációjára is. A fentebbi vizsgálatokkal kapcsolatban is érdemes figyelemmel lenni az alkalmazható indexek szélesebb körére. Például az $s(m) = \sum_i (1 - (1 - p_i)^m)$ ($m = 2, 3, \dots$) Hurlbert-féle indexcsalád [11] tagjainak alkalmazásával választ kaphatunk arra, hogy a napi betegfelvételek számát, műtétek számát stb. m -nek véve, átlagosan hányféle diagnózis, hányféle műtét várható. Jogos feltételezés, hogy a beteganyagban az $s(m)$ növekedésében megmutatkozó nagyobb heterogenitása növeli az átállások számát és ez adott esetben növelheti az átlagos költségeket. Emellett $s(m)$ alkalmazása során a kisebb frekvenciákra való érzékenység m növelésével beállítható.

Valamelyest eltérő koncepció áll azon index háttérében, mely rögzített eset-szám mellett az egymás után következő esetek (diagnózisok) azonos elemű szakaszainak vagy a típusváltásoknak az átlagos számával méri a diverzitást. [3] A szakaszszám/összesetszám index közeli rokonságban van a Simpson-index reciprokával vagy ellentettjével, mint diverzitási indexszel. Interpretációja azonban kézzelfoghatóbbá teheti a fenti komplexitás-elemzéseket.

Hasonló oknál fogva érdemes számon tartani a kategóriák átlagos „ritkaságán” alapuló indexeket. [15] Hiszen az r_i ritkaság, mely a p_i előfordulási valószínűség

valamilyen monoton csökkenő függvénye lehet, minden bizonnyal növeli a beavatkozási, ápolási költségeket, esetleg csökkenti a gyógyítás esélyeit. (Az $r_i = -\ln p_i$ választás esetén egyébként a populációra vonatkozó átlagos ritkaság a Shannon-Wiener-indexszel azonos.) Új dimenziót adhat a vizsgálatoknak olyan diverzitási indexek bevezetése, melyek a kategóriák taxonómiai távolságát is figyelembe veszik. Ilyen a $p' \Delta p$ képletű ún. kvadratikus entrópia [18]; p a valószínűségeloszlás vektora, Δ pedig a szimmetrikus távolság-mátrix. Ha kellő megfontolások után állást foglalnunk az egyes BNO- vagy DRG-kategóriáknak legalább ordinális skálán vett távolságát illetően, akkor a kvadratikus entrópia, mint inverz koncentrációs index alkalmazásával talán árnyaltabban értelmezhetjük a kórházi komplexitás és a költségek kapcsolatát. A közeljövőben tervezünk hasonló vizsgálatokat.

*

Egy korábbi írásunkban beszámoltunk már e lap hasábjain az epidemiológiai diverzitás-vizsgálatok viszonylagos újszerűségében rejlő kutatási lehetőségekről. Az elmúlt években magunk is foglalkoztunk a morbiditási és mortalitási koncentráltóság életkori és szekuláris változásaival és országok közti eltéréseivel. Vizsgáltuk a diagnosztikai tevékenység minőségének a diagnózis diverzitással való kapcsolatát is. Mostani közleményünkben az epidemiológiai diverzitás-vizsgálatok ökonometriai vonatkozására kívántuk felhívni a figyelmet. Nem állítható persze, hogy a morbiditási struktúra komplexitásának és az átlagos kórházi költségeknek a kapcsolata a kutatók fő sodrába esik. Emellett többszörösen interdiszciplináris szakterületről van szó. Ezen okoknál fogva az irodalmi előzmények szórványosak és esetenként a szakterület művelői a fontos közleményekről is későn vagy egyáltalán nem szereznek tudomást. Ez ellen — érthetően — nem nyújthat biztosítékot a tudományos dolgozatok szokásos lektorálási rendszere sem. Mindez indokolhatja e sajátos szakterület helyzetének időről időre történő alapos áttekintését.

IRODALOM

- [1] Barer, M. L.: Case-mix adjustment in hospital cost analysis. Information Theory revisited. *Journal of Health Econometrics*. 1982. évi 1. sz. 53—80. old.
- [2] Bondár Éva: A diagnóziscsoportokra épülő finanszírozási rendszer bemutatása. *Népegészségügy*. 1986. évi 2. sz. 95—98. old.
- [3] Cairns, J. Jr.—Smith, E. P.: Randomizing data and the sequential comparison index. *Research Journal Pollution Control Federation*. 1989. évi 11—12. sz. 1733—1738. old.
- [4] Dugmanics Imre—Izsák János—Károlyi György: A diagnózisstatistikák diverzitásának vizsgálata jackknife-módszerrel. *Statistikai Szemle*. 1992. évi 1. sz. 54—62. old.
- [5] Evans, R. G.—Walker, H. D.: Information theory and the analysis of hospital cost structure. *Canadian Journal of Economics*. 1972. évi 3. sz. 398—418. old.
- [6] Farley, D. E.: Measuring case-mix specialization and the concentration of diagnoses in hospitals using information theory. *Journal of Health Econometrics*. 1989. évi 2. sz. 185—207. old.
- [7] Farley, D. E.—Hogan, C.: Case-mix specialization in the market for hospital services. *Health Services Research*. 1990. évi 5. sz. 757—783. old.
- [8] Gini, C.: Variabilité a mutabilitá. *Studi Economico-Giuridici Facultate Giurisprudenza Universitate Cagliari*. A. III. Parte II. 1912. évi 3—159. old.
- [9] Herdan, G.: The mathematical relation between the number of diseases and the number of patients in a community. *Journal of the Royal Statistical Society*. A sorozat. 1957. évi 3. sz. 320—330. old.
- [10] Hughes, R. G.—Hunt, S. S.—Luft, H. S.: Effects of surgeon volume and hospital volume on quality of care in hospitals. *Medical Care*. 1987. évi 6. sz. 489—503. old.
- [11] Hurlbert, S. M.: The nonconcept of species diversity: a critic and alternative parameters. *Ecology*. 1971. évi 4. sz. 577—586. old.
- [12] Izsák, J.: Numerical experimentation on diversity curves applied in epidemiology. *Biométrie—Praximétrie*. 1989. évi 3. sz. 97—113. old.

- [13] Izsák János—Juhász-Nagy Pál: Morbiditási adatsorok diverzitásának vizsgálata. *Biológia*. 1979. évi 2. sz. 177—183. old.
- [14] Izsák János—Juhász-Nagy Pál: Betegségmintázatok vizsgálatáról. *Magyar Tudomány*. 1982. évi 1. sz. 39—43. old.
- [15] Patil, G. P.—Taillie, C.: An overview of diversity. Megjelent: *Ecological Diversity in Theory and Practice*. International Co-operative Publishing House. Fairland. Maryland. 1979. 3—27. old.
- [16] Patil, G. P.—Taillie, C.: Diversity as a concept and its measurement. *Journal of American Statistical Association*. 1982. évi szeptember. 548—561. old.
- [17] Pielou, E. C.: *Ecological Diversity*. Wiley. New York. 1975. 159 old.
- [18] Rao, C. R.: Diversity and dissimilarity coefficients: A unified approach. *Journal of Theoretical Population Biology*. 1982. évi 1. sz. 24—43. old.
- [19] Schumacher, D. N.—Horn, S. D.—Solnick, M. F.—Atkinson, G.—Cook, J.: Hospital cost per case. *Medical Care*. 1979. évi 10. sz. 1037—1047. old.
- [20] Simpson, E. M.: Measurement of diversity. *Nature*. 1949. évi április. 163—168. old.
- [21] Theil, H.: *Közgazdaságtan és információelmélet*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1970. 501 old.
- [22] Theil, H.: *Principles of Econometrics*. Wiley. New York. 1971.
- [23] Zahl, S.: Jackknifing an index of diversity. *Ecology*. 1977. évi 4. sz. 907—913.

TÁRGYSZÓ: Matematikai statisztika.

РЕЗЮМЕ

На протяжении двух последних десятилетий ряд специалистов исследовал корреляцию между т.н. комплексностью больничного материала и больничными расходами. Комплексность является понятием, связанным с анализом распределения диагнозов с точки зрения теории информации и ее можно считать одной из разновидностей индекса состава случаев заболеваний. Согласно общему опыту упомянутая корреляция является положительной.

Автор дает этой проблематике более широкую интерпретацию, как в отношении предшествования биометрических факторов, так и используемых методологических возможностей. Анализ индексов комплексности и родственных им специализированных индексов представляет в новом свете произведенные в последние годы исследования концентрации диагнозов.

SUMMARY

The correlation of so-called complexity of inpatients and the costs of hospital treatment were analysed by a number of researchers in the last two decades. Complexity is a concept connected to information theoretical analysis of the distribution of diagnoses, which can be taken for a version of the case-mix index. The correlation referred to above is usually positive.

The author offers the interpretation of the topic in a wider sense, as regards both biometric precedents and methodological possibilities to be used. The analysis of complexity and of related specialization indexes highlights from a new aspects diagnosis-concentration analyses performed in recent years.

A MAGYAR STATISZTIKAI TÁRSASÁG 1991. ÉVI TEVÉKENYSÉGE

A Magyar Statisztikai Társaság (MST) 1990. március 3-i újjáalakuló közgyűlését és törvényes bejegyzését követően megkezdődött a szakosztályok szerveződése, és már az első évben több sikeres szakmai rendezvényre került sor. Az elfogadott alapszabály szerint a Társaság elődjeinek tekinti az 1922 és 1948 között működött Magyar Statisztikai Társaságot, valamint a Magyar Közgazdasági Társaság később megalakult és 1990-ig működő Statisztikai Szakosztályát. Egyéves megbízatással a közgyűlés megválasztotta a Társaság elnökségét és választmányát.

1991. április 12-én került sor a tisztújító közgyűlésre, amelyen néhány technikai jellegű kérdésben módosult az alapszabály is. Folytatódott a szakosztályok szervezése, megelénkült a szakmai tevékenység is. Az újjáalakult Társaság eddigi tevékenységét több sikeres rendezvény, vitaülés, előadás jellemezte.

Az MST újjáalakulása után a szakmai-tudományos tevékenység elsősorban a fokozatosan megalakult szakosztályok keretei között indult meg. Jelenleg a következő szakosztályok működnek:

Demográfiai Szakosztály,
Gazdaságstatisztikai Szakosztály,
Igazságügyi és Közigazgatás-statisztikai Szakosztály,
Nemzetközi Statisztikai Szakosztály,
Statisztikatörténeti Szakosztály,
Társadalomstatisztikai Szakosztály,
Területi Statisztikai Szakosztály.

A technikai jellegű alapszabály-módosítások közül fontos, hogy — az általános szokásokkal összhangban — a Társaság választott tisztségviselőinek mandátuma három évre szól.

A Társaság taglétszáma 1992. január 1-jén 420, ebből az alapító tagok száma 350, az örökös tagoké pedig 6 fő volt.

A Társaság örökös tagjai: *Gyulay Ferenc* (statisztikai főtanácsos, a Statisztikai Szemle ny. főszerkesztője), *Horváth Róbert* (ny. egyetemi tanár), *Rónai András* (ny.

egyetemi tanár), *Schmidt Ádám* (ny. tudományos tanácsadó), *Snyder Árpád* (ny. tudományos tanácsadó), *Vincze István* (ny. egyetemi tanár).

Az 1991—1993-as időszakra titkos szavazással megválasztott tisztségviselők a következők:

Elnök: *Kupcsik József* (Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem),

Alelnökök: *Szilágyi György* (Központi Statisztikai Hivatal) és *Vavró István* (Igazságügyi Minisztérium),

Főtítkárs: *Marton Ádám* (Központi Statisztikai Hivatal),

A választmány tagjai: *Andorka Rudolf* (Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem), *Árva János* (Központi Statisztikai Hivatal), *Éltető Ödön* (Központi Statisztikai Hivatal), *Fekete Gyula* (Központi Statisztikai Hivatal), *Hajnal Béla* (KSH Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Igazgatóság), *Józan Péter* (Központi Statisztikai Hivatal), *Király László György* (KSH Bács-Kiskun megyei Igazgatóság), *Kolosi Tamás* (Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés), *Kovács Tibor* (Központi Statisztikai Hivatal), *Kőszeginé Kalas Mária* (ny. tudományos főmunkatárs), *Németh Ferenc* (Központi Statisztikai Hivatal), *Novák Zoltán* (KSH Baranya megyei Igazgatóság), *Párniczky Gábor* (ny. egyetemi tanár), *Rácz Albert* (ny. államtitkárs), *Vértés András* (Gazdaságkutató Intézet).

A szervezőtitkárs: *Szabó Éva*.

A számvizsgáló bizottság elnöke: *Szamosvölgyi Elemér* (Központi Statisztikai Hivatal), tagjai: *Káposzta Sándor* (Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem) és *Németh Pál* (Állami Biztosító).

Alapszabálya értelmében a Társaság nyitott a statisztika különböző területeit művelők számára, azonban az elmúlt negyven év körülményeinek, adottságainak következtében — a korábbi MKT Statisztikai Szakosztályához hasonlóan — a Társaságban túlnyomórészt a hivatalos statisztikai szolgálat, az egyetemek és főiskolák statisztikai tanszékeinek munkatársai, illetve a statisztikai tevékenység iránt érdeklődők és a statisztikát felhasználók vesznek részt.

A közgyűlés megvitatta az Elnökség, valamint a számvizsgáló bizottság jelentését. Az 1990. év folyamán a Társaságnak különböző forrásokból 104 529 forint bevétele volt, míg

kiadásai 17 747 forintot tettek ki. Így 1991. január 1-jén 86 782 forint volt a Társaság számláján.

A közgyűlés megemlékezett alelnökének, az 1990 folyamán elhunyt *Drechsler Lászlónak* munkásságáról, érdemeiről.

A Társaság tevékenységét meghatározó szakosztályi rendezvények mellett évente egy-két alkalommal sor kerül nagyobb szabású, közérdeklődésre számot tartó össztársasági keretek közötti rendezvényekre is.

Az MST választmánya az MTA Statisztikai Bizottságával együttesen, a KSH felkérésére, 1991. május 8-án megvitatta a várhatóan 1992-ben életbe lépő új statisztikai törvény tervezetét. A tanácskozás számos fontos, főleg elvi jellegű kérdésben foglalt állást. Rámutatott arra, hogy a statisztikai törvénnyel párhuzamosan kidolgozás alatt levő informatikai törvény és adatvédelmi törvény között sok a közvetlen kapcsolódási felület, ezért azokat, szemben a vitaülés idején ismert helyzettel, nem egymástól függetlenül, hanem szorosan összehangolva, egyidejűleg kell megtárgyalni és elfogadtatni. Ugyancsak rámutatott arra, hogy összhangot és kapcsolatot kell kialakítani a közeljövőben a Parlament elé terjesztendő olyan más törvényekkel, amelyek a statisztika számára fontos információk tartalmát és előállítását szabályozzák, mint amilyen a számviteli, az államháztartási, a jegybanki, a pénzügyi, a társadalombiztosítási törvény. Megoszlott a vélemény abban a kérdésben, hogy a KSH-nak az biztosít-e nagyobb függetlenséget és pártatlanságot, ha a miniszterelnök vagy a Parlament felügyelete alá tartozik. Hosszas vita után a tanácskozás résztvevői állást foglaltak abban a kérdésben, hogy a KSH és más állami szervek által közölt sokféle típusú adat közül melyik minősülhet „hivatalos adatnak”. Egyöntetű volt a Bizottság véleménye abban, hogy a kizárólag statisztikai célra és a hivatalos statisztikai szolgálat által gyűjtött különböző adatok egymással összekapcsolhatók legyenek, mert ezek a gazdasági és társadalmi összefüggések mélyebb megismerését teszik lehetővé. A tanácskozók főleg arra keresték a választ, hogy miképpen lehet megszerezni ehhez az adatkezelési módszerhez a kellő törvényi felhatalmazást, s ugyanakkor biztosítani az egyéni adatok és a személyiségi jogok védelmét.

A választmány legutóbbi, 1991. december 3-i ülésén a szakosztályok vezetőinek előterjesztései alapján áttekintette az 1992. évi munkatervet. Állást foglalt atekintetben is, hogy

össze kellene állítani egy olyan társasági „almanach”-ot, amely megalakulása óta 1992 elejéig tényszerűen tartalmazná a jelenleg érvényes alapszabályt, a tisztségviselők, az alapító tagok névsorát, a szakosztályok és azok tisztségviselőinek névsorát, címét stb. Ennek összeállítására egy négytagú bizottságot kért fel a választmány. Remélhetőleg ez a dokumentáció még 1992 első felében elkészül, s azt a Társaság minden tagja kézhez fogja kapni.

A gazdasági rendszer és a statisztika jelenlegi kapcsolatában a pénzügyi rendszer változásai képezik az egyik legaktuálisabb témát. Ezért a Magyar Statisztikai Társaság égisze alatt 1991. december 11-én a „Pénzügyi információ-rendszer — pénzügyi statisztika” címmel egész napos konferenciát tartottak, melynek megrendezését a Kereskedelmi Bank Rt. támogatta.¹ A nagy érdeklődéssel kísért tanácskozáson a témában érintett vagy a témához szorosan kapcsolódó valamennyi terület (pénzügyi irányítás, bankok, vám, adó stb.) képviselője részt vett.

A konferencián valóságos „párbeszéd” alakult ki a pénzügyekről különböző elképzeléseket valló intézmények és szakértők között. Világossá váltak a jelenlegi, illetve a kialakulóban levő rendszer erős és gyenge pontjai, sőt megállapodások is létrejöttek egyfajta „szereposztásról”. Tisztázódtak azok a területek is, amelyeknek bővebb kifejtéséhez, megvitatásához szűkebb szakmai körben a Szakosztály nyújthat majd a jövőben fórumot, illetve amelyek más aspektusban várnak további elemzésre, értékelésre (például mérlegrendszerrel, más statisztikákkal összefüggésben).

A Magyar Statisztikai Társaság szakosztályainak tevékenysége a következőkben foglalható össze.

A *Területi Statisztikai Szakosztály* (elnök: *Kovács Tibor*, KSH) 1990. júniusi újjáalakulása óta országos jellegű tudományos ülést még nem tartott; tevékenységét a regionálisan szervezett munkacsoportokban folytatta.

Hosszabb módszertani előkészítő munka lezárásaként az észak-magyarországi munkacsoport egy Miskolcon tartott kibővített ülésen vitatta meg a nem közigazgatási (kistérségi) városkörnyéki területbeosztási rendszer kialakításának lehetőségeit, a gyakorlati megoldás módszereit és feladatait. A vita alapján kialakított elvek és megoldások konkrét felhasználása azóta a hivatali munka részévé vált; a

¹ A konferencia részletes beszámolóját lásd a *Statisztikai Szemle* jelen számában (536—538. old.).

területi statisztikai szervek elkészítették az ország kistérségi rendszere településjegyzékének első változatát, amelynek értékelése és az érdekelt tárcákkal való egyeztetése folyamatban van annak érdekében, hogy már a jövő évtől alkalmazhassák.

A nyugat-dunántúli munkacsoport — Baranya megye részvételével — az Alpok-Adria együttműködés statisztikai feladatairól rendezett vitaülést Kaposváron. Az együttműködésben öt magyar megye vesz részt, és a statisztikai-informatikai albizottság soros elnöki tisztét két évre a Vas Megyei Igazgatóság igazgatója látja el. A vitán az együttműködés által igényelt statisztikai adatszolgáltatás elvi, módszertani és nemzetközi összehasonlíthatósági kérdéseiről volt szó.

Az alföldi munkacsoport — számos meghívott részvételével — Szarvason rendezett két-napos konferenciát az önkormányzatok és a területi statisztika közötti információk kapcsolatok témaköréről. Meghívott előadóként a Békés megyei Közgyűlés főjegyzője, Szarvas város polgármestere és a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Területi Államháztartási és Közigazgatási Információs Szolgálat (TÁKISZ) igazgatója fejtette ki véleményét, míg a statisztikusok az önkormányzatok adatigénye kielégítésének lehetőségét vitatták meg.

A Budapest-Pest megyei munkacsoport ülésének *dr. Ludwig Halász*, Bécs város Statisztikai Hivatalának főtanácsosa volt a vendége, aki részletes beszámolót adott az 1991. évi osztrák népszámlálás bécsi tapasztalatairól, majd ezt követően részletes munkamegbeszélés alakult ki a két hivatal munkájáról, a fővárosok között folyó nemzetközi összehasonlítások következő feladatairól.

A Szakosztály alapvetően a jövő évben is a regionális munkacsoportok keretei között dolgozik; de szervezés alatt áll egy országos konferencia, amely hivatott lesz részletesen feldolgozni az önkormányzati statisztikai rendszer átfogó kérdéseit és megoldandó feladatait. (A szarvasi vitaülés már ennek előkészítéseként is tekinthető.) Ugyancsak e rendezvényen kíván megemlékezni a területi statisztikai szervek megalakulásának 40. évfordulójáról.

Az 1990. év őszén alakult *Demográfiai Szakosztály* (elnök: *Andorka Rudolf*, Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem) két rendezvény szervezésében és lebonyolításában vett részt 1991-ben. A tavasszal lezajlott „A népesedéspolitika időszerű kérdései” című munkaülés a szakosztály első önállóan szervezett és bemutatkozó, toborzó jellegű rendezvénye

volt. A Statisztikai Társaság tagságának széles köre előtt először nyílt alkalom kifejezni a Szakosztály megalakulásának célját, törekvéseit. Eszerint a Szakosztály nem a szakmabeliek belterjes klubjaként kíván működni, hanem a demográfia interdiszciplináris jellegéből adódóan, egy-egy időszerű kérdést a rokon- és társtudományok képviselőivel együtt kíván megvitatni. Az előbbi rendezvény célja is ez volt — szép számú résztvevővel és élénk vitával. Az ülésen a népesedéspolitika múltja, jelene és jövője került terítékre. A vitaindító előadások főleg a múltbeli intézkedések értékelésével, a hatékonyság kérdésével foglalkoztak, de szó volt a jövőről is főleg olyan formában, hogy az anya-, a gyermek- és a családvédelem területén jelenleg még meglévő támogatásokat és kedvezményeket ne szüntessék meg a jövőben.

Az ősszel az MTA Demográfiai Bizottságával, valamint a TS-3/3 kutatási program résztvevőivel közösen rendezett „Népesedés és népesedéspolitika” című tudományos konferenciának egyik társrendezője volt a Demográfiai Szakosztály. A Szakosztály tagjai közül ugyanis számosan irányítóként vagy közreműködőként vettek részt a népesedési helyzettel és a demográfiával foglalkozó kutatási alprogramokban. A konferencián a hatéves kutatási program lezárásaként a hat különböző alirány munkájáról, kutatási eredményeiről számoltak be a kutatók a sajtó, a televízió és a meghívott résztvevők előtt. Minden szakmai alirány beszámolóját vita követte. (A konferencián elhangzott előadásokat, korreferátumokat és a vita anyagát a *Demográfia* című folyóirat 1991. évi 1–2. száma teljes egészében közli.)

A *Társadalomstatisztikai Szakosztály* (elnök: *Harcza István*, KSH) 1991 szeptemberében alakult meg. A szakosztály alapítói olyan működési forma kialakítását tűzték ki célul, amely megfelelő feltételeket teremt a nyitott műhelyviták megszervezéséhez. A szakmai programok keretében elsősorban a tervezett adatfelvételek koncepcióit és kérdőívterveit, valamint a kapott eredményeket vitatják meg.

Már az alakuló ülés is e gondolat jegyében zajlott le, napirendre tűzve az 1992/93. évi rétegződés- és életkörülmény-felvétel koncepciójának megvitatását. 1991 decemberében újabb vitaülésre került sor, amelyen az 1992. évi társadalmi mobilitási felvétel kérdőívtervezete volt napirenden.

Az 1992. évi szakmai program keretében az 1992. évi jövedelmi felvétel kérdőívét, majd ezt követően a rétegződésvizsgálat további kérdő-

ívét tárgyalják meg a műhelyvitákon. A Szakosztály tervezi a külső intézményekben (Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem Szociológia Tanszéken, MTA Szociológiai Kutatóintézetében stb.) végzett empirikus adatfelvételek programjainak és eredményeinek megvitatását is.

A *Közigazgatás- és Igazságügy-statisztikai Szakosztály* (elnök: *Kovácsics Józsefné*, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar) 1991. májusi alakuló ülésén *dr. Stauber József* főosztályvezető ügyész tartott előadást „A jogi informatika helyzete Ausztriában és Németországban” címmel. A második ülésen *dr. Benkő István*, a Napra-Forgó Kft. igazgatója tartott előadást „Hatályos jogszabályok teljes szövegű adatbázisa (Számítógépről modemen és telefonon keresztül)” címmel. Előadását számítógépes beszámolóval illusztrálta. A harmadik ülésen *dr. Vass Lucia*, a Külkereskedelmi Főiskola adjunktusa beszélt a fiatalok bűnözés jellemző tendenciáiról és várható alakulásáról az 1965—1989-es évek adatai alapján, azt követően pedig *dr. Dietz Gusztávné*, a Belügyminisztérium Statisztikai osztályának vezetője tartott beszámolót az 1991. október 16. és 19. között Budapesten megrendezett Nemzetközi Kriminál-informatikai Konferenciáról. Valamennyi előadást élénk vita követte.

A jövő évi tervek között egy kétnapos konferencia szerepel valamelyik vidéki városban, a tematikus programokat pedig a kutatások előrehaladásától függő és a legaktuálisabb téma határozza meg.

A *Statisztikatörténeti Szakosztály* (elnök: *Faragó Tamás*, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár) 1991 júniusában alakult. Az alakuló ülésen két előadás hangzott el. *Dr. Árvay János* áttekintette az elmúlt 40 év során kialakult népgazdasági mérlegszámítási módszerek fejlődését, illetve a két elkülönülő gazdasági rendszer mérlegrendszerének eredményeit és összehasonlíthatóságát. *Dr. Csahók István* pedig beszámolt a Hivatal 125 éves fennállása megünneplésének terveiről, és egyben felkérte a Szakosztályt az aktív részvételre.

1991 októberében egynapos vándorülést rendezett a Szakosztály Székesfehérvárott, ahol három előadás hangzott el. *Dr. Tóth Tibor*, a Földművelésügyi Minisztérium helyettes államtitkára „Agrártörténet — Agrárpolitika”, *dr. Dányi Dezső* a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat ny. igazgatója „A válságok és a statisztika a két világháború között”, továbbá *dr. Kralovánszky Alán* és *dr. Éry Kinga* a Nemzeti Múzeum munkatársai

„A székesfehérvári királyi bazilika embertani leletei” címmel tartottak előadást.

1992-ben lesz a hivatalos statisztikai szolgálat megalakulásának 125 éves jubileuma, az erről történő megemlékezés jegyében 1992 őszén háromnapos konferenciára kerül sor. A tervek szerint a Hivatal és a statisztikai tudomány története, egyes statisztikai felvételek története, illetőleg a történeti statisztika utolsó évtizedbeli fejlődése alkotná a rendezvény gerincét.

A *Nemzetközi Statisztikai Szakosztály* (elnök: *Kőszeginé Kalas Mária*) 1990 szeptemberében alakult meg. A Szakosztály 1991 során nagy érdeklődéssel kísért vitaülést szervezett „A rubelről a dollárelszámolásra történő áttérés következményeinek felmérése és az ezzel kapcsolatos nemzetközi gazdasági elemzés” címmel. Részt vett továbbá a Szakosztály, a Gazdaságstatisztikai Szakosztállyal közösen az 1990. december 11-én megrendezett egésznapos pénzügystatisztikai tudományos konferencia megszervezésében. Mindezek a megmozdulások jól szolgálták a Szakosztály azon célkitűzéseit, hogy nyitott gazdaságunk döntéshozói és döntéshozói kellő időben rendelkezzenek azokkal a megfelelő mennyiségű és minőségű összehasonlító nemzetközi statisztikai információkkal, amelyek szükségesek a rövid és a középtávú gazdaságpolitika kialakításához.

Az 1992-es év programjában olyan fontos területek nemzetközi vonatkozású tárgyalását tervezik, mint az egészségügy, a környezetvédelem, a migráció, a turizmus stb. statisztikája. A Szakosztály törekszik minél több hazánkban tartózkodó külföldi szakembert is felkérni eredményeik ismertetésére, nézeteik kifejtésére.

A *Gazdaságstatisztikai Szakosztály* (elnök: *Rácz Albert*) 1991. évi megalakulásakor, figyelembe véve e terület rendkívüli fontosságát, célkitűzéseit a következőkben fogalmazta meg:

— törekedni kell a mikro- és makrostatisztikai szféra egyensúlyára;

— az adatszolgáltatókkal való új típusú kapcsolatok, a felhasználási területek súlypontjainak változásai más jellegű feladatmegosztást, újfajta együttműködést kívánnak a statisztika készítőitől, felhasználóitól, oktatási és kutatási területeitől;

— szélesebb szakértői (banki, biztosítási, adózási, számviteli, kutatói stb.) kört kívánatos megnyerni és bevonni a Szakosztály és vezetése munkájába;

— a Szakosztály teremtsen a szakmai feladatok mellett érdekegyeztetői, közvetítői, kapcsolattartási fórumot is anélkül, hogy a Hivatal kormányzati funkcióinak átvételére törekedne;

— a szakmai program a gazdaságstatisztika súlyponti változásainak megfelelően helyezze előtérbe töb-

bek között a pénzügyi és a vagyonstatisztika, a nemzetgazdasági elszámolások, az adatgyűjtések, az elosztás és a cserearány témaköreit, valamint a számvitel változásából adódó problémákat.

1991-ben két szakosztályi ülést, egy műhelyösszejevetelt, a Nemzetközi Statisztikai Szakosztály segítségével pedig egy „társasági szintű” konferenciát rendeztek.

Az első szakosztályi ülésen a Kanadai Statisztikai Hivatal méltán neves gazdaságstatisztikai szakértője, *Michael Colledge* tartott előadást a kiskereskedelmi statisztika elvi, módszertani kérdéseinek kanadai tapasztalatairól, és megválaszolta a hazai szakértők néhány kérdését.

A Szakosztály következő ülése a statisztikai átalakulás egyéb aktuális kérdéseinek, a gazdaságstatisztika belső átalakulása fontossági sorrendjének, az osztályozások átalakításának, az európai és az ENSZ-normákhoz igazítás elvi és módszertani problémái ismertetésének, megvitatásának teremtett fórumot. A statisztikai osztályozások alkalmazása a gazdasági életben igen elterjedt és egyre közvetlenebbé vált, így rendkívül fontos az érdekeltek eszmecseréje. A téma előadói *Végyvári Jenő*, a KSH elnökhelyettese és *Tűű Lászlóné*, a KSH ny. osztályvezetője voltak.

A Szakosztály a „műhely” keretében nyújtott lehetőséget a nemzeti vagyon kutatási koncepciójának véglegesítéséről folytatott eszmecserére. E kutatás vezetője *Nyilas András*, a Gazdaságkutató Intézet ny. igazgatóhelyettese.

Az elkövetkező 1—2 évre kialakított programtervezet az alábbi témákat tartalmazza:

- a statisztikai osztályozások a gazdaságstatisztikai prioritások összefüggésében;
- a statisztikai tájékoztatás; a makro- és a mikroinformációs rendszerek és az információigények, a gazdasági szervezetek saját információigénye és a statisztikai adatigény összekapcsolása; az adatszolgáltatási készség;
- a statisztikai és a pénzügyi információ-rendszer, kapcsolataik, összefüggéseik;
- a statisztika megfigyelési rendszerének korszerűsítése; a jogi és a nem jogi személyiségű gazdasági szervezetek egységes beszámolási rendszerének kialakítása;
- a gazdasági szervezetek regisztrálása;
- gazdasági és társadalmi életkörülmények;
- a privatizáció és tulajdonváltás statisztikai mérése;
- az SNA—ESA magyar számlarendszer;
- a nemzetivagyon-kutatás (részbeszámolók);
- a fejlődési ütem mérése;
- a nemzetközi összehasonlítások új területei.

1992-ben ünnepli megalakulásának 125. évfordulóját a magyar statisztikai szolgálat. Az ezzel kapcsolatos tudományos programban megfelelő részt vállal a Társaság, és számít a tagság aktív közreműködésére. (Főként a Statisztikatörténeti Szakosztály tekinti feladatának mind a statisztika történetének, mind a történeti statisztikának az ápolását.)

Végül, de nem utolsó sorban meg kell még említeni, hogy 70 éve alakult meg a Magyar Statisztikai Társaság, valamint 40 éves múltat tekintenek vissza a Hivatal területi szervezetei. Különböző társasági rendezvényeken ezekről az évfordulókról is meg fognak emlékezni.

Dr. M. Á.

KONFERENCIA A PÉNZÜGYI STATISZTIKÁRÓL*

A társadalmi-gazdasági átalakulás számos területen változtatásokat, módosításokat igényel, mégpedig azért, mert e területeken egyrészt módosítások nélkül nem mehet végbe az átalakulás, másrészt pedig a rendszerváltás megszüntette az irányítás, a gazdaság-szervezés, az információnyújtás korábbi feltételeit. Természetesen e kapcsolatok viszonylagosak, és a kölcsönhatások együtt és egyidejűleg többféleképpen érvényesülnek.

A statisztikai munka irányítói, szervezői felismerték, hogy a bemutatott hatások elérték, sőt alapjaiban érintik az állami statisztikai rendszert is, és ezt érzékelik mind az adatfelhasználók mind a szolgáltatók. A statisztikát

felhasználók, így elsősorban a társadalmi-gazdasági irányításért felelős kormányzati szervek az új körülményeknek megfelelő, de a korábbi hagyományokat követő pontos, naprakész adatokat igényelnek.

Az igények természetesen indokoltak, de nem lehet egyik napról a másikra egy nagyméretű információ-rendszert teljesen új alapokra helyezni úgy, hogy közben a folyamatosság is megmaradjon. A Magyar Statisztikai Társaság (MST) a „Pénzügyi információ-rendszer — pénzügyi statisztika” című konferencia megrendezésével ehhez kívánt hozzájárulni. A Társaság Elnöksége három szempontból tartotta fontosnak e téma megvitatását.

1. Az általános statisztikai információ-rendszeren belül jelentősen megnő a pénzügyi folya-

* A konferenciát 1991. december 11-én rendezték a Központi Statisztikai Hivatalban.

bek között a pénzügyi és a vagyonstatisztika, a nemzetgazdasági elszámolások, az adatgyűjtések, az elosztás és a cserearány témaköreit, valamint a számvitel változásából adódó problémákat.

1991-ben két szakosztályi ülést, egy műhelyösszejevetelt, a Nemzetközi Statisztikai Szakosztály segítségével pedig egy „társasági szintű” konferenciát rendeztek.

Az első szakosztályi ülésen a Kanadai Statisztikai Hivatal méltán neves gazdaságstatisztikai szakértője, *Michael Colledge* tartott előadást a kiskereskedelmi statisztika elvi, módszertani kérdéseinek kanadai tapasztalatairól, és megválaszolta a hazai szakértők néhány kérdését.

A Szakosztály következő ülése a statisztikai átalakulás egyéb aktuális kérdéseinek, a gazdaságstatisztika belső átalakulása fontossági sorrendjének, az osztályozások átalakításának, az európai és az ENSZ-normákhoz igazítás elvi és módszertani problémái ismertetésének, megvitatásának teremtett fórumot. A statisztikai osztályozások alkalmazása a gazdasági életben igen elterjedt és egyre közvetlenebbé vált, így rendkívül fontos az érdekeltek eszmecseréje. A téma előadói *Végyvári Jenő*, a KSH elnökhelyettese és *Tűz Lászlóné*, a KSH ny. osztályvezetője voltak.

A Szakosztály a „műhely” keretében nyújtott lehetőséget a nemzeti vagyon kutatási koncepciójának véglegesítéséről folytatott eszmecserére. E kutatás vezetője *Nyilas András*, a Gazdaságkutató Intézet ny. igazgatóhelyettese.

Az elkövetkező 1—2 évre kialakított programtervezet az alábbi témákat tartalmazza:

- a statisztikai osztályozások a gazdaságstatisztikai prioritások összefüggésében;
- a statisztikai tájékoztatás; a makro- és a mikroinformációs rendszerek és az információigények, a gazdasági szervezetek saját információigénye és a statisztikai adatigény összekapcsolása; az adatszolgáltatási készség;
- a statisztikai és a pénzügyi információ-rendszer, kapcsolataik, összefüggéseik;
- a statisztika megfigyelési rendszerének korszerűsítése; a jogi és a nem jogi személyiségű gazdasági szervezetek egységes beszámolási rendszerének kialakítása;
- a gazdasági szervezetek regisztrálása;
- gazdasági és társadalmi életkörülmények;
- a privatizáció és tulajdonváltás statisztikai mérése;
- az SNA—ESA magyar számlarendszer;
- a nemzetivagyon-kutatás (részbeszámolók);
- a fejlődési ütem mérése;
- a nemzetközi összehasonlítások új területei.

1992-ben ünnepli megalakulásának 125. évfordulóját a magyar statisztikai szolgálat. Az ezzel kapcsolatos tudományos programban megfelelő részt vállal a Társaság, és számít a tagság aktív közreműködésére. (Főként a Statisztikatörténeti Szakosztály tekinti feladatának mind a statisztika történetének, mind a történeti statisztikának az ápolását.)

Végül, de nem utolsó sorban meg kell még említeni, hogy 70 éve alakult meg a Magyar Statisztikai Társaság, valamint 40 éves múltat tekintenek vissza a Hivatal területi szervezetei. Különböző társasági rendezvényeken ezekről az évfordulókról is meg fognak emlékezni.

Dr. M. Á.

KONFERENCIA A PÉNZÜGYI STATISZTIKÁRÓL*

A társadalmi-gazdasági átalakulás számos területen változtatásokat, módosításokat igényel, mégpedig azért, mert e területeken egyrészt módosítások nélkül nem mehet végbe az átalakulás, másrészt pedig a rendszerváltás megszüntette az irányítás, a gazdaság-szervezés, az információnyújtás korábbi feltételeit. Természetesen e kapcsolatok viszonylagosak, és a kölcsönhatások együtt és egyidejűleg többféleképpen érvényesülnek.

A statisztikai munka irányítói, szervezői felismerték, hogy a bemutatott hatások elérték, sőt alapjaiban érintik az állami statisztikai rendszert is, és ezt érzékelik mind az adatfelhasználók mind a szolgáltatók. A statisztikát

felhasználók, így elsősorban a társadalmi-gazdasági irányításért felelős kormányzati szervek az új körülményeknek megfelelő, de a korábbi hagyományokat követő pontos, naprakész adatokat igényelnek.

Az igények természetesen indokoltak, de nem lehet egyik napról a másikra egy nagyméretű információ-rendszert teljesen új alapokra helyezni úgy, hogy közben a folyamatosság is megmaradjon. A Magyar Statisztikai Társaság (MST) a „Pénzügyi információ-rendszer — pénzügyi statisztika” című konferencia megrendezésével ehhez kívánt hozzájárulni. A Társaság Elnöksége három szempontból tartotta fontosnak e téma megvitatását.

1. Az általános statisztikai információ-rendszeren belül jelentősen megnő a pénzügyi folya-

* A konferenciát 1991. december 11-én rendezték a Központi Statisztikai Hivatalban.

matok mérésének és elemzésének a szerepe, amely természetesen nem jelenti a reálfolyamatok mérésének háttérbe szorulását, de azt igen, hogy legalább azonos hangsúlyt, sok esetben pedig elsődleges szerepet kapjon a pénzügyi folyamatok mérése.

2. Az utóbbi időben a kormány különböző szervei által a makroszintű pénzügyi folyamatokról adott jelzések enyhén szólva nagy eltéréseket mutattak. A megfigyelési módszerekben, az egyes fogalmak meghatározásában, a hazai és a nemzetközi rendszerekhez való igazodásban (termékjegyzék) nincs meg a feltétlenül szükséges összhang. A felhasználó szervek lassan jutnak hozzá az igényelt információkhoz, és az adatok hibájáról ritkán kapnak tájékoztatást.

3. A statisztikai adatgyűjtés feltételeit — az évtizedek óta alaplaponként használt mérlegbeszámolók megszűnésével — az új számviteli törvény életbelépése jelentősen megváltoztatja. Zavart okoz továbbá a korábbi közvetlen külkereskedelmi forgalom megfigyelési módszerének elhalása és a helyébe lépő újabb módszertan, valamint a vámstatisztika kialakítása.

A konferencián megjelenteket *dr. Kupcsik József*, az MST elnöke üdvözölte, és köszönetét fejezte ki a résztvevőknek, előadóknak, szervezőknek a Társaság vezetése által is különösen időszzerűnek tartott téma napirendre tűzéséért.

A konferencia megnyitó előadását *dr. Botos Katalin*, államminiszter, a pénzügyi folyamatokért felelős kormánytag tartotta. Előadásában hangsúlyozta, hogy a statisztikának is tudomásul kell vennie, hogy megnő mind az időszakonként, mind a folyamatosan megfigyelt pénzügyi jelenségekre vonatkozó információk jelentősége. A piacgazdaságban a jövedelem, a nyereség, a veszteség, a költség, az árfolyam, a fizetési mérleg, a hitel, az értékpapír és a kamat alapvető kategóriák, amelyeknek folyamatos megfigyelése és értékelése a statisztika fontos feladata. A pénzügyi élet főbb szereplői — Pénzügyminisztérium (PM), Magyar Nemzeti Bank (MNB), Bankfelügyelet — feladataik ellátása érdekében igyekeznek kiépíteni saját konzisztens információbázisukat. E szervek részére — irányítói, ellenőrzési feladataik ellátása érdekében — nemegyszer törvény írja elő az információgyűjtési kötelezettséget. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) általános tájékoztatási feladatai közé tartozik természetesen a pénzügyi információk nyújtása is. Jelenleg ezek az információ-rendszerek nem

elégé összehangoltak, és a kormány a pénzügyi folyamatokról még nem kap a megfelelő időben és elégséges információt.

A konferencia megrendezéséért, az időszzerű téma választásáért *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke elismerését fejezte ki az MST-nek, s üdvözlő szavaiban rámutatott, hogy a pénzügyi információ-rendszer kérdésköre nemcsak a statisztika rendszerében, hanem a társintézményekben (bankok, biztosítók, a pénzügyi irányítás szerveiben) is alapvető fontosságú. A pénzügyi információ-rendszer új alapokra helyezése elodázhatatlan feladat, ugyanis az általa mért folyamatok a piacgazdaság zavartalan működésének egyik legfontosabb előfeltételei.

A megnyitókat követően elhangzott előadások két nagy csoportra oszthatók. A konferencia első felében a gazdaság irányításáért felelős pénzügyi szervek és az információ általános felelőse, a Központi Statisztikai Hivatal szakértői mondták el gondolataikat. *Hüttl Antónia*, a KSH főosztályvezetője Pénzügystatisztika a nemzetgazdasági elszámolásokban című bevezető előadásában a nemzeti termelési és jövedelmi folyamatok összefüggését vizsgálta a főbb jövedelemtulajdonosok — lakosság, vállalatok, pénzügyintézetek, kormányzat — pénzügyi információs kapcsolatainak s ezeknek a nemzetgazdasági számlákhoz való igazodásának bemutatásával. A makroszintű statisztikai elszámolásokhoz szükséges információgyűjtés gondjainak ismertetése után az előadó felhívta a figyelmet a legfontosabb kérdések megoldásának szükségességére.

A bevezető előadáshoz kapcsolódott *Fazekasné Kovács Katalinnak*, a KSH főosztályvezető-helyettesének A bankok, biztosítók és egyéb pénzügyi vállalkozások kezelése a nemzetgazdasági elszámolásokban című referátuma, amelyben azt elemezte, hogy miként lehet és célszerű ezen intézmények teljesítményét számszerűsíteni. A jelenleg alkalmazott eljárás bemutatása után az előadó rámutatott annak hiányosságaira is. E látszólag formai, módszertani kérdés felvetésével az előadó jól érzékeltette, hogy az mennyire függ össze a megváltozott piaci körülményekkel és a pénzügyintézetek módosult feladataival.

A pénzügyminisztérium képviselői (*Hamza Lászlóné* osztályvezető és *dr. Szabó László*, a PM Informatikai és Módszertani Intézet igazgatóhelyettese) részletesen ismertették a pénzügyi vezetés információigényét, amely természetesen meghatározza a KSH információ-rendszerével szemben támasztott követelmé-

nyeket. Előadásukban felhívták a figyelmet az új számviteli törvény bevezetéséből következő nehézségekre és feladatokra.

Különös érdeklődés kísérte *Kerekes Ágnesnek*, az MNB osztályvezetőjének előadását, amelyben ismertette az MNB munkájához szükséges belső és külső információk lényeges vonásait, továbbá rámutatott a főbb információgyűjtő és -szolgáltató hivatalok (KSH, Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma, PM, MNB stb.) közötti tartalmi és módszertani eltérésekre.

A makroszintű előadások után *Rudas Ágnes*, az Országos Kereskedelmi és Hitelbank főosztályvezetője a kereskedelmi bank szemszögéből értékelte a pénzügyi — elsősorban a banki — információ-rendszert.

A konferencia második részében a pénzügyi információkat szolgáltató, azokkal elsődlegesen rendelkező legfontosabb szervek vezető szakemberei tartottak előadásokat. *Minarik György*, az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal (APEH) elnöke előadásában bemutatta az adóhatóság elképzeléseit az ott gyűjtött információkról. Hangsúlyozta, hogy ezek az adatok elsődlegesen adózási, adóellenőrzési célokat szolgálnak, de azt is szemléltette, hogy az APEH a pénzügyi alapinformációk jelentős részének tárháza, amelyet statisztikai célokra is felhasználhatónak tart, természetesen kizárva az adótitok és a személyiségi jogok megsértését.

A vámgazgatás helye és szerepe a pénzügyi-információs rendszerben című előadásában *dr.*

Balogh György a Vám- és Pénzügyőrség országos parancsnoka ismertette, hogy az elsősorban saját célra gyűjtött adatok milyen módon kerülhetnek a statisztikai rendszerbe. Az OECD-országok vámstatisztikájához való alkalmazkodás tartalmát és szükségességét bemutatva vitába szállt a külkereskedelmi és vámstatisztika tartalmi és módszertani eltéréseinek okait vizsgáló — az utóbbi időkben gyakran hangoztatott — nézetekkel.

A vámstatisztikai rendszert *Fekete Antal*, a Vám- és Pénzügyőrség őrnagya részletesen ismertette. Előadása vitára ösztönözve mutatta be a Vám- és Pénzügyőrség saját információ-rendszerét és annak kapcsolatát más pénzügyi információkkal.

A szakemberek nagy tetszéssel fogadták *dr. Kepecs Gábornak*, az Állami Biztosító vezérigazgatójának előadását, amelyben az adatfelhasználó szempontjából mondta el véleményét a pénzügyi statisztikáról. Biztosítási példákkal igazolta, hogy jelenleg kevés információ áll rendelkezésre ahhoz, hogy egy biztosító ezek alapján kockázati becsléseket végezzen. A biztosítóknak az eddigiektől eltérő tartalmú és csoportosítású adatokra van szükségük.

A konferencia munkáját értékelve megállapítható, hogy ha nem is mindig oldotta meg, de felvetette a téma legfontosabb kérdéseit. Az MST Gazdaságstatisztikai Szakosztálya vállalja, hogy a jövőben fórumot teremt a legjobb megoldásokat kereső szakmai vitáknak.

Dr. Rácz Albert

SZEMÉLYI HÍREK

Felmentések—kinevezések. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke 1992. április 1-jei hatállyal szervezeti egységük megszűnése, illetve átszervezése miatt *Kovács Tibort*, a Területi Statisztikai és Önkormányzati főosztály főosztályvezetőjét és *Horváth Esztert*, a Kör-

nyezetstatisztikai Önálló osztály vezetőjét megbízatása alól felmentette, és egyidejűleg *Kovács Tibort* a Fővárosi és a Pest megyei Igazgatóság főigazgatójának, *Horváth Esztert* a Környezeti és Területi Statisztikai főosztály főosztályvezetőjének nevezte ki.

SZERVEZETI HÍREK — KÖZLEMÉNYEK

Szervezeti változások. A Központi Statisztikai Hivatal elnökének 2/1992. (SK. 4.) KSH utasítása értelmében 1992. április 1-jei hatállyal megszűnt az Elnöki Iroda és a Területi Statisztikai és Önkormányzati főosztály. A területi statisztika feladatai a Környezetstatisztikai Önálló osztály tevékenységi körébe kerültek, melynek elnevezése Környezeti és Területi Statisztikai főosztályra változott. A területi igazgatóságok általános elvi, funkcionális, igazgatási, pénzügyi felügyeletét *Helt Ferenc* elnökhelyettes látja el. Elnöki Iroda megszűntével *dr. Lendvai János* elnökhelyettes felügyeletével Koordinációs Titkárság alakult az Elnöki Értekezlet, a Vezetői Kollégium, a Szakértői Értekezlet és a Vezetői Értekezlet titkársági feladatainak, az Országos Statisztikai Tanács titkársági teendőinek ellátására, az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program összeállításának koordinálására, a KSH adatgyűjtési tervének kidolgozására, a KSH éves munkatervének összeállítására, a kormányzati információ-rendszer hivatali koordinálására és az adatvédelmi törvényből adódó KSH-feladatok ellátására.

ESÉ vezetőségi ülés Genfben. Az Európai Statisztikusok Értekezletének (ESÉ) vezetősége 1992. február 27–28-án Genfben ülésezett, melyen a kanadai, svájci, német, portugál, magyar és svéd statisztikai hivatalok vezetői vettek részt. Magyarországot *dr. Vukovich*

György, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke képviselte.

A vezetőség az ESÉ júniusban sorra kerülő 40. ülészakának előkészületeivel, valamint a nemzetközi statisztikai szervezetek közötti koordináció problémájával foglalkozott.

A napirendi pontok között szerepelt az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága statisztikai kiadványainak reformja és az ESÉ fennállásának 40. évfordulója alkalmából rendezendő megemlékezések kérdése is.

EUROSTAT-konferencia Rómában. Az EUROSTAT (az Európai Közösség Statisztikai Hivatala) Európai Statisztikusok Továbbképzésével foglalkozó programja (Training of European Statisticians) Statisztikai Projektek Menedzselése (Statistical Project Management) címmel 1992. február 24. és 26. között konferenciát tartott Rómában.

A Központi Statisztikai Hivatalt *Fajth Gáspár*, a KSH főosztályvezetője képviselte. A konferencia célja az volt, hogy az Európai Közösség tagországainak vezető beosztású statisztikusai kicseréljék tapasztalataikat a statisztikai projektek szervezéséről—tervezéséről. A tagországok képviselői bemutatták hivatalaik egy-egy tervét, s az összefoglaló előadásában a szemináriumot vezető *Martini* professzor (Olaszország) felhívta a figyelmet arra, hogy az új projektek beindítása különleges feladatokat ró a statisztikai hivatalokra.

EUROSTAT-szeminárium. Vállalati statisztika címmel rendezett szemináriumot az EUROSTAT (az Európai Közösség Statisztikai Hivatala) és a Központi Statisztikai Hivatal A szemináriumra Budapesten, 1992. március 18. és 20. között került sor. *Dr. Lendvai Jánosnak*, a KSH elnökhelyettesének megnyitó beszéde után a magyar és az európai statisztikai rendszerekről tartottak előadásokat a hazai és a külföldi szakemberek. Az együttműködés távlatairól folytatott megbeszélések után *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke zárta be a szemináriumot. (A szemináriumról a *Statisztikai Szemle* részletes beszámolót fog közölni.)

Magyar statisztikus megbeszélései külföldön. *Dr. Józán Péter*, a KSH főosztályvezetője az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization — WHO) Európai Hivatalában, Koppenhágában járt 1992. február 5. és 7. között. Látogatása során az European Health Interview Service (EHIS) előkészítő munkálatairól, az Euro/Health program által a magyar egészségügyi információ-rendszernek nyújtható segítség lehetőségéről, az egészségügyi tevékenységek indikátorrendszerének magyarországi alkalmazásáról, az orvosi beavatkozással elkerülhető halálozások közép- és kelet-európai összehasonlító vizsgálatáról, valamint a nemzetközi epidemiológiai tanfolyam előkészítéséről folytatott megbeszéléseket.

Tanulmányút. 1992. február 27. és március 12. között *Kertészné Gérecz Eszter*, a KSH Informatikai főosztályának vezetője angliai tanulmányúton járt. Az angol központi és területi statisztikai hivataloknál és önkormányzati intézményeknél tett látogatása során a legmodernebb információs technológiákkal, a vándorlással kapcsolatos nyilvántartási problémákkal, a tervezés és a stratégia angol megoldásaival ismerkedett meg.

Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottság Lakás-, Építésügyi és Tervezési Bizottsága 1992. március 9–11-én Genfben tartotta ülését, melyen 12 ország statisztikusai vettek részt. A bizottsági ülésen Magyarországot *Babarczy Lászlóné Vajda Ágnes* statisztikai tanácsos, a KSH osztályvezetője képviselte.

A szakértők megvitatták a háztartások lakásellátottságára, a meglévő lakásállományban bekövetkező minőségi változtatásokra, javításokra és a fenntartásra vonatkozó statisztikákat, a lakásstatisztika feladatait a piacgazdaságot most kialakító országokban.

Dr. Fórizs Margit (1916—1992). Elhunyt *dr. Fórizs Margit*, aki 1952-ben lépett a Hivatal szolgálatába. Az idő tájt kezdte meg a Hivatal a kommunális adatszolgáltatás szervezését. E munkához kapcsolódott első tevékenysége. 1958-tól átvette az osztály irányítását, s vezetése alatt fejlődött ki a Településstatisztikai osztály profilja, amely 1958-ban adta ki a magyar városok és községek igen részletes adattárát. Ő vetette meg az egységes lakásstatisztika alapját és megszervezte az országos számbavétel rendszerét. Nevéhez fűződik az akkor (1965-ben) úttörőnek számító „Magyar városok” című összefoglaló mű szerkesztése. Számos szakcikke jelent meg a *Statisztikai Szemle* lapjain is. 1972 óta nyugdíjban töltött éveiben is — amíg egészsége engedte — kapcsolatban állt a Hivatallal mint szaktanácsadó.

Munkatársai emlékét kegyelettel őrzik.

Magyar szerző tanulmánya külföldi folyóiratban. A *The Journal of European Economic History* c. Rómában megjelenő folyóirat 1991. évi 1. száma közli *dr. Horváth Róbertnek*, a demográfiai tudomány doktorának, ny. egyetemi tanárnak a *Population theories in Hungary in the late XVIIIth century* (XVIII. század végi népességtudomány Magyarországon) c. tanulmányát.

Pályázat. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Statisztikai és Jogi Informatikai Tanszéke és a Központi Statisztikai Hivatal statisztikai pályázatot hirdetett a kar hallgatói számára a következő témákban:

Magyarország népessége 1930 és 1949 között, különös tekintettel a háborús veszteségekre;

Magyarország népességének alakulása 1949 és 1990 között;

a vándorlások alakulása 1960-tól napjainkig;

a születések alakulása 1949-től napjainkig, különös tekintettel az abortusz jogi szabályozására;

a halálozások alakulása 1949-től napjainkig, a halálokokban bekövetkezett változások elemzése;

a nemzetiségi kérdés demográfiai, állampolgári jogi, kulturális és területi megvilágításban (statisztikai adatok kritikai megvilágítása);

a munkanélküliség társadalmi és gazdasági következményei statisztikai megvilágításban;

a közigazgatás területi szerveinek optimális kialakítása (egy megye példáján keresztül);

a Kormány és a minisztériumok működéséről készült kormányjelentés aktualitása;

az 1980 óta alakult városok fejlettségének vizsgálata;

a városok, községek lakásviszonyainak statisztikai elemzése;

a felsőoktatási nyilvántartások korszerűsítésére vonatkozó irodalom kritikai áttekintése;

az igazságügyi, ügyfélforgalmi statisztika jelenlegi rendszere és korszerűsítésének lehetőségei;

a bűnözés tendenciáinak és társadalomra veszélyességének mérése;
 a bűnözés demográfiai faktorai;
 a visszaeső bűnözés elemzése;
 a számítástechnika szerepe a jogi információk tárolásában és rendszerezésében;
 a televíziós műsor struktúrájának statisztikai elemzése.

A pályázat leadási határideje 1992. szeptember 30.

Magyarország nemzeti számlái, 1988—1990 címmel jelent meg a KSH Nemzetgazdaság-statisztikai főosztályán készült táblagyűjtemény, mely magyar és angol nyelven tartalmazza a következő adatokat:

a bruttó hazai termék ágazatonként, 1988—1990;
 a bruttó hazai termék szektoronként, 1988—1990;
 a bruttó hazai termék felhasználása, 1988—1990;
 a nemzetgazdaság jövedelemelosztása, 1989—1990;
 a lakosság fogyasztása jövedelemforrások szerint, 1988—1990;
 a lakosság fogyasztása termékcsoportok szerint, 1988—1990;
 az egy főre jutó bruttó hazai termék, 1988—1990;
 a lakosság reáljövedelmének indexei, 1988—1990;
 a fogyasztóiár-index alakulása termékcsoportok szerint, 1988—1990.

(Magyarország nemzeti számlái, 1988—1990. KSH Nemzetgazdaság-statisztikai főosztálya. Budapest. 1992. február. Oldalszám nélkül.)

A munkanélküliség demográfiai vonatkozásai címmel megjelent a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Kutatási Jelentései 43. száma. A kiadványban szereplő információk kiterjednek egyfelől a munkanélküliség és a népességstruktúra, másfelől a munkanélküliség és a népesedési jelenségek összefüggéseire és kölcsönhatásaira. Az elemzés ezen kívül foglalkozik a munkanélküliek mikrokörnyezetével és lakásviszonyaival, elsősorban az 1990. évi népszámlálás adatai alapján. Az I. fejezet a munkanélküliség fogalmát és mérési problémáit, a II. fejezet a magyarországi munkanélküliség történetét 1949-től 1990-ig vázolja fel.

A kötet többi fejezete a munkanélküliek kora, neme, családi állapota, iskolázottsága és eredeti tevékenységének jellege szerinti összetételével, családi, háztartási és lakásviszonyaival foglalkozik, majd elemzi a regisztrált munkanélküliek főbb demográfiai jellemzőinek 1990—1991. években végbement változásait.

(A munkanélküliség demográfiai vonatkozásai. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest. 1992. 89 old.)

Az egészségügyi állapot összefüggései az életmóddal és az időfelhasználással címmel megjelent a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Kutatási Jelentései 44. száma. Az elemzés

I—II. fejezete vizsgálja a családi állapot és családszerkezet, a háztartás felszereltsége, a lakás minősége és a lakókörnyezet, a jövedelem, egyes vagyontárgyak, a társadalmi mobilitás és az egészségi állapot közötti összefüggéseket. A III. fejezet a középkorú lakosság egészségi állapotát befolyásoló tényezőkkel foglalkozik. A kötet IV. fejezete az egészségi állapot és az időfelhasználás kapcsolatának elméleti megközelítését mutatja be. Az V. fejezetben különböző módszertani fogalmakat, értelmezéseket találhatunk.

(Az egészségi állapot összefüggései az életmóddal és az időfelhasználással. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest. 179 old.)

Demográfiai Tájékoztató Füzetek 10. száma, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet kiadványa Magyarország népességének előreszámítása, demográfiai forgatókönyvek 2010-ig, 2040-ig címmel jelent meg. A kötet első fele különböző változatokban összeállított összefoglaló táblákat és ábrákat tartalmaz. A második részben az 1990—2040 időszakra vonatkozó részletes ötévenkénti előreszámítási táblákat találhatunk.

(Magyarország népességének előreszámítása. Demográfiai forgatókönyvek 2010-ig, 2040-ig. Demográfiai tájékoztató füzetek. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest. 57 old.)

Földes Béla műveinek válogatott bibliográfiája a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat bibliográfia sorozatának legújabb kiadványa. A kötet összeállítója a neves közgazdász, statisztikus, társadalomtudós életének és munkásságának rövid áttekintése után műveinek bibliográfiai adatait teszik közzé. Az első részben tanulmányainak és könyveinek, a második fejezetben a szerkesztésében megjelent kiadványok, a harmadikban pedig rövid írásainak címei kaptak helyet. A bibliográfiát időrendes és betűrendes címmutató egészíti ki.

(Földes Béla (1848—1945) műveinek válogatott bibliográfiája. KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat. Budapest. 1991. 83 old.)

Közlekedési balesetek, 1990 címmel a Központi Statisztikai Hivatal adatgyűjteményt állított össze. A kiadvány első fejezete általános áttekintés, a második fejezet a közúti személyes közlekedési balesetekkel, a harmadik a közúti jármű-állomány alakulásával, a negyedik a nemzetközi közúti gépjárműforgalommal foglalkozik.

(Közlekedési balesetek, 1990. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1991. 94 old.)

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM*

GAZDASÁGSTATISZTIKA

BERGMANN, W.:

AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉG ORSZÁGAI KÖZÖTTI ÁRUFORGALOM 1993 UTÁN

(Erhebung des Warenverkehrs zwischen den Mitgliedstaaten der EG ab 1993.) — *Wirtschaft und Statistik*. 1991. 9. sz. 611—615. p.

A német statisztikai gyakorlatban a külkereskedelmi adatgyűjtés szervesen illeszkedik a vámeljárással, illetve a külgazdasággal kapcsolatos igazgatási, jogi eljárásokba. Ehhez az Európai Közösségben (EK) kialakított egységes okmányokat alkalmazzák, és áttértek a harmonizált áruleíró és -kódoló rendszer (Harmonized System — HS) használatára. A HS rendszerre épül a Közösség országainak kombinált nomenklatúrája is.

A szerző bemutatja, hogy az Európai Közösség egységes belpiacának 1993-tól megvalósuló áruforgalma milyen változásokat igényel a német külkereskedelmi statisztika 1988. január 1-jétől hatályban levő adatgyűjtési koncepciójában. A HS szerinti árunomenklatúra helyét az EK kombinált nomenklatúrája veszi át és változnak a módszertani előírások, és átalakulnak az adatgyűjtési technikák is, mivel 1993-tól bevezetik az egységes német belpiacot.

Kialakultak azok az alapkövetelmények, amelyeket az EK országai közötti áruforgalom statisztikájának 1993-tól teljesítenie kell:

— teljes és aktuális adatok álljanak rendelkezésre az egységes belpiac áruforgalmáról;

— az EK belpiacának forgalmi adatai messzemenően kompatibilisek legyenek a nem EK-adatokkal („harmadik féllel”) fenálló nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok megfelelő statisztikai adataival;

— az adatgyűjtés korszerű módszereit alkalmazzák, (például számítógépes háttérrel teljesítve a periodikus adatszolgáltatásokat);

— a jelentési eljárások — a kínálkozó egyszerűsítési lehetőségekkel is élve, — egyéb tekintetben rugalmasak legyenek;

— az adatszolgáltatókra háruló munkaterheléseket az EK egyes országaiban a legmesszebbmenőkig egyenlítsék ki.

Az előbbi elveket tartalmazó javaslatot tett az EK Bizottsága az EK Tanácsnak. A bizottsági javaslat szerint az 1985-ben közreadott „fehér könyv” elveit követve kellene az adatokat gyűjteni, amennyiben a *származási* országban vonják adózás alá az EK országai közötti áruforgalom tranzakcióit. Az 1989. januári bizottsági javaslat a tagországok adóhatóságait tenné felelőssé azért, hogy a statisztikát készítőik rendelkezésére bocsássák az EK belpiaci forgalmát érintő adatgyűjtéseiket.

Egy átmeneti időszakban az EK Tanács a *rendeltetési* ország elvét követi az adók meghatározásában, ezért a származási ország elvére épített (1989. januári) bizottsági javaslat is át kellett dolgozni. A külkereskedelmi adatgyűjtés újabb koncepcióját kifejtő bizottsági javaslat 1990 májusában készült el. Ez abból indult ki, hogy kapcsolatot teremtenek a vám eljárás, valamint az adóeljárás között. Az EK országai eddig nagyrészt a vám eljárás okmányaira építették külkereskedelmi statisztikai adatgyűjtéseiket, az újabb bizottsági javaslat értelmében a jövőben szükségessé válnak az adóeljárás dokumentumai is. Az áruforgalom megfigyelésének bizottsági javaslata figyelembe vette az Európai Parlament ezzel kapcsolatos első állásfoglalását is. Az EK-rendelet átdol-

* A *Statisztikai Szemle* 1962. júliusi számától kezdődően a „*Statisztikai Irodalmi Figyelő*”-ben a külföldi statisztikai könyvek és folyóiratcikkek ismertetését havonta közli.

A *Külföldi statisztikai irodalom* egyes fejezetein belül az anyag általában könyv- és folyóiratcikk-ismertetésekre tagolódik. (Ezeket * választja el egymástól.) Az ismertetések szerzők, illetve ahol szerző nincs, a címek betűrendjében következnek egymás után.

gozott bizottsági javaslatát az EK egyes országainak törvényhozásaiban is tárgyalták. Ennek eredményeként számos módosító és pontosító javaslat érkezett a szövegtervezetbe.

Az EK Tanács külön áruforgalmi statisztikai bizottságot alakított azzal a megbízással, hogy készítsék elő a megfelelő végrehajtási utasításokat és a jövőben ez a bizottság igazgatási, nyilvántartási feladatokat lát majd el.

A szerző ismerteti az EK Tanács 35 cikkelyből álló rendeletének javaslatát, amelynek fontosabb fejezetei:

- az előírások érvényessége az átmeneti időszakban;
- általános előírások;
- állandó forgalomstatisztikai adatgyűjtési rendszer („INTRASTAT”);
- az EK országai közötti kereskedelem statisztikai rendszere;
- az EK országai közötti áruforgalom statisztikai bizottsága;
- zárórendeletek.

Ezt az adatgyűjtési rendszert 1993-tól vezetik be.

1. Az EK-országok közötti áruforgalom most kialakuló rendelkezései csak az adózás átmeneti időszakára érvényesek. Az EK Tanács új rendeletet bocsát ki majd akkor, amikor a végleges adózási előírásokat bevezetik, figyelembe véve az átmeneti időszak tapasztalatait.

2. Az INTRASTAT adatgyűjtési koncepciójában az adatgyűjtések tárgya az „EK országai közötti áruforgalom”, amikor is az árut valamely országból egy másik EK-országba juttatják el. A külkereskedelmi statisztika a „speciális” forgalomnak megfelelő tranzakciókra terjed ki, ezen túlmenően szerepelnek az adatgyűjtésben a raktári műveletek és megfigyelik az országon áthaladó (tranzit) árukat is. Az EK Tanács külön-külön rendeleteket ad ki a második és a harmadik statisztikára: a raktári műveletekre és a tranzit árukra.

3. Adatszolgáltatásra kötelezett minden természetes és jogi személy, amely résztvevője az EK országai közötti áruforgalomnak. Az adatszolgáltatási kötelezettség ahhoz kötött, hogy

- az érintettek között az áru küldésére, szállítására szerződés jött létre, ez alól kivétel az a szerződés, amely tárgya kizárólagosan a „támogatás” fogalmába sorolható;
- az érintettek előirányozták, hogy a feladott, szállított árut átengedik a fogadó félnek és a fogadó fél kész az árut átvenni;
- az EK országai közötti kereskedelem tárgyainak tulajdonosai az érintett személyek.

4. A jelentéseket a statisztikáért felelős nemzeti szervezetnek kell megküldeni havi gyakori-

risággal, de ennél rövidebb időszak (dekád, hét, nap) is meghatározható.

5. Az INTRASTAT koncepciója szerint kiépítik az adózási, valamint a külkereskedelmi statisztikai eljárások átfogó kapcsolatrendszerét, hogy az adatgyűjtési rendszer teljes és megbízható legyen. Az országok 1992 végéig olyan regisztert alakítanak ki — az országok adóhatóságaival együttműködve —, amely az EK egységes belpiacán jelenlevőket tartalmazza, és megadja az érintettek adószámait is. Amennyiben nem ilyen regisztert alkalmaznak, statisztikai célra hasznosíthatók mindazok a korábban kialakított regiszterek, amelyekben teljesszűrtül szerepelnek a többletértékadó (ÁFA-t) fizetők, az ilyen adók fizetése alól intézményesen mentesítettek, valamint a más jogcímen adómentes személyek. Ilyen nemzeti regiszterekre 1993. január 1. előtt még szükség van az adatgyűjtések megszervezéséhez.

Az adóhatóságok a továbbiakban negyedévente szolgáltatnak értékeket minden egyes olyan piaci részvevőről, amely árut szállított valamely másik országba. Az 1993-tól kitöltendő adóívek megfelelő rovata alapján szolgáltatják az említett információkat, hogy az egyes statisztikai jelentések adatait egyeztetessék.

6. Az áruszerkezetet a világszerte alkalmazott harmonizált áruleíró és kódoló rendszerre épített EK kombinált nomenklatúra alkalmazásával azonosítják. Ezzel összehasonlíthatóvá és összeadhatóvá válnak az INTRASTAT forgalmi statisztikai eredményei mindazokkal a külkereskedelmi statisztikákkal, amelyek a nem EK országokkal megvalósított áruforgalmat mutatják be.

7. Részben kötelezően jelentendő, részben fakultatív árujellemezőket ír elő az EK országai közötti kereskedelem statisztikája. Valamennyi EK-ország teljesszűrtül, tételesen és kötelezően meghatározza az EK információszükségletében előírt alábbi jellemzőket:

- a) a fogadó országban az árut feladó ország,
- b) az árut feladó országban a rendeltetési ország,
- c) az áru mennyisége, vagyis saját tömege, illetve a külön is megadott mértékegységben meghatározott mennyiség,
- d) az áru értéke,
- e) az üzlet típusa,
- f) a szállítási feltételek,
- g) a fuvarozás szándékolt (vélt) útvonala.

A fakultatív jellemzők közé tartoznak:

- a) a fogadó országban az áru származási országa, amennyiben az EK határán átlép a beérkezett áru;
- b) az árut fogadó országban a származási régió, illetve az árut fogadó országban a rendeltetési régió;

c) az árut feladó országban a berakodó kikötő vagy repülőtér, illetve az árut fogadó országban a kirakodó kikötő vagy repülőtér;

d) az EK árut feladó és az árut fogadó országban annak a valószínű átrakó kikötőnek vagy repülőtérnek a megnevezése, amely csak átmenő áruként kezelheti az árut fogadó ország szempontjából a statisztikai tételt;

e) olyan lényeges statisztikai jellemzők, amelyek alapján kiemelhetők az áruforgalom egészéből a raktári műveletek, a vámmentes kikötők és a vámszabaderületek forgalmi adatai, bizonyos bér munkaműveletek stb.

A nem EK-beli országok és a tagországok közötti áruforgalomban is megfigyelt jellemzőknek megfeleltették az itt bemutatottakat, hogy kellő kompatibilitást érhessenek el 1993-tól mindkét adatgyűjtési körre vonatkozóan.

A szerző ismerteti a még döntéshozókészítési szakaszban levő kérdéseket. Ilyen például az értékadatok tartalma, mivel a jelenlegi megfigyelés minden áruforgalmi tételt a számlában megadott határparitásos áron rögzít. Vanak ellenvélemények is, amelyek szerint a statisztikának a mellékköltségeket is tartalmaznia kell a számlázott értékekkel együtt.

8. Az EK országai közötti kereskedelem megfigyelésére bizonyos értékhatárokat alakítottak ki. Az értékhatárok révén mentesíteni kívánják a kis- és közepes vállalatokat az adatszolgáltatási kötelezettségek alól, illetve csak egyszerűsített beszámoló kitöltését kérik.

AZ INTRASTAT rendszer 3 féle értékhatárt alkalmaz:

- az adatszolgáltatás alóli mentesítés értékhatára;
- az ún. asszimilációs értékhatár, amely alatt eltekinthetnek a külkereskedelmi statisztikai jelentésektől, csak olyan összesített statisztikai adatokat igényelnek, amelyek az adóhatóságoktól átvehetők;
- az egyszerűsített adatszolgáltatás értékhatára, amely alatt csak a legfontosabb adatokat kell közölni.

9. Az EK Tanács külön végrehajtási utasítás elrendelését tervezi az adatgyűjtés egyszerűsített eljárásáról.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

GOLOVAHA, E. I.—PANINA, N. V.—
CSURILOV, N. N.:

AZ ATOMENERGIA HELYZETE ÉS FEJLESZTÉSI KILÁTÁSAI A KÖZVÉLEMÉNYBEN

(Obszecsztvennoe mnenie o szovremennom szosztovjanii i perspektive razvitija atomnoj energetiki.) — *Szociologicseszkie Isszledovanija*. 1991. 8. sz. 51—55. p.

Nemrég még aligha lehetett elképzelni, hogy a lakosság beleszóljon az atomerőművek tervezésébe, építésébe és használatába. A csernobili katasztrófát követően azonban a közvéle-

mény egyre erőteljesebben szembehelyezkedett az atomenergetikai fejlesztési elképzelésekkel. A gazdasági, valamint a társadalmi-politikai helyzet súlyosbodásakor immár nem lehet a közvélemény figyelembevétele nélkül, és az ellenzőkkel folytatott párbeszédet mellőzve folytatni az atomerőművek építését. Mindehhez szükség van a megfelelő információkhoz való hozzáférés biztosítására.

A szerzők 1500 ember megkérdezéséből származó adatokat ismertetnek. A megkérdezettek Ukrajna két olyan körzetében élnek, ahol atomerőművek működnek. Az erőművek építése és üzemeltetése mellett volt 17 százalék, ellenezte 63 százalék, míg a fennmaradó 20 százaléknak nem volt kialakult véleménye. Az atomerőművekkel kapcsolatos vélemény gyakorlatilag független a megkérdezettek nemétől, korától és lakóhelyétől. Ily módon egy népszavazás várható eredménye egyértelmű elutasítás lenne. Az emberek általános felelősségtudatát jelzi, hogy arra a kérdésre, miszerint: „Amennyiben lakóhelye közelében ellenzi atomerőmű építését, ellenzi-e azt a Szovjetunió más területein?” 56 százalék igennel válaszolt, 35 a városoktól távol elfogadná és csak 6 százalékuk tartaná megengedhetőnek.

Érdekes az atomerőművekben és az egyéb más munkahelyen dolgozók véleményének megoszlása. Az ellenzők aránya az első csoportban 30, a másodikban 68 százalék. Az erőművekben dolgozók családtagjai között az ellenzők aránya 46 százalék, tehát az előbbi értékek között van. Az viszont, hogy az ellenzők aránya az érintett területen dolgozók között is számottevő, bizalmi válságot jelez, hiszen ők arra mondtak nemet, amitől munkájuk és megélhetésük függ.

Az atomerőművek körzetében élők 64 százaléka úgy gondolja, hogy fenyegetettségükért kompenzáció illeti meg őket: ingyenes orvosi ellátás, jobb áruellátás, illetve bérkiegészítés. Az emberek úgy vélekednek, hogy az atomerőművek felépítésével életfeltételeik romlottak. A környezet károsodására, egészségi állapotuk romlására, az áruellátásra és anyagi helyzetükre hivatkoznak. Különösen magas a környezet, valamint a maguk és családtagjaik egészségének károsodását említők aránya (83, illetve 75%). Abban, hogy a fogyasztási és iparcikkkel való ellátottság, anyagi helyzetük és általában az életszínvonaluk romlására hivatkoznak, az ország általános gazdasági válsága is szerepet játszik — hívják fel rá a figyelmet a szerzők. Közvetve ez magyarázhatja az orvosi ellátás romlásának említését is. Más szóval, az

c) az árut feladó országban a berakodó kikötő vagy repülőtér, illetve az árut fogadó országban a kirakodó kikötő vagy repülőtér;

d) az EK árut feladó és az árut fogadó országban annak a valószínű átrakó kikötőnek vagy repülőtérnek a megnevezése, amely csak átmenő áruként kezelheti az árut fogadó ország szempontjából a statisztikai tételt;

e) olyan lényeges statisztikai jellemzők, amelyek alapján kiemelhetők az áruforgalom egészéből a raktári műveletek, a vámmentes kikötők és a vámszabaderületek forgalmi adatai, bizonyos bér munkaműveletek stb.

A nem EK-beli országok és a tagországok közötti áruforgalomban is megfigyelt jellemzőknek megfeleltették az itt bemutatottakat, hogy kellő kompatibilitást érhessenek el 1993-tól mindkét adatgyűjtési körre vonatkozóan.

A szerző ismerteti a még döntéshozókészítési szakaszban levő kérdéseket. Ilyen például az értékadatok tartalma, mivel a jelenlegi megfigyelés minden áruforgalmi tételt a számlában megadott határparitásos áron rögzít. Vanak ellenvélemények is, amelyek szerint a statisztikának a mellékköltségeket is tartalmaznia kell a számlázott értékekkel együtt.

8. Az EK országai közötti kereskedelem megfigyelésére bizonyos értékhatárokat alakítottak ki. Az értékhatárok révén mentesíteni kívánják a kis- és közepes vállalatokat az adatszolgáltatási kötelezettségek alól, illetve csak egyszerűsített beszámoló kitöltését kérik.

AZ INTRASTAT rendszer 3 féle értékhatárt alkalmaz:

- az adatszolgáltatás alóli mentesítés értékhatára;
- az ún. asszimilációs értékhatár, amely alatt eltekinthetnek a külkereskedelmi statisztikai jelentésektől, csak olyan összesített statisztikai adatokat igényelnek, amelyek az adóhatóságoktól átvehetők;
- az egyszerűsített adatszolgáltatás értékhatára, amely alatt csak a legfontosabb adatokat kell közölni.

9. Az EK Tanács külön végrehajtási utasítás elrendelését tervezi az adatgyűjtés egyszerűsített eljárásáról.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

GOLOVAHA, E. I.—PANINA, N. V.—
CSURILOV, N. N.:

AZ ATOMENERGIA HELYZETE ÉS FEJLESZTÉSI KILÁTÁSAI A KÖZVÉLEMÉNYBEN

(Obszecsztvennoe mnenie o szovremennom szosztovjanii i perspektive razvitija atomnoj energetiki.) — *Szociologicseszkie Issledovanija*. 1991. 8. sz. 51—55. p.

Nemrég még aligha lehetett elképzelni, hogy a lakosság beleszóljon az atomerőművek tervezésébe, építésébe és használatába. A csernobili katasztrófát követően azonban a közvéle-

mény egyre erőteljesebben szembehelyezkedett az atomenergetikai fejlesztési elképzelésekkel. A gazdasági, valamint a társadalmi-politikai helyzet súlyosbodásakor immár nem lehet a közvélemény figyelembevétele nélkül, és az ellenzőkkel folytatott párbeszédet mellőzve folytatni az atomerőművek építését. Mindehhez szükség van a megfelelő információkhoz való hozzáférés biztosítására.

A szerzők 1500 ember megkérdezéséből származó adatokat ismertetnek. A megkérdezettek Ukrajna két olyan körzetében élnek, ahol atomerőművek működnek. Az erőművek építése és üzemeltetése mellett volt 17 százalék, ellenezte 63 százalék, míg a fennmaradó 20 százaléknak nem volt kialakult véleménye. Az atomerőművekkel kapcsolatos vélemény gyakorlatilag független a megkérdezettek nemétől, korától és lakóhelyétől. Ily módon egy népszavazás várható eredménye egyértelmű elutasítás lenne. Az emberek általános felelősségtudatát jelzi, hogy arra a kérdésre, miszerint: „Amennyiben lakóhelye közelében ellenzi atomerőmű építését, ellenzi-e azt a Szovjetunió más területein?” 56 százalék igennel válaszolt, 35 a városoktól távol elfogadná és csak 6 százalékuk tartaná megengedhetőnek.

Érdekes az atomerőművekben és az egyéb más munkahelyen dolgozók véleményének megoszlása. Az ellenzők aránya az első csoportban 30, a másodikban 68 százalék. Az erőművekben dolgozók családtagjai között az ellenzők aránya 46 százalék, tehát az előbbi értékek között van. Az viszont, hogy az ellenzők aránya az érintett területen dolgozók között is számottevő, bizalmi válságot jelez, hiszen ők arra mondtak nemet, amitől munkájuk és megélhetésük függ.

Az atomerőművek körzetében élők 64 százaléka úgy gondolja, hogy fenyegetettségükért kompenzáció illeti meg őket: ingyenes orvosi ellátás, jobb áruellátás, illetve bérkiegészítés. Az emberek úgy vélekednek, hogy az atomerőművek felépítésével életfeltételeik romlottak. A környezet károsodására, egészségi állapotuk romlására, az áruellátásra és anyagi helyzetükre hivatkoznak. Különösen magas a környezet, valamint a maguk és családtagjaik egészségének károsodását említők aránya (83, illetve 75%). Abban, hogy a fogyasztási és iparcikkkel való ellátottság, anyagi helyzetük és általában az életszínvonaluk romlására hivatkoznak, az ország általános gazdasági válsága is szerepet játszik — hívják fel rá a figyelmet a szerzők. Közvetve ez magyarázhatja az orvosi ellátás romlásának említését is. Más szóval, az

atomerőművek építésével és működtetésével szembeni ellenérzésben az életszínvonal növelése iránti várakozás is megjelenik.

A lakosságnak az atomerőművekkel kapcsolatos véleménye több tényezőtől függ. Ezek közül az egyik legfontosabb a kérdéssel összefüggő információk hitele. Azok, akik megbízhatnak az ilyen adatokban (arányuk 14 százalék) reálisabban ítélik meg a helyzetet, mint azok, akik nem hisznek bennük (ezek aránya 42 százalék). Következésképpen érdemes megmondani az igazat, ami a bizalom növelése révén megkönnyíti a meglévő erőművek működtetésének elfogadását. Az atomenergia használatának biztonságát hirdető propaganda alacsony hatásfoka azzal is magyarázható, hogy azt olyanok hangoztatják, akik nem élvezik a lakosság bizalmát.

Az emberek nem csak az atomerőművek működéséről rendelkeznek kevés információval, de azt sem tudják, hogy lakóhelyük körzetében egyáltalán mérnek-e az ökológiai jellemzők alakulását. Így például azt, hogy folyamatosan mérnek a sugárszennyeződést, csak a lakosság fele gondolja, 9 százalék nem fogadja el ezeket a méréseket.

Az atomenergiával kapcsolatos bizalmatlanság elsősorban a csernobilihez hasonló katasztrófa megismétlődésétől való félelemből fakad. A megkérdezettek 96 százaléka ezt nem tartja kizártnak, 75 százalék arra számít, hogy az erőművek személyzete hibázik, míg 66 százalék olyan „atombombának” tartja az erőművet, amely előbb-utóbb felrobban.

A szerzők összefoglalóan úgy értékelik felmérésüket, hogy a lakosság, amennyiben megkérdezik, aligha támogatja új atomerőművek építését vagy a meglévők kapacitásának bővítését. A már felépített blokkok további használatát illetően már nagyobb türelem nyilvánul meg. Ebben az is szerepet játszik, hogy az emberek általában tudatában vannak annak, hogy Ukrajna energiaellátásában az atomerőműveket nem lehet mással helyettesíteni.

(Ism.: *Szász Kálmán*)

WEEDE, E.:

ÁLLAMHATALOM ÉS GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS AZ OECD-ORSZÁGOKBAN

(The impact of state power on economic growth rates in OECD countries.) — *Quality and Quantity*. 1991. 4. sz. 421—438. p.

A szerző gondolatmenetének kiindulópontja a gazdasági és politikai szféra egyre erősödő

összefonódásának következményei. A parlamentáris demokráciákban a politikusok igyekeznek megszerezni maguk számára a különböző gazdasági érdekcsoportok támogatását; az érdekcsoportok pedig a politikusokét. A fejlett országokban általában növekszik a közösségi fogyasztás aránya, az állam pedig növekvő szerepet vállal a jövedelemeloszlás szabályozása és a szociális programok kidolgozása terén. Mindez a gazdasági, társadalmi és politikai összefüggések egyre bonyolultabbá válását eredményezi. Minél erősebb a politikai szféra behatolása a gazdaságba, annál inkább gátolja ez a körülmény a tisztán gazdasági erők érvényesülését és a gazdasági növekedést. Az érdekcsoportok befolyására nő a gazdaságban a kartellek szerepe, szaporodnak a különféle megkötöttségek, előfordulhatnak kevésbé hatékony erőforrás-allokációk. Hogy ezek a jelenségek mekkora intenzitással érvényesülnek, és mennyi idő elteltével fejtik ki hatásukat, az az országonként adott körülményektől függ.

A szerző véleménye szerint a politikai érdekcsoportok gazdasági befolyása egyenesen a gazdasági növekedés és a gazdasági hatékonyság ellenében hat; konkrétan fogalmazva: minél „régebbi” a demokrácia, a demokratikus berendezkedés valamely országban, és minél nagyobbak a kormányzat társadalombiztosítási kiadásai, illetve minél nagyobb a kormányzat társadalompolitikai elkötelezettsége, annál lassúbb a gazdasági növekedés üteme, amely például a GDP növekedésével vagy más tetszőleges mutatóval mérhető. További lehetséges következmények: az árnyékgazdaság növekedése, a megtakarítások és főleg a beruházások csökkenése a fogyasztás növekedésével szemben.

A szerző 19 európai OECD ország összesített adatai segítségével, a regressziószámítás módszerével kísérel meg állításait igazolni. A gazdasági növekedés periódusát négy részidőszakra (1960—1968, 1968—1973, 1973—1979 és 1979—1985) bontva vizsgálja. A három regressziós egyenletből álló rendszer három függő változója: a reálértéken számított bruttó hazai termék növekedési rátája, az egy főre jutó bruttó hazai termék növekedési rátája és az egy aktív keresőre jutó bruttó hazai termék növekedési rátája. E három függő változót első megközelítésben két független változó magyarázza; a demokratikus állami berendezkedés kezdete óta eltelt idő (a szerző kifejezése szerint: a demokrácia életkora) és a GDP arányában kifejezett társadalmi juttatá-

atomerőművek építésével és működtetésével szembeni ellenérzésben az életszínvonal növelése iránti várakozás is megjelenik.

A lakosságnak az atomerőművekkel kapcsolatos véleménye több tényezőtől függ. Ezek közül az egyik legfontosabb a kérdéssel összefüggő információk hitele. Azok, akik megbízhatnak az ilyen adatokban (arányuk 14 százalék) reálisabban ítélik meg a helyzetet, mint azok, akik nem hisznek bennük (ezek aránya 42 százalék). Következésképpen érdemes megmondani az igazat, ami a bizalom növelése révén megkönnyíti a meglévő erőművek működtetésének elfogadását. Az atomenergia használatának biztonságát hirdető propaganda alacsony hatásfoka azzal is magyarázható, hogy azt olyanok hangoztatják, akik nem élvezik a lakosság bizalmát.

Az emberek nem csak az atomerőművek működéséről rendelkeznek kevés információval, de azt sem tudják, hogy lakóhelyük körzetében egyáltalán mérnek-e az ökológiai jellemzők alakulását. Így például azt, hogy folyamatosan mérnek a sugárszennyeződést, csak a lakosság fele gondolja, 9 százalék nem fogadja el ezeket a méréseket.

Az atomenergiával kapcsolatos bizalmatlanság elsősorban a csernobilihez hasonló katasztrófa megismétlődésétől való félelemből fakad. A megkérdezettek 96 százaléka ezt nem tartja kizártnak, 75 százalék arra számít, hogy az erőművek személyzete hibázik, míg 66 százalék olyan „atombombának” tartja az erőművet, amely előbb-utóbb felrobban.

A szerzők összefoglalóan úgy értékelik felmérésüket, hogy a lakosság, amennyiben megkérdezik, aligha támogatja új atomerőművek építését vagy a meglévők kapacitásának bővítését. A már felépített blokkok további használatát illetően már nagyobb türelem nyilvánul meg. Ebben az is szerepet játszik, hogy az emberek általában tudatában vannak annak, hogy Ukrajna energiaellátásában az atomerőműveket nem lehet mással helyettesíteni.

(Ism.: *Szász Kálmán*)

WEEDE, E.:

ÁLLAMHATALOM ÉS GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS AZ OECD-ORSZÁGOKBAN

(The impact of state power on economic growth rates in OECD countries.) — *Quality and Quantity*. 1991. 4. sz. 421—438. p.

A szerző gondolatmenetének kiindulópontja a gazdasági és politikai szféra egyre erősödő

összefonódásának következményei. A parlamentáris demokráciákban a politikusok igyekeznek megszerezni maguk számára a különböző gazdasági érdekcsoportok támogatását; az érdekcsoportok pedig a politikusokét. A fejlett országokban általában növekszik a közösségi fogyasztás aránya, az állam pedig növekvő szerepet vállal a jövedelemeloszlás szabályozása és a szociális programok kidolgozása terén. Mindez a gazdasági, társadalmi és politikai összefüggések egyre bonyolultabbá válását eredményezi. Minél erősebb a politikai szféra behatolása a gazdaságba, annál inkább gátolja ez a körülmény a tisztán gazdasági erők érvényesülését és a gazdasági növekedést. Az érdekcsoportok befolyására nő a gazdaságban a kartellek szerepe, szaporodnak a különféle megkötöttségek, előfordulhatnak kevésbé hatékony erőforrás-allokációk. Hogy ezek a jelenségek mekkora intenzitással érvényesülnek, és mennyi idő elteltével fejtik ki hatásukat, az az országonként adott körülményektől függ.

A szerző véleménye szerint a politikai érdekcsoportok gazdasági befolyása egyenesen a gazdasági növekedés és a gazdasági hatékonyság ellenében hat; konkrétan fogalmazva: minél „régebbi” a demokrácia, a demokratikus berendezkedés valamely országban, és minél nagyobbak a kormányzat társadalombiztosítási kiadásai, illetve minél nagyobb a kormányzat társadalompolitikai elkötelezettsége, annál lassúbb a gazdasági növekedés üteme, amely például a GDP növekedésével vagy más tetszőleges mutatóval mérhető. További lehetséges következmények: az árnyékgazdaság növekedése, a megtakarítások és főleg a beruházások csökkenése a fogyasztás növekedésével szemben.

A szerző 19 európai OECD ország összesített adatai segítségével, a regressziószámítás módszerével kísérel meg állításait igazolni. A gazdasági növekedés periódusát négy részidőszakra (1960—1968, 1968—1973, 1973—1979 és 1979—1985) bontva vizsgálja. A három regressziós egyenletből álló rendszer három függő változója: a reálértéken számított bruttó hazai termék növekedési rátája, az egy főre jutó bruttó hazai termék növekedési rátája és az egy aktív keresőre jutó bruttó hazai termék növekedési rátája. E három függő változót első megközelítésben két független változó magyarázza; a demokratikus állami berendezkedés kezdete óta eltelt idő (a szerző kifejezése szerint: a demokrácia életkora) és a GDP arányában kifejezett társadalmi juttatá-

sok összege. A szerző ezt a következő számszerűségekkel támasztja alá: mindhárom egyenletben értelmezhető mind a demokratikus berendezkedés, mind a társadalmi juttatások változójának a paramétere, ami mind a paraméterek negatív előjelében, mind szignifikanciájában kifejezésre jut. Az egyenlet-variánsok között már nehezebb különbséget tenni olyan értelemben, hogy melyik „jobb” a másikonál: a függő változók általában azonos számszerűséggel magyarázzák a függő változó varianciáját. Ezen az sem változtatott, hogy a szerző megkísérelte a társadalmi juttatások és a növekedési ráta közötti kapcsolatot nemlineáris összefüggésként specifikálni.

Olyan egyenlet-variánsok bemutatására is sor kerül, amelyekbe a fejlett iparú 19 európai OECD-ország adatai mellé további fejlett OECD-országok adatait is besorolta a szerző, (például Japánét). Harmadik választható változóként a szerző a mezőgazdasági munkaerő változójával kísérletezett, ami a viszonylagos gazdasági fejlettség mutatója, hiszen köztudo-

mású, hogy a fejlett országokban a mezőgazdasági foglalkozásúak aránya csökkenő. Ezzel a magyarázó változók szignifikanciája javult. A becslés a legkisebb négyzetek klasszikus módszerével történt.

A szerző kezdetben szokatlannak tűnő megállapításai talán kétféleképpen támaszthatók alá. Mindenekelőtt a kevésbé fejlett (és feltehetően ezzel együtt kevésbé „demokratikus”) országokban a növekedés egyik motorja a mezőgazdasági munkaerő nagyobb termelékenységű ágazatokba való átcsoportosítása. Erre a fejlett országokban már nincs lehetőség. További előnyük a kevésbé fejletteknek, hogy az innovációkat készen vehetik át a fejlettektől. Másrészt a régi demokráciák, a jóléti állapotok kevésbé alkalmazkodóképesek hirtelen megrázkódtatásokhoz; netalán „intézményi szklerózisban” is szenvednek. A következtetésekben azonban mindenképp célszerű óvatosságot tanúsítani.

(Ism.: *Nyáry Zsigmond*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA — DEMOGRÁFIA

GAVRILOV, L. A.—GAVRILOVA, N. S.:

AZ ÉLETTARTAM BIOLÓGIÁJA:
MENNYISÉGI MEGKÖZELÍTÉS

(The biology of life span: a quantitative approach.)
— Harwood Academic Publishers. Chur—London—Paris—New York—Melbourne. 1991. 385 p.

A könyv szerzői több mint egy évtizede rendszeresen publikálnak figyelmet érdemlő közleményeket a nemzetközi szakirodalomban. A mű előzménye egy azonos című, de szerényebb tartalmú, 1986-os orosz nyelvű munka. Fő erénye a hamisítatlan interdiszciplináris szemlélet. A téma átfogó tárgyalásához valóban nélkülözhetetlen számos, egymástól nagyon távol álló diszciplína alapos ismerete. Ilyen területek: a humán és az experimentális öregedési jelenségek, a humán gerontológia, a demográfia, a populáció-biológia és -ökológia, humán oldalról szocio-ökonómiai vonatkozások, másrészt genetikai szempontok, morbiditási és mortalitási statisztikák, a sejtszintű folyamatok időbeni viszonyai, biokémia, citológia, vagy éppen a megbízhatóságelmélet fejezetei. A lista természetesen folytatható és elemeinek kapcsolata újabb kérdéseket gerjeszt, hiszen nem kevesebbről, mint magáról az életről van szó. Ugyanakkor, más szemszögből vetve fel a könyv tematikájának teljességét, a

növényi élettartam-vizsgálatokról a könyvben gyakorlatilag nem esik szó. A szerzők széles körű szakirodalmi jártassága tükröződik a témakörök közötti keresztutalások biztonságos megoldásában, egyes helyeken azonban terhesnek érezzük a vonatkozó irodalmi utalások szövevényét.

Az első, bevezető fejezet éppen az élettartam-témakör diszciplináris vonatkozásaival foglalkozik. A második fejezet tárgya az élethossz (life-time) fajonként változó variabilitása. A szerzők itt kifejtik, hogy az egyedi élettartam variabilitásában a vizsgált kohorsz genetikai variabilitása és a környezeti tényezők sztochasztikus jellege egyaránt szerepet játszik. A halálozási dinamika szokásos tárgyalásával párhuzamosan kritikai áttekintést kapunk a Gompertz—Makeham-törvény problémaköréről. A szerzők szakirodalmi jártassága kiváló: a Gumbel-féle extrémérték-elmélettől a Skurnick—Kemény-modellig a kérdéskör szinte minden lényeges mozzanatára kitérnek. Bemutatják saját eredményeiket is, majd a fejezet végén egész sor megoldatlan problémát ismertetnek. Minthogy ezek megoldása spekulatív úton és könnyen elérhető nemzetközi statisztikák alapján történhet, hazai viszonyainkra tekintettel e problémakör

sok összege. A szerző ezt a következő számszerűségekkel támasztja alá: mindhárom egyenletben értelmezhető mind a demokratikus berendezkedés, mind a társadalmi juttatások változójának a paramétere, ami mind a paraméterek negatív előjelében, mind szignifikanciájában kifejezésre jut. Az egyenlet-variánsok között már nehezebb különbséget tenni olyan értelemben, hogy melyik „jobb” a másikonál: a függő változók általában azonos számszerűséggel magyarázzák a függő változó varianciáját. Ezen az sem változtatott, hogy a szerző megkísérelte a társadalmi juttatások és a növekedési ráta közötti kapcsolatot nemlineáris összefüggésként specifikálni.

Olyan egyenlet-variánsok bemutatására is sor kerül, amelyekbe a fejlett iparú 19 európai OECD-ország adatai mellé további fejlett OECD-országok adatait is besorolta a szerző, (például Japánét). Harmadik választható változóként a szerző a mezőgazdasági munkaerő változójával kísérletezett, ami a viszonylagos gazdasági fejlettség mutatója, hiszen köztudo-

mású, hogy a fejlett országokban a mezőgazdasági foglalkozásúak aránya csökkenő. Ezzel a magyarázó változók szignifikanciája javult. A becslés a legkisebb négyzetek klasszikus módszerével történt.

A szerző kezdetben szokatlannak tűnő megállapításai talán kétféleképpen támaszthatók alá. Mindenekelőtt a kevésbé fejlett (és feltehetően ezzel együtt kevésbé „demokratikus”) országokban a növekedés egyik motorja a mezőgazdasági munkaerő nagyobb termelékenységű ágazatokba való átcsoportosítása. Erre a fejlett országokban már nincs lehetőség. További előnyük a kevésbé fejletteknek, hogy az innovációkat készen vehetik át a fejlettek-től. Másrészt a régi demokráciák, a jóléti állapotok kevésbé alkalmazkodóképesek hirtelen megrázkódtatásokhoz; netalán „intézményi szklerózisban” is szenvednek. A következtetésekben azonban mindenképp célszerű óvatosságot tanúsítani.

(Ism.: *Nyáry Zsigmond*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA — DEMOGRÁFIA

GAVRILOV, L. A.—GAVRILOVA, N. S.:

AZ ÉLETTARTAM BIOLÓGIÁJA:
MENNYISÉGI MEGKÖZELÍTÉS

(The biology of life span: a quantitative approach.)
— Harwood Academic Publishers. Chur—London—
Paris—New York—Melbourne. 1991. 385 p.

A könyv szerzői több mint egy évtizede rendszeresen publikálnak figyelmet érdemlő közleményeket a nemzetközi szakirodalomban. A mű előzménye egy azonos című, de szerényebb tartalmú, 1986-os orosz nyelvű munka. Fő erénye a hamisítatlan interdiszciplináris szemlélet. A téma átfogó tárgyalásához valóban nélkülözhetetlen számos, egymástól nagyon távol álló diszciplína alapos ismerete. Ilyen területek: a humán és az experimentális öregedési jelenségek, a humán gerontológia, a demográfia, a populáció-biológia és -ökológia, humán oldalról szocio-ökonómiai vonatkozások, másrészt genetikai szempontok, morbiditási és mortalitási statisztikák, a sejtszintű folyamatok időbeni viszonyai, biokémia, citológia, vagy éppen a megbízhatóságelmélet fejezetei. A lista természetesen folytatható és elemeinek kapcsolata újabb kérdéseket gerjeszt, hiszen nem kevesebbről, mint magáról az életről van szó. Ugyanakkor, más szemszögből vetve fel a könyv tematikájának teljességét, a

növényi élettartam-vizsgálatokról a könyvben gyakorlatilag nem esik szó. A szerzők széles körű szakirodalmi jártassága tükröződik a témakörök közötti keresztutalások biztonságos megoldásában, egyes helyeken azonban terhesnek érezzük a vonatkozó irodalmi utalások szövevényét.

Az első, bevezető fejezet éppen az élettartam-témakör diszciplináris vonatkozásaival foglalkozik. A második fejezet tárgya az élethossz (life-time) fajonként változó variabilitása. A szerzők itt kifejtik, hogy az egyedi élettartam variabilitásában a vizsgált kohorsz genetikai variabilitása és a környezeti tényezők sztochasztikus jellege egyaránt szerepet játszik. A halálozási dinamika szokásos tárgyalásával párhuzamosan kritikai áttekintést kapunk a Gompertz—Makeham-törvény problémaköréről. A szerzők szakirodalmi jártassága kiváló: a Gumbel-féle extrémérték-elmélettől a Skurnick—Kemény-modellig a kérdéskör szinte minden lényeges mozzanatára kitérnek. Bemutatják saját eredményeiket is, majd a fejezet végén egész sor megoldatlan problémát ismertetnek. Minthogy ezek megoldása spekulatív úton és könnyen elérhető nemzetközi statisztikák alapján történhet, hazai viszonyainkra tekintettel e problémakör

elemzése különösen ajánlható a hazai kutatók figyelmébe.

Az emberi élettartamról szóló fejezetben szintén hangsúllyal szerepel a Gompertz—Makeham- és a Weibull-függvény. Megállapítják az előbbi előnyeit az (általánosított) Weibull-függvénnyel szemben. E helyt gyakran hivatkoznak saját eredményeikre. Ilyen például annak feltárása, hogy a középkorú személyek mortalitásának szekuláris csökkenése egy intenzíven csökkenő szocioökonómiai és egy stabil biológiai (endogén) komponens eredője.

Kiadós listát közölnek a maximális emberi élettartam szakirodalmi adatairól. Ezek közt még a Genézisben szereplő 120 éves „adatot” is szerepeltetik, csendes iróniát csempészve a komor téma tárgyalásába. A fejezet végén ismertetik egy saját, nevezetes megfigyelésüket. Eszerint a Gompertz—Makeham-függvény két paramétere között exponenciális kapcsolat áll fenn, fajspecifikus paraméterekkel. Innen adódik az a különös jelenség, hogy a populációk logaritmált halálozási intenzitásának az életkorral való változását leíró egyenesek közös pontban metszik egymást.

Az élettartamot determináló mechanizmusokat tárgyalja a következő fejezet. Érdekes adat, hogy a várható élettartamot csökkentő exogén és endogén hatásokkal már „gamétakorban” számolni lehet. Kiemelendő annak a tévhitnek az eloszlása, hogy az állatvilágban a nőstény egyedek átlagos élettartama univerzálisan hosszabb. Számos újabb keletű megfigyelés a mítoszok körébe utalja a nőstények ilyenén „felsőbbrendűségét”. Az élettartam meghosszabbításának lehetőségeiről (alapvetően: hypothermia és kalóriamegvonás) szóló alfejezet kétségkívül szűkre szabott, bár kerek és arányos.

Az élettartam matematikai modelljeit tárgyaló utolsó fejezetben a szerzők matematikai mellékfogásokra hívják fel a figyelmet, majd az extrémérték-elméleten alapuló modellek irodalmát tárgyalják. A könyv egyik legérdekesebb részéhez érkezünk: az öregedési jelenségek megbízhatóság-elméleti tárgyalásához. Csak remélni lehet, hogy ezen modellek ismerete mihamarabb kellő teret nyer a hazai szakmai köztudatban.

Összefoglalóul elmondható, hogy a könyv tartalmas, érdekes, friss látásmódú. Olvasása minden érintett diszciplína művelői számára melegen ajánlható.

(Ism.: *Izsák János*)

ZEIDLER, S.:

AZ IDEGEN NYELVEK ISMERETE

(Fremdsprachenkenntnisse.) — *Statistische Nachrichten*. 1991. 3. sz. 231—239. p.

A szerző az osztrák mikrocenzusrendszer keretében 1990 márciusában végrehajtott külön adatfelvétel eredményeit ismerteti. E felvétel a mikrocenzus mintájában szereplő 15 éven felüli népesség nyelvtudását vizsgálta. Hasonló jellegű felmérésre előzőleg csak egy alkalommal, 1974-ben került sor. A kérdőíven a nyelvtanulás módja és ideje, a nyelvtanulás szintje, az első és a második legjobban ismert idegen nyelv megnevezése szerepelt.

A válaszadás nem volt kötelező, de a megkérdezetteknek mindössze 5,4 százaléka tagadta meg a feleletet. A választ adók többsége (58 százaléka) azt vallotta, hogy legalább egy idegen nyelvet ismer. Az arány a legfiatalabb (15—19 éves) korcsoportnál a legkedvezőbb, majd az életkor növekedésével együtt csökkent. Az 50 évesnél idősebb népességnek csak kisebb része ismer valamilyen idegen nyelvet. Ezzel szemben pozitív összefüggés mutatkozott az iskolai végzettség és a nyelvtudás között. Az egyetemi vagy főiskolai oklevéllel rendelkezőknek közel 98 százaléka legalább egy idegen nyelven ki tudja fejezni magát. Az egyéb felsőfokú oktatási intézményekben végzetek esetében ezt a szintet erősen megközelítő arányt állapítottak meg. Az érettségizettek között az idegen nyelvet tudók aránya (84%) az átlagot szintén lényeges mértékben meghaladta. Az idegen nyelvet ismerők csak a legalacsonyabb iskolázottságúak között voltak kisebbségben.

A nyelvtudás differenciáló tényezője a foglalkoztatottság, illetve a gazdasági aktivitás. A legelőnyösebb helyzetben a 15 évesnél idősebb tanulók voltak, akiknek 97 százaléka tudott idegen nyelvet. Az aktív népéségen belül a foglalkoztatottaknak 69 százaléka, a munkanélkülieknek 60 százaléka, míg a háziasszonyoknak 48, a nyugdíjasoknak pedig csupán 28 százaléka beszélt idegen nyelvet.

Területi vonatkozásban egyrészt a települések nagyságcsoportjait és jellegét (a mezőgazdasági népesség arányát), másrészt a tartományokat vizsgálták. Mindkét szempont szerint egyértelmű Bécs kiemelkedő szerepe, ahol a népességnek közel háromnegyede tud anyanyelvén kívül más nyelvet is. A nagyobb és közepes városokban az átlagosnál szintén kedvezőbb eredményt mutattak ki: lakosságuk kétharmada ismert valamilyen idegen nyelvet. A mutató értéke legkedvezőtlenebb az erő-

elemzése különösen ajánlható a hazai kutatók figyelmébe.

Az emberi élettartamról szóló fejezetben szintén hangsúllyal szerepel a Gompertz—Makeham- és a Weibull-függvény. Megállapítják az előbbi előnyeit az (általánosított) Weibull-függvénnyel szemben. E helyt gyakran hivatkoznak saját eredményeikre. Ilyen például annak feltárása, hogy a középkorú személyek mortalitásának szekuláris csökkenése egy intenzíven csökkenő szocioökonómiai és egy stabil biológiai (endogén) komponens eredője.

Kiadós listát közölnek a maximális emberi élettartam szakirodalmi adatairól. Ezek közt még a Genézisben szereplő 120 éves „adatot” is szerepeltetik, csendes iróniát csempészve a komor téma tárgyalásába. A fejezet végén ismertetik egy saját, nevezetes megfigyelésüket. Eszerint a Gompertz—Makeham-függvény két paramétere között exponenciális kapcsolat áll fenn, fajspecifikus paraméterekkel. Innen adódik az a különös jelenség, hogy a populációk logaritmált halálozási intenzitásának az életkorral való változását leíró egyenesek közös pontban metszik egymást.

Az élettartamot determináló mechanizmusokat tárgyalja a következő fejezet. Érdekes adat, hogy a várható élettartamot csökkentő exogén és endogén hatásokkal már „gamétakorban” számolni lehet. Kiemelendő annak a tévhitnek az eloszlása, hogy az állatvilágban a nőstény egyedek átlagos élettartama univerzálisan hosszabb. Számos újabb keletű megfigyelés a mítoszok körébe utalja a nőstények ilyenén „felsőbbrendűségét”. Az élettartam meghosszabbításának lehetőségeiről (alapvetően: hypothermia és kalóriamegvonás) szóló alfejezet kétségkívül szűkre szabott, bár kerek és arányos.

Az élettartam matematikai modelljeit tárgyaló utolsó fejezetben a szerzők matematikai mellékfogásokra hívják fel a figyelmet, majd az extrémérték-elméleten alapuló modellek irodalmát tárgyalják. A könyv egyik legérdekesebb részéhez érkezünk: az öregedési jelenségek megbízhatóság-elméleti tárgyalásához. Csak remélni lehet, hogy ezen modellek ismerete mihamarabb kellő teret nyer a hazai szakmai köztudatban.

Összefoglalóul elmondható, hogy a könyv tartalmas, érdekes, friss látásmódú. Olvasása minden érintett diszciplína művelői számára melegen ajánlható.

(Ism.: *Izsák János*)

ZEIDLER, S.:

AZ IDEGEN NYELVEK ISMERETE

(Fremdsprachenkenntnisse.) — *Statistische Nachrichten*. 1991. 3. sz. 231—239. p.

A szerző az osztrák mikrocenzusrendszer keretében 1990 márciusában végrehajtott külön adatfelvétel eredményeit ismerteti. E felvétel a mikrocenzus mintájában szereplő 15 éven felüli népesség nyelvtudását vizsgálta. Hasonló jellegű felmérésre előzőleg csak egy alkalommal, 1974-ben került sor. A kérdőíven a nyelvtanulás módja és ideje, a nyelvtanulás szintje, az első és a második legjobban ismert idegen nyelv megnevezése szerepelt.

A válaszadás nem volt kötelező, de a megkérdezetteknek mindössze 5,4 százaléka tagadta meg a feleletet. A választ adók többsége (58 százaléka) azt vallotta, hogy legalább egy idegen nyelvet ismer. Az arány a legfiatalabb (15—19 éves) korcsoportnál a legkedvezőbb, majd az életkor növekedésével együtt csökkent. Az 50 évesnél idősebb népességnek csak kisebb része ismer valamilyen idegen nyelvet. Ezzel szemben pozitív összefüggés mutatkozott az iskolai végzettség és a nyelvtudás között. Az egyetemi vagy főiskolai oklevéllel rendelkezőknek közel 98 százaléka legalább egy idegen nyelven ki tudja fejezni magát. Az egyéb felsőfokú oktatási intézményekben végzetek esetében ezt a szintet erősen megközelítő arányt állapítottak meg. Az érettségizettek között az idegen nyelvet tudók aránya (84%) az átlagot szintén lényeges mértékben meghaladta. Az idegen nyelvet ismerők csak a legalacsonyabb iskolázottságúak között voltak kisebbségben.

A nyelvtudás differenciáló tényezője a foglalkoztatottság, illetve a gazdasági aktivitás. A legelőnyösebb helyzetben a 15 évesnél idősebb tanulók voltak, akiknek 97 százaléka tudott idegen nyelvet. Az aktív népéségen belül a foglalkoztatottaknak 69 százaléka, a munkanélkülieknek 60 százaléka, míg a háziasszonyoknak 48, a nyugdíjasoknak pedig csupán 28 százaléka beszélt idegen nyelvet.

Területi vonatkozásban egyrészt a települések nagyságcsoportjait és jellegét (a mezőgazdasági népesség arányát), másrészt a tartományokat vizsgálták. Mindkét szempont szerint egyértelmű Bécs kiemelkedő szerepe, ahol a népességnek közel háromnegyede tud anyanyelvén kívül más nyelvet is. A nagyobb és közepes városokban az átlagosnál szintén kedvezőbb eredményt mutattak ki: lakosságuk kétharmada ismert valamilyen idegen nyelvet. A mutató értéke legkedvezőtlenebb az erő-

sen agrárjellegű településeken volt. A tartományok közül Salzburg, Tirol, Voralberg és Felső-Ausztria lakói beszéltek leginkább idegen nyelven, míg a keleti és déli országrészekben a más nyelvet tudók aránya alacsonyabb volt.

A 15–69 éves népességre vonatkozóan összehasonlították az 1974. évi és az 1990. évi felmérés adatait. Az idegen nyelvet ismerők aránya tizenhat év alatt jelentős mértékben növekedett. Az adatokat a fontosabb nyelvek szerinti részletezésben is egybevetették. Az angol nyelv megtartotta 1974. évi első helyét, sőt előnye tovább nőtt. Emellett — bár sokkal alacsonyabb szinten — a franciául tudók aránya is emelkedett.

A nyelvtudás igen nagy mértékben függ a társadalmi helyzettől. A szellemi foglalkozású alkalmazottak közül igen sokan beszéltek angolul, de a franciául, sőt az olaszul tudók aránya sem elhanyagolható. Őket a nem mezőgazdasági önálló csoportja követte. A munkások idegennyelvtudása már jóval alacsonyabb szintű. A vendégmunkások szerepét mutatja, hogy — más társadalmi csoportokhoz viszonyítva — sok munkás beszélt a szerb-horvát vagy a török nyelvet. Elsősorban a vendégmunkások közül kerültek ki azok, akik a németet mint idegen nyelvet jelölték meg, tehát más anyanyelvűnek vallották magukat. A nyugdíjasok és a parasztok idegennyelvtudása a leggyengébb.

Az egyes idegen nyelvek ismeretét területi szempontból, illetve a települések nagyságával és jellegével külön-külön is egybevetették. Bécs és a nagyobb vagy közepes városok népességének kedvezőbb nyelvtudási aránya gya-

korlatilag mindegyik fontosabb nyelvénél megmutatkozott. Az 1974. évi és az 1990. évi átlagok összehasonlítását összességében, egyes nyelvek szerint és nemenként, valamint korcsoportonként is elvégezték. Az angol nyelv ismerete mindkét nemnél jelentős mértékben növekedett, viszont a francia és az olasz nyelv tudása tekintetében a nőknél figyelhető meg nagyobb fejlődés. Életkor szerint részletezve, a nyelvtudás általános javulása leginkább a fiatalokra jellemző, de az angol nyelv ismeretében az idősebb (60–69 éves) nemzedék is jelentős haladást ért el. A németet idegen nyelvként beszélők aránya a középső korosztályoknál nőtt meg legerősebben, ami szintén a külföldi munkavállalók nagyobb arányú jelenlétét bizonyítja.

Az angol- és a francianyelvtudás 1974 és 1990 közötti alakulásának tartományok szerinti elemzéséből az a következtetés vonható le, hogy az angol nyelvet ismerők aránya mindenütt nagy mértékben emelkedett. Bécs lakosságának angolnyelvismerete már 1974-ben is messze meghaladta az országos átlagot, és ezt a helyzetét 1990-ben is megtartotta. A francia nyelv tekintetében ugyancsak haladás mutatkozott az elmúlt tizenhat év folyamán. A növekedés mértékében azonban a tartományok között nagymértékű szóródás tapasztalható. Bécs vezető szerepe a francianyelvtudás tekintetében mindkét vizsgálat időpontjában megfigyelhető. A francia nyelvet ismerők aránya emellett 1990-ben főleg egyes nyugati területeken ért el viszonylag magas szintet.

(Ism.: Fóti János)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

Allgemeines Statistisches Archiv

A NÉMET STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 3. SZÁM

Rendtel, U.: Statisztikai sokaságok becslése panel-felvételekből.

Stahlecker, P.—Janner, M.—Schmidt, K.: Lineáris-affin minimax becslések egyenlőtlenségi feltételek mellett.

Schnorr-Backer, S.: Modern szolgáltatások.

ANNALES

D'ÉCONOMIE ET DE STATISTIQUE

A FRANCIA STATISZTIKAI ÉS
GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 23. SZÁM

Cahuk, P.—Zylberberg, A.: Bérszabályozási szintek és makroökonómiai teljesítmények.

Rotillon, G.: Kimeríthető erőforrások és pótlás.

Artus, P.: Stabilizációs irányelvek, jó hírnév, portfolio-választék és kockázat.

Bauwens, L.: A természetes konjugált sűrűség „patológiája” regressziós modellben.

Robert, Ch.—Saleh, A. K.: Pontbecslés és megbízhatósági halmaz párhuzamossági modellben: egy empirikus bayesi módszer.

sen agrárjellegű településeken volt. A tartományok közül Salzburg, Tirol, Voralberg és Felső-Ausztria lakói beszéltek leginkább idegen nyelven, míg a keleti és déli országrészekben a más nyelvet tudók aránya alacsonyabb volt.

A 15–69 éves népességre vonatkozóan összehasonlították az 1974. évi és az 1990. évi felmérés adatait. Az idegen nyelvet ismerők aránya tizenhat év alatt jelentős mértékben növekedett. Az adatokat a fontosabb nyelvek szerinti részletezésben is egybevetették. Az angol nyelv megtartotta 1974. évi első helyét, sőt előnye tovább nőtt. Emellett — bár sokkal alacsonyabb szinten — a franciául tudók aránya is emelkedett.

A nyelvtudás igen nagy mértékben függ a társadalmi helyzettől. A szellemi foglalkozású alkalmazottak közül igen sokan beszéltek angolul, de a franciául, sőt az olaszul tudók aránya sem elhanyagolható. Őket a nem mezőgazdasági önálló csoportja követte. A munkások idegennyelvtudása már jóval alacsonyabb szintű. A vendégmunkások szerepét mutatja, hogy — más társadalmi csoportokhoz viszonyítva — sok munkás beszélt a szerb-horvát vagy a török nyelvet. Elsősorban a vendégmunkások közül kerültek ki azok, akik a németet mint idegen nyelvet jelölték meg, tehát más anyanyelvűnek vallották magukat. A nyugdíjasok és a parasztok idegennyelvtudása a leggyengébb.

Az egyes idegen nyelvek ismeretét területi szempontból, illetve a települések nagyságával és jellegével külön-külön is egybevetették. Bécs és a nagyobb vagy közepes városok népességének kedvezőbb nyelvtudási aránya gya-

korlatilag mindegyik fontosabb nyelvénél megmutatkozott. Az 1974. évi és az 1990. évi átlagok összehasonlítását összességében, egyes nyelvek szerint és nemenként, valamint korcsoportonként is elvégezték. Az angol nyelv ismerete mindkét nemnél jelentős mértékben növekedett, viszont a francia és az olasz nyelv tudása tekintetében a nőknél figyelhető meg nagyobb fejlődés. Életkor szerint részletezve, a nyelvtudás általános javulása leginkább a fiatalokra jellemző, de az angol nyelv ismeretében az idősebb (60–69 éves) nemzedék is jelentős haladást ért el. A németet idegen nyelvként beszélők aránya a középső korosztályoknál nőtt meg legerősebben, ami szintén a külföldi munkavállalók nagyobb arányú jelenlétét bizonyítja.

Az angol- és a francianyelvtudás 1974 és 1990 közötti alakulásának tartományok szerinti elemzéséből az a következtetés vonható le, hogy az angol nyelvet ismerők aránya mindenütt nagy mértékben emelkedett. Bécs lakosságának angolnyelvismerete már 1974-ben is messze meghaladta az országos átlagot, és ezt a helyzetét 1990-ben is megtartotta. A francia nyelv tekintetében ugyancsak haladás mutatkozott az elmúlt tizenhat év folyamán. A növekedés mértékében azonban a tartományok között nagymértékű szóródás tapasztalható. Bécs vezető szerepe a francianyelvtudás tekintetében mindkét vizsgálat időpontjában megfigyelhető. A francia nyelvet ismerők aránya emellett 1990-ben főleg egyes nyugati területeken ért el viszonylag magas szintet.

(Ism.: Fóti János)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

Allgemeines Statistisches Archiv

A NÉMET STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 3. SZÁM

Rendtel, U.: Statisztikai sokaságok becslése panel-felvételekből.

Stahlecker, P.—Janner, M.—Schmidt, K.: Lineáris-affin minimax becslések egyenlőtlenségi feltételek mellett.

Schnorr-Backer, S.: Modern szolgáltatások.

ANNALES

D'ÉCONOMIE ET DE STATISTIQUE

A FRANCIA STATISZTIKAI ÉS
GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 23. SZÁM

Cahuk, P.—Zylberberg, A.: Bérszabályozási szintek és makroökonómiai teljesítmények.

Rotillon, G.: Kimeríthető erőforrások és pótlás.

Artus, P.: Stabilizációs irányelvek, jó hírnév, portfolio-választék és kockázat.

Bauwens, L.: A természetes konjugált sűrűség „patológiája” regressziós modellben.

Robert, Ch.—Saleh, A. K.: Pontbecslés és megbízhatósági halmaz párhuzamossági modellben: egy empirikus bayesi módszer.

Ardilly, P.: Optimális és nagysággal arányos reprezentatív mintavételi eljárások.

Tavera, Ch.—Dronne, Y.: Világárok közötti összefüggések állati eredetű termékekre.

Artus, P.—Avouyi-Dovi, S.—Laffargue, J.-P.: Egyensúlyhiány, beruházás és szektorális dezaggregáltság Franciaországra alkalmazva.

DEMO GRAFIE

revue pro výzkum populačního vývoje

A CSEH ÉS SZLOVÁK SZÖVETSÉGI
STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 4. SZÁM

Kraus, J.: A népesség alakulása Csehszlovákiában, 1990.

Subrtová, A.: K. Havlicek, a 170 éve született híres cseh újságíró és politikus nézetei a népesedési problémákról.

Belacek, J.: A válások magyarázó tényezőinek kutatása (a szórásanalízis regionális alkalmazása).

Miková, Z.: A gyermekszám hatása a háztartási munka nagyságára és szerkezetére. Francia és cseh összehasonlítás.

A FRANCIA STATISZTIKAI
ÉS GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET
FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 246—247. SZÁM

Chaney, E.—Kenigswald, L.—Véron, L.: Egy évvel a német egyesülés után.

Dubois, E.—Kenigswald, L.: A német és a francia gazdasági növekedés közötti szakadék, 1990—1992.

Brillet, J.-L.—Erkel-Rousse, H.—Toujas-Bernate, J.: Hogyan tud Kelet-Németország felzárkózni.

Desprez, N.: Az infláció: jelenleg jobb a helyzet Franciaországban, mint Németországban.

Vallerin, P. G. de—Magnier, A.—Ponty, N.: Kamatlábak: az aszimmetria kevésbé látszik.

Boisdeffre, L. de—Joly, P.: Infláció és munkanélküliség: a rugalmasság szerepe.

Möbus, M.—Sevestre, P.: Szakoktatás és foglalkoztatás: erőteljesebb összefüggés Németországban.

Guellec, D.—Zaidman, C.: Kutatás és fejlesztés: a németországi előny.

Magnier, A.—Zaidman, C.: Beruházás: az ipari foglalkoztatás átstrukturálódásának kihívása.

Toujas-Bernate, J.: Németország, a világ első ipari exportőre.

Joly, P.—Ralle, P.: Termelékenység: a francia és nyugatnémet összehasonlító színvonal.

1991. ÉVI 248. SZÁM

Cueugnet, Ch.: A tengerentúli francia népesség, 1990.
Bayet, A.—Chambaz, C.—Guenago, Y.—Hourriez, J. M.: A háztartási fogyasztás összetétele döntő mértékben a jövedelem nagyság kérdése.

Glaude, M.—Moutardier, M.: A gyermeknevelés közvetlen költségei, 1979—1989.

Glaude, M.: A háztartásban élők számán alapuló adórendszer sajátosságai.

International Statistical

Review

Revue Internationale de Statistique

A NEMZETKÖZI STATISZTIKAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 3. SZÁM

Consul, P. C.: Vezetéknevek változása.

Sant'Anna, A. P.: A lineáris modell korlátozott magyarázó változóval.

An, H.—Bing, C.: Egy Kolmogorov—Szmirnov-típusú statisztika idősorok nemlinearitásának tesztelésére.

Osborne, C.: Statisztikai mérés: egy áttekintés.

Berger, J. O.—Mortera, J.: A csillagok értelmezése pontos hipotézis tesztelésnél.

Boente, G.—Framan, R.: Erős egyenletes konvergencia-arányok bizonyos robusztus, azonos szórású, nem paraméteres regressziós becslése.

Granovsky, B. L.—Müller, H. G.: Magmódszerek optimalizálása: egy egységesítő variációs alapelv.

Ellis, S. P.: A helymeghatározási probléma topológiai szempontjai irányjelző és tengelyadatok esetén.

AZ AMERIKAI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 416. SZÁM

Mulry, M. H.—Spencer, B. D.: Sokasági becslések teljes hibája utólagos kiértékelő felvételeknél (PES).

Lewis, P. A. W.—Stevens, J. G.: Idősorok nemlineáris modellezése többváltozós adaptív regressziós szplájnok (MARS) segítségével.

Edwards, Ch. L.—Howrey, E. Ph.: Egy „igazi” idősor és mutatói: egy alternatív módszer.

Chang, W.-Ch.—Weiss, D. E.: A Béta idősor tulajdonságainak vizsgálata a piac modellben.

Heitjan, D. F.: Soros immunológiai adatok nemlineáris modellezése: esettanulmány.

Meng, X. L.—Rubin, D. B.: EM alkalmazása aszimptotikus szórás és kovariancia-mátrixok eléréséhez: a SEM algoritmus.

Cameron, T. M.—Huppert, D. D.: Népszavazási arány kiértékelési becslések: érzékenység az ajánlott értékek kijelölésére.

Lavine, M.: Extrapolációs problémák.

Bayarri, M. J.—DeGroot, M. H.: Mit várnak a Bayes-hívek egymástól?

Lindley, D. V.—Singpurwalla, N. D.: Kellő bizonyíték ahhoz, hogy megegyezéses akció jöjjön létre ellenfelek között, elfogadásos mintavételre alkalmazva.

Berliner, L. M.: Kaotikus rendszerek likelihood és Bayes-előrejelzései.

Currin, C.—Mitchell, T.—Morris, M.—Ylvisaker, D.: Determinisztikus függvények Bayes-előrejelzései, számítógép tervezésére és elemzésére alkalmazva.

Lavine, M.—Wasserman, L.—Wolpert, R. L.: Bayesi következtetés adott fő marginálisokkal.

Meeden, G.—Vardeman, S.: Egy nem informatív bayesi módszer intervallum-becslésre véges sokaságú mintavételnél.

Ibrahim, J. G.—Laud, P. W.: Általános lineáris modellek bayesi elemzése Jeffrey-féle priorokkal.

West, M.—Winkler, R. L.: Adatbázishibák vadászata és előrejelzése.

Severini, Th.: A maximum likelihood becslés és az utólagos átlag összehasonlítása az egyetlen paraméteres esetben.

Green E. J.—Strawderman, W. E.: Egy James-Stein-típusú becslés torzítatlan és esetleg torzított becslések kombinálására.

Bryant, J.—Day, R.: Empirikus bayesi elemzés összekapcsolt autokorrelált véletlen hatásokkal rendelkező, vegyes modell rendszerekre.

Carlin, B. P.—Polson, N. G.: Egy remélt hasznosságú módszer diagnosztika befolyásolására.

Sobel, M. J.: Bayes-típusú és minimax mintaelfogadó többváltozós kiválasztási eljárások.

Stoffer, D. S.—Wall, K. D.: Bootstrap állapotmodellek: Gauss-féle maximum likelihood becslés és a Kálmán-féle szűrő.

Kohn, R.—Ansley, C. F.: Egy jelkivonási módszer kezelési és kontroll görbék becslésére.

Kohn, R.—Ansley, C. F.—Tharm, D.: A keresztértékelési teljesítmény és szplajn simítási paraméterek maximum likelihood becslései.

Easton, G. S.: Kompromisszumos maximum likelihood becslések hely meghatározására.

Li, K. H.—Raghunathan, T. E.—Rubin, D. B.: Nagymintás szignifikancia-szintek többszörösen pótoló adatokból, momentum-alapú statisztikák és F-hivatkozás felhasználásával.

Oden, N. L.: Erőhatás-kijelölés Monte-Carlo-szimulációban, permutációs tesztek ereje számára.

Langholz, B.—Kronmal, R. A.: Zavarási paraméterekkel rendelkező eloszlásos-hipotézisek tesztelése Fourier-soros módszerek segítségével.

Goodman, L. A.: Mértékek, modellek és grafikus megjelenítések keresztosztályozású adatok esetén.

Munoz-Perez, F.: A házasságon kívüli születések és a házasság előtti terhességek száma Spanyolországban 1975 óta.

Maffeni, W.—Rallu, J.-L.: Közúti balesetek Olaszországban és Franciaországban.

Monnier, A.—Guibert-Lantoine, C.: A jelen demográfiai szituáció.

STATISTICAL JOURNAL

AZ EGYESÜLT NEMZETEK
EURÓPAI GAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK
FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 2. SZÁM

Cox, N. W. P.—Croot, D. A.: Adateditálás vegyes DBMS-környezetben.

Granquist, L.: Makroeditálás: néhány módszer áttekintése felvételi adatok editálásának ésszerűsítése céljából.

Lindström, K.: Egy PC SAS-ra kifejlesztett makroeditálási alkalmazás.

Ferguson, D. P.: SAS-használat adateditálásban.

Garcia Rubio, E.—Peirats, V.: Adateditálási eljárások értékelése: egy szimulációs módszer.

A CSEH ÉS SZLOVÁK SZÖVETSÉGI
STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 11. SZÁM

Sujan, I.—Strauch, D.—Sujanová, M.: Prognosztikai elemzés a csehszlovák ipar ágazati szerkezetének és munkatermelékenységének alakulásáról 1995-ig.

Pelej, J.: A bruttó nemzeti termék létrehozása és felhasználása a Cseh és Szlovák Köztársaságban.

Adamis, L.—Stratil, D.: Közéleti eljárások a csehszlovák gazdaság összefoglaló számláinak kísérleti összeállításához.

Hölder, E.: A statisztikai szolgálat szervezete a Német Szövetségi Köztársaságban.

1991. ÉVI 12. SZÁM

Jezdik, V.: Városi és községi statisztika a Cseh Köztársaságban.

Kucera, M.—Sirek, J.—Skrabal, J.: Az 1991. évi népszámlálás, ház- és lakásösszeírás a Cseh Köztársaságban.

Előzetes adatok az 1991. évi népszámlálás, ház- és lakásösszeírásról a Cseh és Szlovák Köztársaságban.

Palas, S.: A környezetvédelmi objektumok előkészítése és megvalósítása 1990-ben.

Kanta, P.: Egyes fűtőanyagok dúsításának energetikai eljárásai.

Halasová, E.: Az abortuszok számának alakulása Szlovákiában.

POPULATION

A FRANCIA DEMOGRÁFIAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 4. SZÁM

Toulemon, L.—Leridon, H.: A születésszabályozás húsz éve Franciaországban, 1968—1988.

Bocquier, Ph.: A csecsemőhalandóság és a születések megoszlásának összefüggései Dakar külvárosában.

Tabutin, D.: A dél-afrikai nők magas halandósága 1965-től napjainkig.

Bawin-Legros, B.—Gauthier, A.—Guillaume, J.-F.: Gyermejköltség és a válás utáni gyermektartási díj.

Statistische Nachrichten

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 12. SZÁM

- Hanika, A.*: Modellszámítás Ausztria lakosságára, 1991-től 2050-ig: a variánsok áttekintése.
Pomezny, W.—Zeidler, S.: A legmagasabb szinten ismert idegen nyelv alkalmazása.
Friedl, H. P.: Egészségügyi statisztika, 1990.
Grillitsch, K.—Juch, J.—Wolf, W.: Társadalombiztosítási jövedelemstatisztika, 1990.
Zeidler, S.: Élelmiszerkészletek a háztartásokban.
Wörster, K.: Munkahelyi balesetek.
Stolitzka, B.: Szociális segélyek, 1990.
Janik, W.: A lakások fűtése.
Göttl, F.: Mezőgazdasági és erdészeti üzemek felmérése, 1990. Kärnten tartomány főbb adatai.
Rohrböck, G. J.: Állati termékek mérlege, 1990.
Göttl, F.: Másodvetések, 1991.
Kniesz, J.: Forgalmiadó-statisztika, 1988.

1992. ÉVI 1. SZÁM

- Bartunek, E.—Hawlik, E.*: Az osztrák lakosság társadalmi-gazdasági csoportjai — státusváltozások valószínűsége 1988-ban.
Reiterer, A. F.: Keresőtevékenység és tanulmányi idő.
Friedl, H. P.: A tanulóifjúság egészségi helyzete az 1989/90. tanévben.
Obermayr, U.—Stefanits, H.: Nyugdíjasok és a nyugdíjak színvonala, 1990.
Dungler, H.: Az 1990-ben épített bér- és öröklakások költségei.
Göttl, F.: Mezőgazdasági és erdészeti üzemek száma, 1990. Bécs főbb adatai.
Velechovszky, G.: Rendelésállomány a magas- és mélyépítésben, 1991. szept. 30.
Skolarz, G.: Idegenforgalom 1991. májustól októberig.
Eichwalder, R.: Az osztrák lakosság utazási szokásai, 1990.
Fickl, S.: A népgazdaság ökológiai számvetése: környezetvédelmi kiadások alakulása Ausztriában, 1985—1990.

Schweizerische Zeitschrift für

Volkswirtschaft und Statistik

A SVÁJCI STATISZTIKAI ÉS KÖZGAZDASÁGI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 4. SZÁM

- Denzler, M.*: Aszimmetrikus információk. Részvények és kereskedelmi volumenek.
Crettol, V.—Ungern-Sternberg, Th.: Minőséget kifejező autópályák Svájcban: különböző mérési eljárások összehasonlító tanulmányozása.
Zimmermann, Ch.: Árak és ingatlanjövödelmek: indexkonstrukciók az 1980-as évekre.
Stolz, P.: Irányelv: a kereskedelmi játéktér korlátozása vagy objektív döntés?
Wollik, N.: Innováció, decentralizáció és egyensúly.

A SZOVJETUNIÓ ÁLLAMI STATISZTIKAI
BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 11. SZÁM

- Inojatov, A.*: A statisztika a piaci viszonyok fejlesztése és Oroszország szuverenitása közepette.
Litvinov, V.: Szociális orientáció és a gazdaság államtalanításának szükségessége.
Szolov'ev, A.: A pénzügyi források regionális mérlege.
Bevezetés az árindexek rendszerének módszertanába.
Druzsinin, N.: Mi is az a statisztika?
Novikov, Sz.: A világ országainak gazdasági potenciálja.

Wirtschaft und Statistik

A NÉMET SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI
HIVATAL FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 8. SZÁM

- Glaab, H. és munkatársai*: A termelési indexekre és rendelésállományra vonatkozó havi statisztika.
Hake, L.: Belkereskedelmi statisztika bevezetése az új szövetségi tartományokban.
Mayer, H.: Az olajár alakulásának hatása a termelői és fogyasztói árakra, 1978—1990.
Wedel, E.: Foglalkozás és végzettség miatt ingázók adatai, 1987.
Corneisen, C.: A gazdaságilag aktívok foglalkozási és tevékenységi jellemzői.
Angele, J.: Csődvesztesség, 1989.
Spörel, U.: Belföldi utasforgalom, 1990.
Müller, W.: Egészségügyi kiadások, 1989.
Breidenstein, W.: Közszolgálati alkalmazottak 1990. június 30-án.

1991. ÉVI 9. SZÁM

- Essig, H.—Strohm, W. és munkatársai*: Nemzetgazdasági elszámolások a korábbi Német Szövetségi Köztársaság területére, 1991. I. félév.
Blanke, K.—Ehling, M.—Giessing, S.: Egy időmérlegvizsgálat előzetes tesztje.
Bergmann, W.: Az Európai Közösség országai egymás közötti áruforgalmának adatgyűjtése 1993 után.
Brugger, P.: Külkereskedelem, 1991. I. félév.
Fischer, R.: Vasúti közlekedés, 1990.
Angele, J.: Építési célú megtakarítások, 1990.
Deininger, D.: Szociális segélyek az új szövetségi tartományokban, 1990.

1991. ÉVI 10. SZÁM

- Schüler, K.—Spies, V.*: A tulajdonból és vállalkozásból származó jövedelem a nemzetgazdasági elszámolásokban.
Lüüs, H.-P.—Chlumsky, J.: Az európai statisztikusok képzése c. projekt.
Seewald, H.: Lakbérek, 1990.
Reim, U.: Belnémet áruforgalom.
Stärk-Rötters, D.: Szakképzés, 1990.

1991. ÉVI 11. SZÁM

Dorn, V.—Rede, Th.: A laptopok (hordozható személyi számítógépek) mint a háztartás-statisztikai felvételek új eszközei.

Heidenreich, H.-J.: Az 1990. áprilisi mikrocenzus első eredményei.

Kalatz, J.: Szántóföldi növények és zöldségek termesztése és hozamai.

Neumann, H.: A mezőgazdasági hasznosítású földterületek forgalmi értéke.

Woelke, M.: Belföldi vízi szállítás, 1990.

Buchwald, W.: Sajtóstatistika, 1989.

Beck, M.: A háborús áldozatoknak nyújtott segélyek, 1990.

Münnich, M.: Nyugdíjas háztartások bevételi és kiadási szerkezete az új szövetségi tartományokban.

1991. ÉVI 12. SZÁM

Chlumsky, J.—Ehling, M.: A Szövetségi Statisztikai Hivatal Kutató és Továbbképző Intézete.

Kusch, H.—Lambert, M.—Winter, H.: A munkaerő-felvétel első eredményei az új szövetségi tartományokban, 1990.

Lüken, S.—Heidenreich, H.-J.: A foglalkoztatottsági ráta és a foglalkoztatottak magatartása.

Greulich, M.: Import és export a külkereskedelmi statisztika közlekedési jellemzői szerint.

Brugger, P.: Külkereskedelem 1991. III. negyedévben.

Dietz, O.: Az államadóssági statisztika adatgyűjtési és feldolgozási programja, 1990. évi eredményekkel.

Dresch, A.: Az ipari és kereskedelmi, a hitelintézetek és a biztosítási intézmények dolgozóinak éves bruttó keresete.

WIADOMOŚCI STATYSTYCZNE

A LENGYEL STATISZTIKAI FŐHIVATAL
FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 7. SZÁM

Wiatrak, A. P.: A mezőgazdasági infrastruktúra helyzete és eltérései.

Zawadzki, W.: A vidék műszaki infrastruktúrája és annak hatása a mezőgazdasági termelés színvonalára.

Kolodziejczyk, D.: A községek területi különbségei a szociális infrastruktúra vonatkozásában.

Swiderski, J.: A falusi családok szociális biztonsága Lengyelországban.

Bialaszczyk, U.—Grad, M.: A közös vállalkozások fejlődése Lengyelországban.

Bracha, Cz.: Néhány gyakorlati észrevétel az egylépcsős mintavételhez.

Kowerski, M.: Visszavándorlás — módszertani és gyakorlati szempontok.

Rakowski, W.: A népesség vándorlásának területi aspektusai.

Nyczaj, J.: Vásári ármegfigyelés.

Lechowicz, T.: Árak a vidéki üzletekben.

Ciecko, Z.—Krefft, R.: Statisztikai modellek gabonafélék ásványi műtrágyázásának hatékonyságához.

Stefanowicz, B.: Az információelemzés infológiai szempontjai.

Milleron, J.-C.: A statisztika szerepe a demokratikus államban.

1991. ÉVI 8. SZÁM

Józwiak, J.—Fratczak, E.: Öregségi nyugdíjak dinamikus előrejelzési modellje Lengyelországban.

Wróblewska, W.: Tinédzser anyák családi környezete és annak hatása a korai anyaságra.

Makowska, T. J.: Tengerjáró emberek munkajövedelmei és családjuk funkciói.

Czajkowski, A.: A becslési módszerek és az alkalmazott indexképlet hatása a létfenntartási költségek indexeire.

Tabeau, A.: Ökonometriai modell általános tényezővel.

Fryszak, A.: A háztartások életkörülményei Tarnow vajdaságban.

Dittmann, P.: Jelenia vajdaság népességének halandósága az érrendszeri megbetegedések következtében.

Golas, Z.: A mezőgazdasági termelőszövetkezetek gazdálkodásának hatékonysága.

Kasiedowski, W.: Többdimenziós összehasonlító elemzés a Szovjetunió lakosságának életszínvonaláról.

1991. ÉVI 9. SZÁM

Balicki, A.: Az ipari foglalkoztatottság strukturális indexei.

Gladzicka-Janowska, A.: A munkaidő-kiesés változásának determinánsai.

Strihafka, M.: A szolgáltatási szférában dolgozók struktúrájának módosulása.

Baran, A.: Az állami költségvetés egészségügyi és társadalombiztosítási ráfordításai.

Niemczyk, J.: Az anyagráfordítások csökkentésének hatékonysági eredményei a mezőgazdaságban.

Soboczyk, M.: Mezőgazdasági földterületek veszteségei.

Salman, Sh. L.: A világ élelmezésének kérdései.

Golas, Z.—Wysocki, F.: A mezőgazdasági termelőszövetkezetek gazdasági tevékenységének irányai.

Janik, E.: A Farrar-Glauber módszer alkalmazásának néhány szempontja.

Sieminski, J. L.: A korábbi kisvárosok jelene és jövője.

Seweryn, A.: Tarnow vajdaság statisztikus levelezőinek hálózata.

Urban, S.: Kertészet a Német Szövetségi Köztársaságban.

1991. ÉVI 10. SZÁM

Kordos, J.: Az élelmiszer- és agrárstatisztika integrált rendszere. Nemzetközi megközelítés.

Bielecki, J.—Kubiczek, A.: Háztartásstatisztikai megfigyelések az Európai Közösség országaiban és Lengyelországban.

Urbanek-Krzysztofak, D.—Makac, W.: A születések és halálozások szezonálisának elemzése.

Gorczyca, M.: Lengyelország lakásállománya.

Mucha, Z.: A strukturális időszerelemzés módszerei.

Sieminski, J. L.: Közigazgatási-területi beosztás.

Rakowski, W.—Poniatowska-Jaksch, M.: A lengyel lakosság területi mobilitásának változásai.

Kalazna-Drewinska, U.: A helyi piacok jellemzői.

Stefanowicz, B.: Az információ-rendszer szabványai.